

MASTEROPPGAVE

Ernæring, helse og miljøfag 2011

Ungdom og skolemåltidet

Anne Beth Bjørlykke Bruland

**Høgskolen i Akershus
Avdeling for helse, ernæring og ledelse**

FORORD

Det har vært en lang vei både fysisk og psykisk fram til målet, med oppturer og nedturer, via Singapore, ett nytt barn og hjem igjen. Det har vært en veldig interessant reise hvor jeg har fått fordype meg i noe jeg brenner for og hvor jeg har fått mye påfyll i form av kompetanse og sosiale relasjoner.

Jeg vil først og fremst takke Nanna Lien, ved UIO, som har latt meg få bruke hennes datamateriale i masteroppgaven min og som også har vært min veileder sammen med Anne Smehaugen. De har vært fantastiske støttespillere og de har gitt meg en uvurderlig styrke og troen på at dette var gjennomførbart.

Jeg takker Høgskolen i Akershus som var imøtekommende og la til rette slik at det var mulig for meg å gjennomføre studiet da jeg skulle bo utenlands.

Til slutt vil jeg takke familie og venner for støtte og oppmuntring, avlastning og tålmodighet underveis i arbeidet og spesielt min mann, Egil André, som har gjort det mulig og som tålmodig har latt meg holde på med dette studiet alle disse årene.

Bekkestua, januar 2011.

Anne Beth Bjørlykke Bruland

Sammendrag

Bakgrunn og hensikt: Skolen er en viktig arena i det helsefremmende arbeidet. Målsettingen med denne undersøkelsen var å øke forståelsen for ungdoms valg av skolemat. Kunnskap om det fysiske og sosiale miljøets påvirkning på prosesser knyttet til ungdommers valg av skolemat vil kunne være et viktig bidrag både ved utforming av skolemattilbudet som bakgrunn for råd til skolemyndigheter, elever og foreldre, og i utarbeiding av strategier for helsefremmende arbeid blant ungdom.

Problemstilling: Hvordan er skoleelevers valg av lunsj, sett i sammenheng med fysisk og sosialt miljø?

Metode og utvalg: For å belyse problemstillingen ble det brukt kvalitativ metode. Kvalitativ metode har sin styrke i å få frem en større helhet innen et tema, og slike helhetsfremstillinger åpner for økt forståelse for sosiale prosesser og sammenhenger. Intervjuguider både for fokusgrupper og individuelle intervju ble utarbeidet på forhånd. Innhenting av data ble foretatt på to skoler i Oslo med til sammen åtte fokusgruppeintervju med elever fra 10. klasse og åtte enkeltintervju med ansatte ved ulike utsalgssteder på og ved skolene. Intervjuene ble tatt opp med digitalt opptaksutstyr og transkribert. Transkriptene danne utgangspunktet for analysene. Den *rammefaktorteoretiske grunnmodell* ble brukt som verktøy for analyse og diskusjon.

Resultat: Funnene viste et skolemåltid med ungdommer på farten, hvor elevene brukte friminuttet til å forflytte seg og de hadde liten tid og få muligheter til å sitte ned og spise. Funnene viste også et skolemåltid hvor matpakken dominerte, men hvor elevene likevel kjøpte mye energirik og usunn mat, hvor et bevisst forhold til sunn mat ikke stod i samsvar med handling og hvor det var et fravær av voksenpersoner i skolemåltidet. Videre viste funnene et skolemåltid preget av impulshandling hos elevene, hvor tilfeldighetene fikk råde og hvor sosiale relasjoner og identitetskonstruksjon i ungdomskulturen så ut til å prege skolemåltidet.

Diskusjon og konklusjon: Resultatene fra denne undersøkelsen viste i det store og hele et skolemåltid hvor de fleste ungdommene spiste medbrakt niste og kjøpte mat en til to ganger i uken. Likefullt viste funnene flere forhold som kan ha noe og si for elevenes helse, helseatferd og livskvalitet både på kort sikt og i et lengre livsperspektiv. Funnene tyder på at

det fysiske miljøet la føringer for elevenes valg ved kjøp og inntak av skolemat. Faktorer som mattilbud og åpningstider i kantinene, det estetiske miljøet, det organisatoriske miljøet, tid og mattilbud utenfor skolene så ut til å ha betydning for skolen som helsefremmende arena. Det kan se ut til at det symbolske overordnede miljøet i denne studien, med lovgivning og reglement, ble tilrettelagt på en slik måte at elevene hadde et skolemåltid som skapte store forskjeller i hva den enkelte spiste. Funnene tyder videre på at det sosiale miljøet påvirket elevenes valg av skolemat. På den ene siden så det ut til at fravær av innflytelse fra foreldre, lærere og ansatte ved utsalgssteder gjorde elevene ”friere” til å spise hva de ville. På den andre siden gjorde en sterk orientering mot de jevnaldrene at elevene var sårbare for påvirkning, og mange av elevene valgt å gjøre det som vennene gjorde.

På grunnlag av dette kunne det være nyttig å se på Retningslinjene for skolemåltidet, hvordan de blir brukt i skolene og hvordan utgiverne følger dette opp. Videre ville det være interessant å se på effekten av at undervisning i ernæring og praktisk matlaging i grunnskolen skal styrkes gjennom økte ressurser til faget og ved styrking av lærerutdanningen.

Summary

Background: The school is an important arena for health promotion efforts. The objective of this study was to increase the understanding of young people in their choice of school meals. To gain knowledge about how the physical and social environments influence on the processes of adolescent choice of school meals could be an important contribution both in the design of school food service as background for advice to school authorities, students and parents, and in drafting strategies for health promotion among youth.

Research question: *How is adolescent choice of lunch food in the context of physical and social environment?*

Methods: Data was gathered by qualitative research methods. Qualitative methodology has its strength in bringing forth a greater whole within a theme. Such comprehensive presentations open for increased understanding of social processes and relationships. Interview guides for focus groups and individual interviews were prepared beforehand. Collection of data was performed on two schools in Oslo with a total of 8 focus group interviews with students from 10th grade and 8 individual interviews with employees at various retail outlets and at the school canteens. The interviews were recorded by means of a digital recorder and transcribed. The transcripts formed the starting point for the analyses. The *framework-theoretical base model* was applied as a tool to facilitate the analyze of findings and the following discussion.

Findings: The findings showed a school meal with adolescent on the go, where students used the recess to move and they had little time and few opportunities to sit down and eat. The findings also showed a school meal where brought lunch dominated, but where students still bought a lot of energy-rich and unhealthy food. Furthermore, the findings showed a school meal characterized by impulsivity, where the coincidences did prevail, and where social relations and identity construction in the youth culture seemed to characterize the school meal.

Discussion and conclusion: The study results showed in a global context a school meal where most students had brought food and bought some once or twice a week. Nevertheless, the findings revealed several factors that may influence students' health, health behavior and

quality of life both in the short term and a longer life perspective. The findings indicate that the physical environment frames the students' possible choices to purchase and consume school lunches. Factors such as food availability and opening hours in the cafeterias, the aesthetic environment, organizational environment, time and food outside of the schools seemed to have an impact on the school – as a health promotion arena. It may appear that the symbolic overall environment in this study, with laws and regulations, was adapted in such a way that the students had a school meal which created major differences in what the individual ate. The findings suggest further that the social environment influenced students' choice of school meals. On the one hand, it appears that the absence of influence from parents, teachers and staff at the outlets gave students "more freedom" to eat what they want. On the other hand, the strong orientation towards peers made the students vulnerable to negative peer pressure.

On that basis, the guidelines for school meals, how they are used in schools and how the Directorate of Health follows this up should be further investigated. Furthermore, the effect of strengthening education in nutrition and practical cooking through increased resources for the discipline and the strengthening of teacher education should also be evaluated with regards to the students ability to make healthy lunch choices.

INNHold**FORORD****Sammendrag****Summary**

DEL I TEORI OG METODE	9
KAPITTEL 1 INNLEDNING.....	9
1.1 Bakgrunn for valg av tema og aktualitet	9
1.2 Oppgavens mål, problemstilling og forskningsspørsmål	11
1.3 Begrepsavklaring og avgrensning	12
1.4 Samarbeid med Universitetet i Oslo (UIO)	13
1.5 Oppgavens struktur.....	13
KAPITTEL 2 TEORETISK BAKGRUNN FOR STUDIEN	15
2.1 Helsefremmende arbeid	15
2.1.1 Skolen som helsefremmende arena	17
2.1.2 Skolemåltidet.....	18
2.2 Matkultur.	19
2.3 Den ramme faktorteoretiske grunnmodell	20
2.3.1 Meads sosialiseringsteoretiske tilnærming.....	25
2.3.2 Ungdom og sosiale relasjoner	26
KAPITTEL 3 METODE.....	28
3.1 Kvalitativ metode	28
3.2 Vitenskapeteoretiske perspektiver.....	28
3.2.1 Oppgavens analytiske modell.....	30
3.2.2 Personlig forforståelse.....	33
3.3 Metodevalg	33
3.3.1 Intervju og intervjuguide	33
3.3.2 Utvalg	34
3.3.3 Analyseprosessen	37
3.4 Etske retningslinjer	38
3.5 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet	39
3.5.1 Troverdighet	39
3.5.2 Bekreftbarhet	40
3.5.3 Overførbarhet	41
DEL II PRESENTASJON AV FUNN	42
KAPITTEL 4 FUNN VED SKOLE A	42
4.1 Elevene og det fysiske miljøet	42
4.1.1 Mattilgang på skolen	42
4.1.2 Mattilgang utenfor skolen	44

4.1.3	Spisested.....	45
4.2	Elevene og det sosiale miljøet	46
4.2.1	Elevene og hjemmet	46
4.2.2	Elevene og de ansatte ved utsalgsstedene	49
4.2.3	Elevenes opplevelse av å være kunde	52
4.2.4	Elevene og vennegjengen.....	54
4.2.5	Elevenes refleksjoner til hva som var viktigst ved kjøp av mat.....	55
KAPITTEL 5 FUNN VED SKOLE B.....		59
5.1	Elevene og det fysiske miljøet.....	59
5.1.1	Mattilgang på skolen	59
5.1.2	Mattilgang utenfor skolen	60
5.1.3	Spisested.....	60
5.2	Elevene og det sosiale miljøet.	61
5.2.1	Elevene og hjemmet	61
5.2.2	Utsalgsstedenes opplevelse av elevene som kunder.....	64
5.2.3	Elevenes opplevelse av å være kunde	68
5.2.4	Elevene og vennegjengen.....	70
5.2.5	Elevenes refleksjoner til hva som var viktigst ved kjøp av mat.....	72
KAPITTEL 6 HOVEDFUNN OG DISKUSJON.....		75
6.1	Oppsummering av funn og resultat på skole A	75
6.2	Oppsummering av funn og resultat på skole B.....	77
6.3	Funn og den rammefaktorteoretiske grunnmodell.....	79
6.4	En sammenligning av skole A og B	81
6.5	Diskusjon av resultatene	81
6.5.1	Et skolemåltid på farten.....	81
6.5.2	Et skolemåltid med store forskjeller og mye usunn mat	83
6.5.3	Et skolemåltid preget av impulshandling	86
6.6	Metodediskusjon.....	89
6.7	Konklusjon og implikasjoner.....	91
6.7.1	Konklusjon	91
6.7.2	Implikasjoner for videre praksis.....	92
LITTERATUR		93
VEDLEGG		97

LISTE OVER TABELLER

- Tabell 1** En oversikt over hovedelementene i den Rammefaktorteoretiske grunnmodell.
- Tabell 2** En rammefaktorteoretisk grunnmodell tillempet denne studien av skolemat blant 10. klassinger og kategorier fra studiens datamateriale.
- Tabell 3** Oversikt over informanter ved utsalgsstedene på og rundt skole A og B.
- Tabell 4** Elevene i fokusgruppene på skole A.
- Tabell 5** Elevene i fokusgruppene på skole B.
- Tabell 6** Prosentandel av elever (n= 35) i fokusgruppene som kjøpte noe daglig, 1-2 ganger i uken, 3-4 dager i uken og de som kjøpte mat sjelden eller aldri.
- Tabell 7** Prosentandel av elever (n= 36) i fokusgruppene som kjøpte noe daglig, 1-2 ganger i uken, 3-4 dager i uken og de som kjøpte mat sjelden eller aldri.
- Tabell 8** Hovedfunnene om skolematvalg blant 10. klassinger på 2 skoler i Oslo, satt inn i den rammefaktorteoretiske grunnmodellen.
- Tabell 9** Forskjeller innenfor rammefaktorene på skole A og B.

LISTE OVER VEDELEGG

- Vedlegg 1** Intervjuguide for fokusgrupper.
- Vedlegg 2** Intervjuguide for kantinetilbud.
- Vedlegg 3** Intervjuguide for daglig ledere av butikker/restauranter.
- Vedlegg 4** Intervjuers modell: Miljømessige (fysiske og sosiale) og individuelle faktorer som kan påvirke matvalgene i skolemåltidet.
- Vedlegg 5** Informasjon til elevene og samtykkeskjema.
- Vedlegg 6** Bakgrunnskjema for fokusgrupper.
- Vedlegg 7** Svarbrev fra Regional komité for medisinsk forskningsetikk.
- Vedlegg 8** Svarbrev fra Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste.
- Vedlegg 9** Forespørsel og samtykkeerklæring for skolene.
- Vedlegg 10** Forespørsel og samtykkeerklæring for de ansatte i kantine.
- Vedlegg 11** Forespørsel og samtykkeerklæring for de ansatte ved utsalgsstedene.

DEL I TEORI OG METODE

I del I kommer innledning med presentasjon av problemstilling, teori om tema i oppgaven og en redegjørelse av metode og metodiske valg.

KAPITTEL 1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema og aktualitet

Tema i denne oppgaven er skolen som helsefremmende arena med fokus på skolemåltidet. Spisevaner er assosiert med kroniske livsstils-sykdommer som hjerte- og karsykdommer, diabetes og overvekt i voksen alder (WCRF, 2005; WHO, 2003). Verdens helseorganisasjon (WHO) vedtok i mai 2004 *Global strategi for kosthold, fysisk aktivitet og helse*, og Sosial- og helsedirektoratet har ved den norske utgivelsen i 2004 signalisert at de globale målene også er norske utfordringer.

Arbeidet for bedre helse i befolkningen er i dag avhengig av innsats på en rekke arenaer og skolen har i denne sammenheng en sentral rolle (Møllen et al, 2005). St.meld. nr 16 (2002-2003) *Resept for et sunnere Norge* legger et grunnlag for å fremme fysisk aktivitet og et godt kosthold i befolkningen, blant annet i skolen (Sosial- og helsedirektoratet, 2003b).

Ungdomsskoleelever er en viktig gruppe for forebyggende og helsefremmende tiltak fordi de levevaner en tilegner seg i denne perioden av livet har en tendens til å vedvare (Lien et al, 2004; Bauer et al, 2009). Atferdsmønstrene som etableres i tenårene kan derfor ha betydelige effekter på helsen senere i livet (Sosial- og helsedirektoratet, 2003b). Men for ungdom er det kanskje like viktig hvordan livsstilen påvirker livet her og nå. En sunn livsstil fører til at ungdommen holder seg i form og opplever større grad av overskudd i forhold til de krav de møter (Klepp og Aarø, 2009).

I Norge er skolemåltidet i hovedsak basert på medbrakt matpakke. I tillegg deltar omlag 59 prosent av elevene i de landsomfattende abonnementsordningene for skolemilk (Kunnskapsdepartementet, 2006). Matmiljøer på og rundt skolene gir ungdommen mulighet til å utøve egne matvalg. Det er et økende antall elever i ungdomsskolen som ikke har

medbrakt mat, og som erstatter den med usunne alternativer fra kiosker og nærbutikker eller ingen ting (Kunnskapsdepartementet, 2006). I ungdomsdelen av Helseundersøkelsen i Oslo, Ung HUBRO, viste analyser at ungdommene som brukte mest lommepenger på mat og snacks spiste mindre i tråd med kostholdsanbefalingene (Lien et al, 2005).

I tillegg til det fysiske miljøet er det kjent at det sosiale miljøet og spesielt vennegjengen har en sterk innflytelse på ungdommers helsevaner (Neumark-Sztainer, 1999; Bauer et al, 2009). Mat og kultur setter viktige rammer for dagliglivet: Det å spise handler for de fleste om mer enn å dekke behovet for energi og næringsstoffer (Sosial- og helsedirektoratet, 2003b). For alle, men kanskje ungdom spesielt, er mat og drikke viktige markører for sosial tilhørighet og kulturell identifikasjon (ibid). I overgangen fra barn til ungdom er biologiske som så vel psykologiske forandringer naturlige. En sterkere orientering mot jevnalderskulturen og lojalitet mot gruppen kan virke mer eller mindre ugjennomtrengelig for voksen påvirkning (Andrews, 1996).

Forskning basert på en medisinsk forståelse av det som spises, har et begrenset fokuseringsområde. Av den grunn har man hatt liten mulighet til å fange opp de sosiale og kulturelle forklaringer som ligger til grunn for at usunn mat inntas (Andrews, 1996). Flere intervensjonsstudier basert på sosial psykologiske teorier har blitt utført i senere tid (Bere, 2004), men effekten av de fleste av disse studiene er lav til moderat (Baranowski et al 1997; Bere, 2004). Delvis skyldes dette at ungdommen selv ikke er klar over påvirkningen som miljøet (sosialt og fysisk) har på deres valg av mat. Det kan også være at forskerne ikke har forstått virkningen/relasjonene mellom det individuelle og miljøet. Nylig er mer oppmerksomhet gitt til sosialøkologiske modeller som understreker viktigheten av økologiske faktorer (fysisk eller sosialt miljø) (Baranowski, 2003).

Tatt i betraktning den oppmerksomhet som blir viet ungdommens matvaner i norsk offentlighet har det foreløpig vært utført få kvalitative undersøkelser av ungdommers spisevaner/valg av mat, både nasjonalt og internasjonalt. Av studiene som er funnet har noen som mål å få et bredt inntrykk av ungdommers syn på kosthold/påvirkning på valg av mat (Andrews, 1996; Neumark-Sztainer et al, 1999; French and Porter, 1999). De fleste av studiene har intervju i fokusgrupper eller av individuelle som metode for datainnsamling og er

skrevet i format som forskningsartikler. En studie av Andrews (1996) blant norske 11-13-åringer har en kombinasjon av kvalitativ metode (observasjon og intervju) over en utvidet tidsperiode og presenterer resultatene i en sosio-kulturell ramme (Andrews, 1996). Få studier har sett matvanene ut ifra elevenes ståsted. Derimot har Bugge (2007) i sin studie sett på detaljene i hva og hvordan ungdom spiser i løpet av skoledagen og videre sett på deres oppfatninger og prioriteringer. Dette er en sosiologisk studie med et matsosiologisk perspektiv og hun har brukt både kvalitative og kvantitative data.

1.2 Oppgavens mål, problemstilling og forskningsspørsmål

Hovedhensikten med denne kvalitative studien har vært å øke kunnskapen om ungdommers valg av skolemat. Det å få kunnskap om miljø og sosial påvirkning i prosesser knyttet til ungdommers valg av skolemat kan være et viktig bidrag både som bakgrunn for råd til skolemyndigheter, elever og foreldre om utforming av skolemattilbudet og i utarbeiding av strategier for helsefremmende arbeid blant ungdom.

De mer konkrete målene med studien er å beskrive ungdommers lunsjvalg på to ungdomsskoler i Oslo, med vinkling fra to forskjellige ståsted. På den ene siden *ungdommenes egne refleksjoner* knyttet til skolemåltidet, og på den annen side *de ansatte ved utsalgsstedene sine refleksjoner* over ungdommens matvaner. Spisevanene vil bli sett i sammenheng med *fysiske og sosiale rammefaktorer* i ungdommenes miljø.

- ⌘ Fysiske rammefaktorer - ulike mattilbud, spisested og matleverandører som finnes på skolen og i dens nærmiljø.
- ⌘ Sosiale rammefaktorer - sosiale relasjoner mellom elevene og mellom elevene og omgivelsene.
- ⌘ Symbolske rammefaktorer – overordnede lover og regler.

Gjennom kartlegging av rammefaktorene, hvor tilgjengelighet og bevisste / ubevisste handlinger er nøkkelord, vil jeg undersøke handlinger og samhandling hos elevene. Jeg vil forsøke å beskrive og få frem gjennomgående mønster i elevenes skolemåltid som er av

betydning for det helsefremmende aspektet. Med utgangspunkt i målene for prosjektet har jeg formulert følgende problemstilling:

Hvordan er skoleelevers valg av lunsj, sett i sammenheng med fysisk og sosialt miljø?

Studiet har fire forskningsspørsmål:

- 1) *Hvilke valgmuligheter har ungdommene for å kjøpe og innta skolemat?*
- 2) *Hva velger elevene til skolemat?*
- 3) *Hvilken mening tillegges sosiale relasjoner knyttet til lunsjvalg?*
- 4) *Hvordan reflekterer ungdommene over sine valg av skolemat?*

1.3 Begrepsavklaring og avgrensning

Skolemåltidet er her definert som den avsatte tiden til spising og med de mulighetene det er for bespising på skolen og i nærområdet. Det fysiske miljøet avgrenses til skoleområdet med klasserom, kantiner som naturlige spisesteder samt nærliggende utsalgssteder av mat, som kiosker, butikker og bensinstasjoner. Kantinebegrepet dekker i denne oppgaven ulike typer for kantinedrift, der "kantinene" kan være en brakke, et avlukke i kjelleren eller et eget rom innredet for salg av mat over disk (Sosial- og helsedirektoratet, 2003a).

Oppgaven vil ha fokus på å se etter mønstre og sammenhenger mellom faktorer i miljøet som kan prege ungdommens valg av mat og ungdommens egne refleksjoner knyttet til valgene. Denne oppgaven bygger på et datamateriale som det vil bli nærmere gjort rede for i punkt 1.5 nedenfor. Dette datamaterialet inneholder fokusgruppeintervjuer med elever fra to skoler og intervju av ansatte eller daglig ledere ved ulike utsalgssteder som kantiner på skolene og butikker, bensinstasjoner, kiosker og bakeri i skolenes nærområde. Jeg har valgt å avgrense oppgaven ved å *ikke* inkludere kiosker, bakerier og bensinstasjoner, men heller fokusere på intervjuer fra dagligvareforretningene og kantinene på skolene. Denne avgrensningen er begrunnet med at matvarebutikker og kantiner var de stedene hvor flest elever handlet. Disse

stedene vil i tillegg være enklest å sammenligne på grunnlag av pris, antall elever som handler der og hva de tilbyr. Datamaterialet inneholdt i utgangspunktet ti fokusgruppeintervju, men ett manglet i datafilen og ett var ikke transkribert. Jeg valgte derfor å ta utgangspunkt i åtte fokusgruppeintervju, fire fra hver skole. Datamaterialet inneholdt også en fotooppgave, som ikke ble inkludert i oppgaven da den ble utført på kun en av skolene.

1.4 Samarbeid med Universitetet i Oslo (UIO)

Forsker Nanna Lien, avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo, startet i 2005-2006 en kvalitativ studie om valg av lunsj hos 15-åringene fra øst- og vestkanten i Oslo. Disse dataene ble transkribert av en medarbeider fra Universitetet i Oslo og det videre arbeidet ble utsatt. Jeg har fått tilgang til disse dataene gjennom Høgskolen i Akershus, som har et samarbeid med UIO, og jeg har fått muligheten til å viderebearbeide og analysere dette materialet som grunnlag for min masteroppgave.

1.5 Oppgavens struktur

Opgaven er strukturert på følgende måte:

DEL I TEORI OG METODE

I del I kommer innledning med presentasjon av problemstilling, teori om tema i oppgaven og en redegjørelse av metode og metodiske valg.

Kapittel 1: I dette kapitlet presenteres bakgrunn for valg av tema og aktualitet og videre oppgavens mål, problemstilling og forskningsspørsmål.

Kapittel 2: I dette kapitlet gjennomgås teori som er ansett som relevant for å kunne bevare oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål og som bakgrunn for å diskutere funn.

Kapittel 3: I dette kapitlet presenteres kvalitativ metode, vitenskapsteoretiske perspektiver og metodiske valg.

DEL II RESULTAT OG DISKUSJON

I del II presenteres funn, diskusjon og konklusjon med implikasjoner.

Kapittel 4: I dette kapitlet presenteres funn på skole A fra intervju med de ansatte ved utsalgsstedene og elevene i fokusgruppene.

Kapittel 5: I dette kapitlet presenteres funn på skole B fra intervju med de ansatte ved utsalgsstedene og elevene i fokusgruppene.

Kapittel 6: I dette kapitlet presenteres først en oppsummering av funn på skole A og skole B. Videre presenteres hovedfunn og den rammefaktorteoretiske modell og en sammeligning av rammefaktorer på skole A og B. Til slutt i dette kapitlet diskuteres resultatene opp mot teorikapitlet og annen forskning, og endelig kommer konklusjon og implikasjoner.

KAPITTEL 2 TEORETISK BAKGRUNN FOR STUDIEN

Dette kapitlet søker å gi en teoretisk bakgrunn for studien. Her presenteres noen grunnpilarer som underbygger eller klargjør viktige aspekter ved oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål. Grunnpilarene er her definert som helsefremmende arbeid, matkultur og den rammefaktorteoretiske grunnmodell. *Helsefremmende arbeid* har i denne sammenheng fokus på skolen som helsefremmende arena med hovedvekt på skolemåltidet. *Matkultur*, vil belyse matkultur generelt og ungdommens matkultur spesielt. Til slutt presenteres en teoretisk *rammeverksmodell* for strukturering og analyse av dataene, hvor teori om sosialisering og sosiale relasjoner i ungdomsmiljøet vil bli inkludert.

2.1 Helsefremmende arbeid

Det helsefremmende arbeidet dreier seg primært om å styrke helsen blant folk, mens det sykdomsforebyggende arbeidet konsentrerer seg om å fjerne eller redusere risikofaktorer for sykdom, skade eller død. Det helsefremmende og sykdomsforebyggende arbeid omtales som forebyggende helsearbeid (Mæland, 2005).

Verdens helseorganisasjon (WHO) ble etablert i 1947 og helse ble definert som ”en tilstand av fullstendig fysisk, psykisk og sosialt velvære og ikke bare som fravær av sykdom eller lyte”. På en internasjonal konferanse arrangert av WHO i Alma Ata i 1978 ble det slått fast at folkehelsearbeidet i første rekke måtte baseres på en adekvat primærhelsetjeneste, helseopplysning og forebyggende innsatser innen en rekke samfunnssektorer. Ideene bak det helsefremmende arbeidet er ikke nye, men en samlende strategi i folkehelsearbeidet manifesterte seg på den første internasjonale konferansen for helsefremmende arbeid i Ottawa i 1986. Her defineres helsefremmende arbeid som *prosessen som setter folk i stand til å få økt kontroll over og forbedre sin helse* (Mæland, 2005). Ottawacharteret har senere påvirket WHO samt nasjonale planer i en rekke land (ibid).

Den helsefremmende ideologien bygger på at enkeltindividet og fellesskapet må få større innflytelse og kontroll over forhold som påvirker helsen. Det betyr at folk må få mer kunnskap om disse forholdene, kunne påvirke beslutninger som har konsekvenser for helsen, og delta aktivt i arbeidet for et sunnere samfunn lokalt og globalt (Mæland, 2005). At folk er

villige til å gjøre noe er altså en viktig forutsetning for det helsefremmende arbeidet (ibid). Det helsefremmende arbeidet har hentet ideer fra mange kilder, en av inspiratorene er den brasilianske pedagogen Paolo Freire. Han utviklet en utdanningsmodell som ikke bare tok sikte på å lære fattige mennesker å lese og skrive, men de skulle samtidig bevisstgjøres om hva som bidro til å vedlikeholde fattigdommen. På den måten virket utdanningen som en frigjørende kraft som fikk folk til å gå til handling mot de undertrykkende kreftene og den politiske umyndiggjørelse de var utsatt for (Mæland, 2005).

Sosiologen Aron Antonovsky har vært en annen inspirator for det helsefremmende arbeidet ved at han rettet oppmerksomheten mot salutogenesen. I stedet for ensidig å fokusere på sykdomsfremkallende forhold – patogenesen- må forebygging også innebære arbeid for å styrke helsen og motstandskraften mot de negative faktorene – salutogenesen (Mæland, 2005). Antonovsky har hevdet at en viktig salutogen faktor er evnen til å oppleve verden som rimelig forutsigbar og sammenhengende, ”sense of coherence”, (Mæland, 2005). En slik livsanskuelse grunnlegges i barndommen og ungdomsårene gjennom stabile og nære kontakter med omsorgspersoner og gjennom dannelsen av identitet (ibid).

Det helsefremmende arbeidet bygger på en sosial modell for helse og helsepåvirkning. Helse betraktes ikke som et mål i seg selv, men heller som et middel til å oppnå andre ønskelige mål. Helse skapes og utvikles i hverdagslivet. Ved å styrke menneskers og befolkningers helse skapes et overskudd som gir muligheter for personlig, økonomisk og sosial utvikling og dermed økt livskvalitet. I den senere tid har det mer moderne begrepet *livskvalitet* langt på vei erstattet helse som overordnet begrep. Selv om noen knytter livskvalitet til ytre kriterier, er de fleste enige om at livskvalitet først og fremst er uttrykk for folks *subjektive vurderinger av eget liv*. På samme måte som man kan tenke seg at helse er viktig for livskvalitet, er det grunn til å si at opplevd livskvalitet påvirker helsen (Mæland, 2005).

Et viktig prinsipp i det helsefremmende arbeidet er at helsen skapes og vedlikeholdes hovedsaklig utenfor helsesektoren. Samfunnssektorer som for eksempel utdanning, samferdsel og kultur er viktige premissleverandører for folkehelsen (Mæland, 2005). Ungdom er en viktig gruppe i et folkehelseperspektiv. Av stor betydning for helsen er de atferdsmønstrene som utvikler seg i ungdomsperioden, blant annet kostholdet (Folkehelse et al, 2001).

2.1.1 Skolen som helsefremmende arena

Helsefremmende arbeid kan drives på mange forskjellige steder og i mange forskjellige sammenhenger og noen arenaer peker seg ut som spesielt viktige. Det er de fysiske og sosiale møteplassene som organiserer viktige deler av hverdagslivet til mennesker, eksempler kan være bydelen, nærmiljøet, arbeidsplassen, skolen, idrettslaget eller helsestasjonen (Mæland, 2005).

Skolen er en særlig viktig arena i det helsefremmende ernæringsarbeidet (Sosial- og helsedirektoratet, 2003). Barn og unges matvaner, mattilbud og opplæring i ernæring er sentrale utfordringer i dagens helsearbeid som nettopp skolen har forutsetninger og gode muligheter for å ivareta. Skolen er en arena som når alle barn, barn fra ulike sosiokulturelle grupper og i en lengre periode i livet der vaner formes (Møllen, et al 2005).

For at alle elevene i grunnskolen skal få mest mulig like forhold for et skolemåltid har myndighetene utarbeidet retningslinjer for skolemåltidet. Skolemåltidet er et sentralt element i skolehverdagen når det gjelder å skape et godt lærings- og oppvekstmiljø for elevene og det har betydning for barn og unges kosthold og helse på kort og lang sikt. I retningslinjene bygger skolemåltidet på at elevene har med seg matpakke og at skolen tilbyr melk, frukt og grønnsaker og mat til dem som ikke har med seg matpakke (Sosial- og helsedirektoratet, 2003a). Retningslinjene sier følgende om hva skolen *bør tilby* elevene, hva de *ikke bør tilby* elevene og hva slags mattilbud en skolekantine *bør* være basert på:

Skolene bør tilby elevene:

- Minimum 20 minutters matpause.
- Fullt tilsyn i matpausen i 1.-4.klasse, helst også på høyere trinn.
- Frukt og grønnsaker.
- Lettmelk, ekstra lettmelk og skummet melk.
- Enkel brødmat.
- Tilgang på drikkevann.
- Et trivelig spisemiljø.
- Måltider med maksimalt 3-4 timers mellomrom.
- Kantine eller matbod på ungdomsskole og videregående.

Skolen bør derimot *ikke* tilby elevene:

- Brus eller saft.
- Potetgull, snacks eller godteri.
- Kaker, vafler og boller daglig.

Skolekantina bør ha et mattilbud basert på:

- Varierte og grove brødvarer.
- Lettmargarin eller myk margarin.
- Variert pålegg.
- Frukt - hele, i stykker eller som pålegg og tilbehør.
- Grønnsaker - skåret opp og lagt i vann, som pålegg, salat eller varmmrett.
- Skummet melk, ekstra lettmelk og lettmelk.
- Juice og kaldt drikkevann.

Kunnskapsløftet, en ny skolereform, ble innført i hele grunnopplæringen fra høsten 2006 (Kunnskapsdepartementet, 2006). Ved innføring av *Kunnskapsløftet* gis skoleeieren stor frihet og det blir opp til den enkelte skole å organisere skoledagen slik det passer de lokale forhold. Dette gir også skolene større mulighet til å tilrettelegge for og inkludere måltider i en ny organisering av skolehverdagen (ibid).

2.1.2 Skolemåltidet

I Norge er det stor variasjon i hvordan skoledagen og skolemåltidene tilrettelegges og det er ulike oppfatninger om hva som er det rette skolemattilbudet. De fleste skolekantiner selger såkalte enkle produkter som er tilberedt på minimal tid, med minimale midler og det er gjerne medelever som har stått for tilberedelsen. Dette sier noe om hva en kan forvente seg av kvaliteten på det som blir tilbudt, til tross for gode intensjoner i retningslinjene for skolemåltidet (Sosial- og helsedirektoratet, 2003a).

Måltidsstudien (Bugge og Døving, 2000) viser at matpakken er det mest utbredte formiddagsmåltidet. Av måltidsstudien kom det frem at det var langt flere som ikke spiste lunsj enn de som ikke spiste frokost. For elever som ikke har med seg matpakke og heller ikke har tilbud om mat på skolen er det grunn til å anta at kjøp av næringsfattig, men energitett mat kan forekomme hyppig (Andersen og Øverby, 2002).

I undersøkelsen av skolemåltidet i Norge utført av Kunnskapsdepartementet i 2006, *Skolemåltidet i grunnskolen*, ser man at 72 prosent spiste brødmat i det siste skolemåltidet. Undersøkelsen viste likevel en tydelig nedgang på elleve prosent fra 1991 i antall elever som hadde med seg matpakke. Elever som hadde med seg frukt/grønnsaker var gått opp med syv prosent, men fortsatt hadde mesteparten av elevene ikke med seg frukt eller grønnsaker (Kunnskapsdepartementet, 2006). Mer enn halvparten av skolene hadde kantine/solgte mat og 27 prosent av skolene rapporterte at det var mulig å spise i kantinen (ibid). Av disse var det forholdsvis lik fordeling mellom skoler som solgte kald mat og skoler som solgte kald og varm mat. Syv prosent hadde egen kantineansatt, resten hadde andre løsninger. 28 prosent solgte maten til selvkost pluss fortjeneste. Over halvparten av skolene (54 %) rapporterte at 10. klassingene hadde mulighet til å forlate skoleområdet i løpet av skoledagen og vanligvis rapporterte de også at det var muligheter til å handle mat i nærheten av disse skolene (Bjelland og Klepp, 2000).

2.2 Matkultur.

Mat og matkultur setter viktige rammer om dagliglivet, og det å spise handler for de fleste om mer enn å dekke behovet for energi og næringsstoffer. Hver dag tar vi mange valg knyttet til mat, drikke og måltider, og valgene som tas påvirkes av forhold hos den enkelte så vel som av fysiske, økonomiske og sosiale forhold i samfunnet (Departementene, 2007). Mat og drikke er også viktig ved markering av sosiale begivenheter og spiller ulike roller i hverdag og til fest (ibid).

Maten fyller i virkeligheten to ulike oppgaver. På den ene siden tilfører den kroppen næringsstoffer, mens den på den andre siden hjelper oss å strukturere, eller ordne vår tilværelse (Douglas, 1982). Gjennom maten struktureres dagen, uken og året i et fast mønster hvor maten er en viktig markør for *sosiale situasjoner*, men den signaliserer også *sosiale*

relasjoner. Plassering på den sosiale rangstige, tilhørighet med enkelte grupper og avstand til andre, er blant de budskap vi kan signalisere gjennom mat (Douglas, 1982).

Våre matvaner preges av vår samfunnsmessige tilknytning og gjenspeiler spesifikke normer for ”riktig” og ”galt”. Smak og tradisjoner er med andre ord kollektivt forankret og varierer mellom ulike sosiale grupper og kulturer (ibid). Spesielt for ungdom har smaksfellesskap og tilhørighet til jevnaldergruppen en utvilsomt stor betydning for egne matvalg (Andrews, 1996). Fellesskapet mot gruppen uttrykkes ofte gjennom symboler. Et betydelig symbol på sosial og kulturell tilhørighet finner vi også uttrykt gjennom matvaner (Andrews, 1996).

Mens matpakken i stor grad reflekterer de dominerende matkulturelle kodene og verdiene, er butikk- og kioskmaten typiske eksempler på det opprørske, alternative, spennende, kule og ”forbudte”. Det er liten tvil om at friheten til å kunne handle sin egen mat og drikke er en viktig del av tenåringenes identitetskonstruksjon (Bugge, 2007). Det å handle egen skolemat fungerer både som distanseringsstrategi og som opprørs-strategi for ungdommene (ibid). Det å kaste matpakken er heller ikke et nytt fenomen. Matpakken er noe en har fått fra foreldrene; å kaste den blir en del av løsrivelsesprosessen (Lavik og Lillebø, 2007).

2.3 Den rammefaktorteoretiske grunnmodell

Det er mange ulike faktorer som spiller inn på hvordan kostholdsvaner oppstår og hvorfor vi spiser som vi gjør (Kvaavik, 2005; Brug et al, 2008). Det er blitt laget ulike rammeverk for å undersøke matvaner, og disse rammeverkene reflekterer ulike måter å se verden på. Noen har vektlagt individfaktorer, andre har konsentrert seg om miljøfaktorer og atter andre har inkludert både individ – og miljøfaktorer.

Ifølge Kvalsund er det sentrale i samfunnsforskning generelt og i utdanningsforskning spesielt – det forskningsarbeidet egentlig går ut på - å konstruere meningsgivende bilder eller modeller av samhandling på ulike arenaer. Vår oppgave som forsker er å løse problemer gjennom å konstruere empirisk forankrede svar på problemstillinger og forskningsspørsmål (Kvalsund, 1998).

Utvikling og bruk av modeller er et viktig redskap for forskeren (Kvalsund, 1998). Kvalsund nevner tre viktige faktorer: modellene vi bruker bør være forskningsøkonomiske ved at

forskningsarbeidet blir velordnet og systematisk, modellene må fange det relevante og samtidig være så enkle som mulig og modellene har med verden å gjøre, uten at vi forveksler modell og realiteter (ibid).

Den rammefaktorteoretiske grunnmodell er en analytisk modell, en teori som primært gir forskeren en tankegang og en logikk til å ordne forskningsfeltet og som fungerer som en bakgrunnsmodell under det konkrete analysearbeidet (Kvalsund, 1998).

Modellen består av følgende hoveddimensjoner; resultat, rammevilkår og prosesser. Denne er også brukt av Strauss og Corbin (1990:96ff) i det de kaller ”dimensjonsordnet koding” eller ”koblende koding” (”axial coding”) i utviklingen av ”Grounded Theory” (ibid).

Logikken for rammefaktorteoretisk tenkning er å registrere vesentlige resultat i den virksomheten som blir analysert. Deretter er spørsmålet hva som har skapt disse resultatene. Rammefaktorteoretisk tenkning legger til grunn at rammevilkårene setter grenser for hvilke faktorer som virker inn. Samtidig åpner rammevilkårene for hva som vil være mulig. Men like vesentlig er det at rammevilkår ikke skaper resultat direkte, de virker alltid gjennom formidlende generative prosesser (Kvalsund, 1998). Den rammefaktorteoretiske tenkningen forutsetter derfor at prosessene er samhandling mellom aktører. På den måten kan man identifisere det regelmessige, det som gjentar seg under samme rammevilkår, og skille det fra de enkeltstående hendelsene (ibid). Rammefaktorteoretisk tenkning formidler at samfunnsforskning er konstruerende og grunnleggende historisk. Ut fra historisk gitte resultat må vi altså konstruere hvilke rammevilkår og formidlende prosesser som kan ha skapt disse resultatene (Kvalsund 1998).

Dallöf (1997) utviklet et begrepsapparat som gjorde at en kunne studere undervisningsprosesser på en ny måte (Kvalsund, 1998). Fokuset var på de prosessene som førte frem til resultatene. Hovedskillet var mellom faktorer som lærere og elever ikke kunne manipulere, og faktorer som de hadde kontroll over. Bak dette ligger det en vurdering av at undervisningsprosesser må studeres både på et strukturelt nivå og ett aktørnivå.

Kvalsund har utvidet, presisert og utdypet det opprinnelige rammefaktorteoretiske grunnskjemaet. Han har lansert tre komplementære perspektiv for å utvide rommet for

forskningen eller konstruksjonsvirksomheten som bygger på den rammefaktorteoretiske grunnmodellen. De tre perspektivene er levekårsperspektivet, kompetanseperspektivet og verdsettelsesperspektivet (Kvalsund, 1998).

Levekårsperspektivet omfatter rammevilkår som gir sosiomaterielle føringer for virksomheten på skolen. Dette perspektivet kan vendes i to retninger; de *indre* sosiomaterielle handlingsfeltene eller arenaene i skoleanlegget, og de *ytre* sosiomaterielle handlingsfeltene utenfor skolen som omfatter lokalsamfunnet og arenaene der. De *indre sosiomaterielle* handlingsfeltene, som er arenaene på skoleområdet, innebærer rammene som skolebygningene gir når det for eksempel gjelder samhandling mellom elevene. I denne studien er kantiner et vesentlig rom. Hvordan drives kantinen og hvordan bruker elevene den? Ulike deler av det indre handlingsfeltet kan ha ulike sett av dominerende samhandlingsregler som påvirker samhandlingen. De *ytre sosiomaterielle handlingsfeltene* er utenfor skolen og arenaene der, i dette tilfelle de ulike hjem og utsalgsstedene i nærmiljøet, som kan ha innvirkning på skolemåltidet, spesielt når elevene har lov til å forlate skoleområdet i friminuttet. Konkrete fysiske rammer som vil kunne påvirke er: Utsalgssteder på og utenfor skolen, avstand til utsalgsstedene, organisering av handelen, type produkter som tilbys, pris, elevenes økonomi og muligheter for å sitte ned og spise samt om elevene har med matpakke eller ikke. De sosiomaterielle føringene påvirker opplærings situasjonen og forutsetningene for opplærings situasjonen, prosesser med variasjoner i levekår som resultat (ibid).

For at forskeren skal kunne konstruere mening som også har en videre empirisk forankring enn det sosiomaterielle, må den analytiske referanserammen av begrep åpne for andre erfaringsfelt (Kvalsund, 1998). *Kompetanseperspektivet* omfatter de sosialpsykologiske rammevilkårene, prosessene og resultatene og sier noe om forholdet mellom sosiale forutsetninger og atferd (ibid).

Mye av det som medlemmene av en befolkning tar for gitt i verden, er det rimelig å betrakte som avspeilinger av deres egne forutsetninger, ikke av den objektive virkeligheten. Ethvert menneskes virkelighet er således bygd opp av kulturelle konstruksjoner, holdt på plass av gjensidig samtykke like effektivt som av noen materiell årsak. Menneskelig virksomhet setter derfor også andre spor enn de sosiomaterielle. Disse sporene representerer føringer og motstand, men er resultat av

sosiale relasjoner, aktørene sine egne forutsetninger og rutinisert samhandling, ikke sjelden på tvers av de sosiomaterielle føringene (Barth, 1994).

I denne sammenheng er elevene aktørene og samhandler med voksne (lærere, foreldre og ansatte ved utsalgsstedene) og elevene seg i mellom. Det er dette som fører til at elevene kan utvikle kompetanse sosialt og kognitivt (Kvalsund, 1998). Her tenker jeg spesielt på samhandling mellom elevene, jamfør Meads sosialiseringsteori om perspektivtaking, som legger vekt på handling som en sosial aktivitet som er situert i felleskap av samvirkende og kommuniserende individ, der perspektivtaking er et nøkkelbegrep. Konkrete sosiale rammer som vil kunne påvirke er: Foreldrenes rolle og kommunikasjon med elevene, lærerens rolle og undervisning, de ansatte ved utsalgsstedenes rolle og sist, men ikke minst elevrelasjonene, vennenes påvirkning.

I *verdsettingsperspektivet* er rammevilkår i tekstlig symbolsk form sentrale og målet for opplæringen av elevene er i fokus. Et vesentlig spørsmål er forholdet mellom de symbolske føringene, målene og de kollektive handlingsmønstrene i praksis når man undersøker empirisk. Dette perspektivet, som Kvalsund (1998) kalte verdsettingsperspektivet fokuserer på forholdet mellom de symbolske føringene på programmatisk nivå og de kollektive handlingsmønstrene i praksis når vi undersøker dem empirisk. Hva er dominerende mønster og utilsiktede konsekvenser og særlig hvilke konsekvenser har det for elevens verdsettelse (Kvalsund, 1998). Konkret vil symbolske rammefaktorer i denne studien være å undersøke skolens reglement. Kjenner skolen til Retningslinjer for skolemåltidet og i tilfelle hvordan forholder skolen seg til retningslinjene? Hvilke ordensregler har skolen? Har for eksempel elevene tillatelse til å forlate skolens område i skoletiden?

Tabell 1. En oversikt over hovedelementene i den Rammefaktorteoretiske grunnmodell.

Rammefaktor- teoretisk grunnmodell	Innhold		
	Sosiomaterielt	Sosialpsykologisk	Symbolisk
Rammevilkår?	De indre sosiomaterielle handlingsfeltene, arenaene i skoleanlegget. De ytre sosiomaterielle handlingsfeltene utenfor skolen, lokalsamfunnet og arenaene der.	Sosiale relasjoner.	Love. Retningslinjer. Reglement.
Prosesser?	Opplæringssituasjonen og forutsetningene for opplæringssituasjonen.	Forholdet mellom sosiale forutsetninger og atferd.	Praksis.
Resultat?	Variasjon i levekår.	Sosialkompetanse. Studiekompetanse.	Dominerende differensieringsmønster og utilsiktede konsekvenser for eleven. Verdsettelse av eleven.
	Levekårs-perspektiv.	Kompetanse-perspektiv.	Verdsettelses-perspektiv.

Det har blitt laget mange ulike rammeverk som viser faktorer som muligens påvirker kostholdsvaner. Den rammefaktorteoretiske modellen bygger på utdanningsforskning. I følge Kvalsund (1998) kan vi skille mellom to slags modeller:

Den empiriske modellen som kan testes mot erfaringsdata og analytiske modeller som ikke inneholder utsagn som kan testes empirisk. Den analytiske modellen sier først og fremst noe om sammenhengen mellom kategorier eller begrep. På den måten setter de oss i stand til å observere, ordne observasjonene etter for eksempel hvilken rekkefølge det er mellom ulike hendelser og retningen de har. Utfordringen er å velge begrep og kategorier som er teoretisk "vare" for fenomenene de skal si noe om. Da kan vi etter hvert greie å formulere utsagn om sammenhenger som også kan prøves empirisk (Kvalsund, 1998).

Den rammefaktorteoretiske modellen er en analytisk modell og er i denne oppgaven brukt under analysearbeidet. I metodekapitlet vil den rammefaktorteoretiske modellen anvendes på problemstillingen i denne oppgaven.

2.3.1 Meads sosialiseringsteoretiske tilnærming

Den rammefaktorteoretiske tilnæringsmåten er som grunnmodell åpen for å ta i bruk andre teoritradisjoner og tilnærminger (Kvalsund, 1998). Vaage argumenterer i sin artikkel "Perspektivtaking og rammefaktorer" for at George Herbert Meads sosialiseringsteoretiske tilnærming, og særlig perspektivtaking, vil være fruktbar å bruke sammen med analyse av fenomen som den rammefaktorteoretiske tenkningen har til felles. Vurdering av den opprinnelige rammefaktorteoretiske tenkningen er at den representerer mange fruktbare tilnærminger til å undersøke og forstå pedagogiske prosesser. Vaage argumenterer for at Meads sosialiseringsteoretiske forståelse og hans teori om perspektivtaking representerer et handlingsteoretisk perspektiv som legger vekt på handling som en sosial aktivitet som er situert i felleskap av samvirkende og kommuniserende individ, der perspektivtaking er et nøkkelbegrep. Og han mener videre at Meads teori om perspektivtaking har sin styrke når det gjelder å forstå aktørens persepsjon av og handling i forhold til rammefaktorer, enten de er av fysisk karakter, av interpersonlig eller symbolsk karakter. Disse perspektivene vil danne et godt utgangspunkt for å forstå fenomenene i den rammefaktorteoretiske tenkningen (Vaage, 1998). Hvordan persepsjon, som i dette tilfelle ulike rammer, blir konstituert intersubjektivt, ligger innenfor en slik forståelseshorisont og Vaage argumenterer for at Meads begrep "Den

generaliserte andre” er fruktbart for å forstå slike fenomen (ibid). Begrepet ”Den generaliserte andre” muliggjør at barnet kan ta andres roller og samhandle ut fra generaliserte forventninger til andre i kraft av perspektivtaking (Bråten, 2004). Kjernen i Meads teori er formulert som ”å ta andre sitt perspektiv”. Mead tok i bruk uttrykket perspektiv for å karakterisere relasjonen mellom den erfarte verden og det erfarende individ. Hvert individ erfarer verden på en måte som er litt ulik den måten alle andre erfarer verden på. Det er differensieringen av erfaringer i en felles erfaringsverden Mead vil gripe med uttrykket ”å ta andre sitt perspektiv” (Vaage, 1998). Mead sier at det som kjennetegner mennesket er at det har en evne og kapasitet til å analysere flyten av minner og minnebilder, og denne evnen kaller han reflektert eller refleksiv intelligens. Når vi handler tar vi hensyn til måter andre handler på uten at handlingene er å oppfatte som direkte replikasjoner av de andre sin handling (Vaage, 1998).

2.3.2 Ungdom og sosiale relasjoner

I overgangen fra barn til voksen gjennomlever de unge en meget turbulent periode med biologiske så vel som psykiske forandringer (Andrews, 1996). Frigjøring fra foreldre og barndom som et ledd i en naturlig selvstendighetsprosess, og et aldersinndelt utdannings-, fritids- og forbruksfellesskap fører i ungdomsårene til en økt orientering mot jevnaldergruppen (ibid). Denne orienteringen mot jevnaldergruppen er, i følge Bjurstrøm (1982), ikke bare naturlig, men også nødvendig, da ervervelse av visse ferdigheter og sosial kompetanse best kan fylles av jevnaldergruppen.

Psykoanalytikerens Erik H. Erikson betrakter første del av tenårene som fasen for *identitetsdanning* (Imsen, 1984). Identitet forbindes først og fremst med en følelse av noe konstant og uforanderlig i vårt indre på tvers av ulike situasjoner og innebærer følelse av tilhørighet og bevissthet om egen sosial forankring (ibid). En kombinasjon av uklare roller og uklare modeller for atferd vil i ungdomsperioden føre til stor usikkerhet, og særlig opptatthet av hvordan man ter seg i andres øyne (Andrews, 1996).

Prestasjoner på ulike felt blir gjerne det sentrale i relasjonen mellom den enkelte og jevnaldergruppen. Lojaliteten med gruppen og dens normer og regler i forhold til for eksempel moter, klær, musikk, fritidsbeskjeftigelser og ordforråd er spesielt sterk (Andrews, 1996). Det er grunn til å tro at dette også gjelder for ungdommens matvaner.

Ser man ungdomstiden i sammenheng med Meads teori om ”den generaliserte andre” vil det først og fremst være jevnaldergruppen dette handler om (Andrews, 1996). Slik jeg forstår Vaages oppfatning av Meads begrep om den generaliserte andre, kan tilnærmingen brukes til å analysere fenomen som den rammefaktorteoretiske tenkningen har avdekket empirisk. I denne studien kan for eksempel økonomi være en rammefaktor som påvirker relasjonen mellom elever og valg av mat. Hvis eleven skal kjøpe seg skolelunsj og økonomien er knapp, oppstår de mer eller mindre styrte valgene. Eleven blir tvunget til å velge billige produkter som ofte er de mindre sunne produktene. Venner er et annet eksempel, en sosial rammefaktor, som kan påvirke elevenes valg. Ved å ta andres valg og meninger som sine egne, påvirker vennegjengen den enkeltes valg, jamfør Meads teori om ”den generaliserte andre”. På denne måten ser man at rammefaktorer forstått som strukturelle forhold påvirker aktørens valg, som igjen kan påvirke læring og helse. Videre kan brytningen mellom identifikasjon med foreldre og kameratflokk, gjøre ungdommen egnet for påvirkning fra samfunnet, noe som blant annet gjør dem utsatt for reklamens påvirkning, nettopp på grunn av at ungdomstiden er en sårbar periode når det gjelder utvikling av egen identitet (ibid).

Den tyske sosialpsykologen Peter Brukner hevder at kjøpshandlinger og vareforbruk blir koblet sammen med lystopplevelser og behov for tilfredsstillelse, noe som Marcuse sidestiller med Freuds begreper om ”lyst- og realitetsprinsippet”, prinsipper som berører de dypeste lagene i personligheten (Bjurstrøm, 1982). Realitetsprinsippet bidrar til å utsette den umiddelbare behovstfredsstillelsen, men i det moderne samfunn tenderer det mot at ”lystprinsippet absorberer realitetsprinsippet”. Lystopplevelser og umiddelbar tilfredsstillelse knyttes igjen til vareforbruk (ibid).

KAPITTEL 3 METODE

3.1 *Kvalitativ metode*

Metode er en systematisk prosedyre, mer eller mindre regelbasert, for iakttagelse og analyse av data. Den opprinnelige betydningen av begrepet metode er ”*veien til målet*” (Kvale og Brinkmann, 2009). I denne studien om ungdommers valg av skolemat og det fysiske og sosiale miljøet er det valgt en kvalitativ metode.

Karakteristisk for kvalitativ forskning er å søke en forståelse av virkeligheten som er basert på hvordan de som studeres forstår sin livssituasjon. En kvalitativ tilnærming gir grunnlag for å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fylldige data om personer og situasjoner (Thagaard, 2003). Kvalitative metoder kjennetegnes ved prosess og mening, analyse av tekst, nærhet til informantene og små utvalg (ibid). Kvalitativ metode har sin styrke i å få frem en større helhet innen et tema. Slike helhetsfremstillinger åpner for økt forståelse for sosiale prosesser og sammenhenger (Holme & Solvang, 1997). Svakheten kan derimot være at kvalitative studier ikke evner å oppnå dette. I hvilken grad man lykkes med dypere og bedre beskrivelser, er avhengig av informantenes evne til å uttrykke seg, intervjuerens evne til å fange opp og registrere og ikke minst hvordan dataene tolkes og analyseres (Johannessen et al, 2004).

Kvantitativ forskning er mye brukt i ernæringsforskning til å gjennomføre kartlegging og søke årsakssammenhenger. Mat har ikke bare en næringsgivende funksjon, det å spise mat er i høyeste grad en sosial funksjon. Vi kommuniserer gjennom mat. Hva vi spiser blir påvirket av når, hvor, hvordan og med hvem matinntaket foregår. Mat er med andre ord produkter med symbolsk mening. De sosiale og kulturelle aspekter fanges best opp gjennom kvalitativ tilnærming (Andrews, 1996).

3.2 *Vitenskapsteoretiske perspektiver*

Den vitenskapsteoretiske fortolkningsrammen danner grunnlaget for den forståelsen forskeren utvikler i løpet av forskningsprosessen (Thagaard, 2003). Ut fra målsettingen om å oppnå forståelse for de personene som studeres har fortolkning en sentral plass innenfor kvalitative metoder (ibid). Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for denne studien er en kombinasjon av

hermenutikk og postmodernisme. Hermeneutikk er læren om fortolkningen av tekster, og postmodernisme fremhever at kunnskap er samtalebasert, narrativ, språklig, kontekstuell og interrelasjonell (Kvale og Brinkmann, 2009). Oppgaven har et helsefremmende perspektiv hvor det fokuseres på miljømessige og matsosiologiske sider ved ungdommens skolemåtid. Det dreier seg om å undersøke og belyse de fysiske og sosiale mønstrene i miljøet som former matvanene.

I følge postmodernismen er kunnskapen intersubjektiv, det vil si at kunnskapen utformes i relasjoner mellom mennesker (Thagaard, 2003). I postmoderne tenkning finner vi en oppfatning av virkeligheten som en sosial konstruksjon der det fokuseres på fortolkning og forhandling av den sosiale og språklige konstruksjon av en sosial virkelighet, der kunnskap valideres gjennom praksis (Kvale og Brinkmann, 2009). Innenfor den postmodernistiske retningen har det konstruktivistiske perspektivet en fremtredende plass. Konstruktivismen oppfatter kunnskap som konstruert av de som deltar i bestemte sosiale sammenhenger. Det blir lagt vekt på den betydning sosiale prosesser har for hva som anses som gyldig kunnskap (Thagaard, 2003).

På bakgrunn av sosiale sider ved forskningsprosessen fremheves en konstruktivistisk forståelse av vitenskap. Resultatene av forskningen er avhengig av forskerens forståelse av hva som er gyldig kunnskap. I forhold til den tradisjonen som betrakter naturvitenskaplig kunnskap som objektiv, har det konstruktivistiske perspektivet gitt grunnlag for refleksjoner om hva de mellommenneskelige forholdene i forskningsprosessen kan bety for forskningens resultater (Thagaard, 2003).

Opprinnelig var hermeneutikken knyttet til fortolkning av tekster. Målet er å oppnå en gyldig forståelse av meningen i teksten (Kvale og Brinkmann, 2009). En hermeneutisk tilnærming vil medføre at en tolker og prøver å forstå det som ligger bak tanker og handlinger. En prøver å finne det dypere meningsinnhold (Thagaard, 2003). Hermeneutisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan tolkes på flere nivåer. Dette innebærer at det ikke nødvendigvis er *en* sannhet, men at teksten kan tolkes på flere måter og ulike nivå.

Hermeneutikken fremhever at all forståelse bygger på en forforståelse (Thagaard, 2003).

Fortolkning kan på den ene siden knyttes til forskerens teoretiske utgangspunkt. På den annen side gir tendenser i dataene et grunnlag for den forståelsen forskeren utvikler i løpet av forskningsprosessen. Forskerens vitenskapsteoretiske forankring har imidlertid betydning for hvilken informasjon som søkes og danner et utgangspunkt for den forståelsen forskeren utvikler (Thagaard, 2003).

3.2.1 Oppgavens analytiske modell

Analyseprosessen kan være en rotete, tidkrevende, ikke-lineær, kreativ prosess med rom for mye tvil, en prosess som skal bringe orden, struktur og mening inn i alle innsamlede data (Ryen, 2002). For å systematisere forskningsarbeidet både under planlegging og utføring av selve analysearbeidet ble den rammefaktorteoretiske grunnmodell lagt til grunn (Kvalsund, 1998) (se punkt 2.3). Modellen kan i mitt tilfelle bidra til å strukturere forholdet mellom hovedkategoriene og data i lys av undersøkelsens spesifikke mål og gjøre arbeidet med sammenfatningen av betydningene av kodene mer oversiktlig.

Problemstillingen er knyttet til to kasus, skolemåltidet ved to skoler i Oslo. Resultatet er en utkrystallisering av meningsbærende formuleringer, som beskriver situasjonen -10. klassingers valgte skolemat - skolemåltidet. Ved å sette inn rammefaktorene i modellen vil gjennomgående prosesser i handlinger og hendelser knyttet til valg av skolemat i matfriminuttet på de to skolene kunne gi seg til kjenne som mønstre under de ulike rammebetingelsene.

Gjennom kartlegging av handlinger og samhandling av data på to ulike nivå - intervju med ansatte ved utsalgsstedene og fokusgruppeintervju av elevene - vil jeg forsøke å beskrive og få frem gjennomgående mønstre i handlinger og hendelser hos elevene. Denne trianguleringen av to forskjellige gruppers oppfatning, elevene og de ansatte ved utsalgsstedene, kan gi en ny dimensjon i kunnskapen om ungdom og deres matvaner.

Målet var å utvikle kategorier som ga en så fullstendig beskrivelse som mulig av de opplevelser og handlinger intervjupersonene hadde (Kvale og Brinkmann, 2009). Dimensjons- og kategoribegrepet kan kombineres der det er grunnlag for flere nivåer i systematiseringen (Kvale, 1997). I denne oppgaven er hoveddimensjoner og

underdimensjoner satt sammen av de opprinnelige perspektivene som Kvalsund (1998) utarbeidet i den rammefaktorteoretiske modellen.

Hoveddimensjonene er:

-Det sosiomaterielle perspektivet / Fysiske kategorier

-Det sosialpsykologiske perspektivet / Sosiale kategorier

-Det symbolske perspektivet / Symbolske kategorier

Underdimensjonene består av:

-Rammevilkår

-Prosesser

-Resultat

Den videre systematiseringen består av kategorier og fremkommer fra de ulike perspektivene på skolemåltidet som dataene sier noe om. Disse ble utarbeidet på bakgrunn av det foreliggende datamaterialet. Hvordan hoveddimensjoner, underdimensjoner og kategorier forholder seg til hverandre er vist i Tabell 2. Levekårs-, kompetanse- og verdsettingsperspektivene vil bli drøftet opp mot funnene i Kapittel 6.

Tabell 2. En rammefaktorteoretisk grunnmodell tillempet denne studien av skolemat blant 10. klassinger og kategorier fra studiens datamateriale.

<i>Underdimensjon</i>	<i>Hoveddimensjon</i>		
	Sosiomaterielt / fysiske rammefaktorer.	Sosialpsykologisk/ sosiale rammefaktorer.	Symbolsk/ symbolske rammefaktorer.
	<i>Kategorier</i>		
Rammevilkår?	Mattilgang. Mattilbud. Organisering. Spisested. Tid.	Kunnskap. Oppdragelse. Elevene som kunder. Elevmiljø.	Lover og forskrifter. Retningslinjer for skolemåltidet. Skolens ordensregler.
Prosesser?	Skolemåltids-situasjonen og forutsetningene for skolemåltids-situasjonen	Sosiale relasjoner mellom: Elever og lærere, lærerrolle og undervisning. Ungdom og foreldre, foreldrerolle og kommunikasjon. Elevene og ansatte ved utsalgssteder, selgers rolle under handel. Elevene seg i mellom, gruppetilhørighet.	Vurdering av lover og retningslinjers praksis og funksjon.
Resultat?	Helse <u>Helsefremmende arena</u>	Matkultur <u>Helseatferd</u>	Læringsmiljø <u>Livskvalitet</u>
	Levekårsperspektivet.	Kompetanseperspektivet.	Verdsettingsperspektivet.

Prosessen med å analysere og kode datamaterialet ut fra denne systemiseringsmodellen vil bli nærmere omtalt i punkt 3.3.3.

3.2.2 Personlig forforståelse

I Kapittel 2 og i punkt 3.2 ovenfor har jeg redegjort for teoretisk forforståelse som legges til grunn for den videre forskningsprosessen. I det følgende gjør jeg kort rede for personlig bakgrunn og motivasjon for denne studien. Gjennom eget arbeid som fysioterapeut og kostholdsveileder, som mor og som masterstudent har matvaner hos barn og ungdom fanget min interesse. Med kunnskap om hvor viktig det er med ernæring både for forebyggende helse og for læringsmiljøet ønsker jeg å gå dypere inn i dette temaet. Etter mitt syn vil bedre kunnskap om ungdommens matkultur, verdier og praksis være viktig i det helsefremmende arbeidet. For å få en bedre forståelse av hvorfor ungdommer spiser som de gjør, er det nødvendig å få en bedre forståelse av hva ungdommene selv mener, hva de prioriterer og hva de ønsker.

3.3 Metodevalg

3.3.1 Intervju og intervjuguide

Intervjuet

Målet i det kvalitative forskningsintervjuet er å forsøke å forstå verden fra intervjupersonens side, med andre ord å få frem betydningen av folks erfaringer, hvordan intervjupersonene med egne ord uttrykker sine oppfatninger og meninger, å lære om deres tanker om arbeidssituasjon og familieliv, om deres håp og drømmer (Kvale, 1997). Intervjuer brukte båndopptaker under alle intervjuene. Det rikeste datamaterialet er basert på en kombinasjon av lydbånd og notater. Båndopptakeren står på for å få med så mye informasjon som mulig, samtidig som forskeren noterer (Thagaard, 2003). Intervjuers logbok og intervjunotat med grundig logføring har vært til god nytte i analysearbeidet både for å få bedre forståelse for gangen i intervjuene objektivt sett, med hendelser og avbrytelser, og intervjuers subjektive tanker og oppfatninger.

Det ble brukt halvstrukturert intervjuform. Spørsmålene er utformet på forhånd, og rekkefølgen av spørsmålene er i stor utstrekning fastlagt. Det kvalitative aspektet ved denne fremgangsmåten er at informanten står fritt til å utforme svarene sine, og gjennom svarene

kan han, hun eller de presentere kriterier for hvordan vedkommende forstår sin situasjon (Thagaard, 2003). Det er en utfordring å få til gode spørsmål, både tematisk og dynamisk (Kvale, 1997). Den halvstrukturerte intervjuformen ga intervjuer en viss struktur med fastlagte tema, hvor hun hadde mulighet for å gjøre endringer underveis. Dette gav rom for at respondenten kunne ta opp tema som ikke var avgjort på forhånd og hvor intervjuer kunne følge opp svarene fra respondenten.

Intervjuguide

Intervjuguidene ble bygget opp på grunnlag av intervjuers forforståelse, hovedmålsetting og forskningsspørsmål. Forskningsspørsmålene i denne studien er formulert slik at de skal favne det jeg mener er vesentlig i intervjuguiden som var lagt til grunn for intervjuene (se Vedlegg 1, 2 og 3) og som gjenspeiler seg i en modell som er basert på sosialpsykologiske teorier (Glanz, 1997) og som oppsummerer intervjuers teoretiske bakgrunn og teoretiske forforståelse av ungdommens valg av lunsj (se Vedlegg 4).

3.3.2 Utvalg

Valg av skoler

Intervjuer brukte data om utdanningsnivå til foreldre samt informasjon om kantine- og kiosktilgang og antall minoritets elever på ungdomsskolene fra ung HUBRO, som utgangspunkt for å velge skoler. Videre kjørte hun rundt for å sjekke tilgang til butikker og lignende og brukte skolens internettsider for å finne ut hva skolene var opptatt av og hvilken rolle kantine hadde. Deretter ringte intervjuer rundt til aktuelle skoler og klarte å få med to skoler. Skole A, på østkanten av Oslo er en skole som var opptatt av kantinedrift og som hadde butikker i nærområdet. På Oslos vestkant var det vanskelig å finne en skole med både høyt utdanningsnivå, noen innvandrere og et godt utvalg av butikker. Intervjuer kom frem til Skole B som lå i skillet mellom øst og vest etter forslag fra kollega, deretter sjekket hun mot tall som over og fikk innspill/opplysninger fra en tidligere elev om utsalgssteder.

Valg av informanter

For rekruttering av elever til fokusgruppene fikk klassene en introduksjon av intervjuer og elevene fikk mulighet til å stille spørsmål, (se Vedlegg 5). Intervjuer ønsket å få en fra hver klasse og grupper med bredde som kunne prate sammen. Skole B hadde en lærer som kontaktperson. Hun plukket ut elever i passende grupper og var velorganisert. På Skole A

virket det litt tilfeldig hvem som ble med i gruppene og hvordan gruppene ble satt sammen. Dette kan ha innvirkning på hvordan gruppen fungerer. Det totale datasettet som ble mottatt innebar ni fokusgruppeintervju, fire intervju med ansatte i kantiner og syv intervju med ansatte fra andre utsalgssteder. Det empiriske materialet består av åtte intervju med ansatte fra åtte forskjellige utsalgssteder, fire fra hver skole, og åtte fokusgruppe- intervju, fire fra hver skole. For å anonymisere informantene brukes initialer for de ansatte ved utsalgsstedene, for eksempel IK1 (Informant, kantine 1). I fokusgruppene benevnes elevene kun med gutt / jente og det henvises til fokusgruppe på slutten av sitatene, slik det fremgår av Tabell 4 og Tabell 5.

De ansatte ved utsalgsstedene på skole A

Kantine 1: Informant (IK1) var en dame som også var ansatt ved SFO i halv stilling. IK1 hadde drevet kantinen i ca ett år sammen med en assistent. Tidligere hadde hun vært hjemmeværende i 20 år og hadde nå jobbet på SFO i fem år.

Kantine 2: Informant (IK2) var en mannlig lærer som drev kantinen i et undervisningsopplegg, praktisk-tilvalgsfag, i niende og tiende klasse. IK2 hadde vært med i kantinedriften i seks år. Han hadde lærerutdannelse, men hadde ikke heimkunnskap som fag. Han var opptatt av trivsel og det var et av hovedmålene hans.

Bedrift 1: Informant (IB1) var daglig leder for dagligvarebutikken. Han hadde jobbet der i ett år, men han hadde vært i bransjen siden 1999. Av utdannelse hadde han blant annet fire år på universitetet.

Bedrift 2: Informant (IB2) hadde vært ansatt i butikken i ett og et halvt år og hadde vært butikksjef i to måneder. Han hadde vært i dagligvarebransjen siden 1995 og av utdannelse hadde han tre år på BI.

De ansatte ved utsalgsstedene på skole B

Kantine 3: Informant (IK3) var mannlig kommunalt ansatt, i full stilling og han hadde med seg to ansatte, en med 20 timer og en med 10 timer i uken. IK3 hadde jobbet der i fire år og var utdannet lærer.

Kantine 4: Informanten (IK4) var en kvinnelig lærer som hadde det administrative ansvaret for kantinedriften. IK4 samarbeidet med en dame som var deltidsansatt av skolen til å drive kantinen.

Bedrift 3: Informanten (IB3) var en dame som var butikkansatt og hadde hatt stillingen i ett år. Hun hadde vært fem år i bransjen og av utdanning hadde hun videregående skole.

Bedrift 4: Informanten (IB4) var butikksjef og hadde hatt stillingen i to og et halvt år. Han hadde vært i bransjen i syv år og var utdannet markedsøkonom.

Tabell 3. Oversikt over informanter ved utsalgsstedene på og rundt skole A og B.

	Utsalgssted	Informant	Stilling/ansetnitet	Utdannelse/erfaring
Skole A	Kantine 1	Kvinne	Assistent 50 %, 1 år i kantinen.	Hjemmeværende i 20 år, 5 år på SFO.
	Kantine 2	Mann	Lærer, 6 år i kantinedriften.	Lærerutdannet.
	Bedrift 1	Mann	Daglig leder, 1 år.	4 år på Universitet, 6 år i bransjen.
	Bedrift 2	Mann	Butikksjef, 2 mnd.	3 år på BI, 10 år i bransjen.
Skole B	Kantine 3	Mann	Kommunalt ansatt, 4 år i stillingen.	Lærerutdannet.
	Kantine 4	Kvinne	Lærer med administrativt ansvar for kantinedriften.	Lærerutdannet.
	Bedrift 3	Kvinne	Butikkansatt, 1 år.	Videregående skole, 5 år i bransjen.
	Bedrift 4	Mann	Butikksjef, 2 ½ år i stillingen	Markedssøkonom, 7 år i bransjen.

Tabell 4. Elevene i fokusgruppene på skole A.

<i>Fokusgruppe 1</i>	5 jenter og 3 gutter
<i>Fokusgruppe 2</i>	1 jente og 5 gutter
<i>Fokusgruppe 3</i>	3 jenter og 4 gutter
<i>Fokusgruppe 4</i>	1 jente og 6 gutter

Tabell 5. Elevene i fokusgruppene på skole B.

<i>Fokusgruppe 5</i>	4 jenter og 2 gutter
<i>Fokusgruppe 6</i>	4 jenter og 4 gutter
<i>Fokusgruppe 7</i>	4 jenter og 4 gutter
<i>Fokusgruppe 8</i>	3 jenter og 5 gutter

Innsamling og bearbeiding av data

Alle intervjuene ble gjennomført på de respektive skolene og butikkene på høsten i 2005. På skolene ble fokusgruppene utført i klasserom og grupperom. I butikkene ble intervjuene utført på kontorer eller spiserom. Elevene i fokusgruppene fikk i etterkant av intervjuene utdelt et bakgrunnsskjema som de fylte ut. Bakgrunnsskjemaet gav informasjon om blant annet kjønn, hvor ofte de kjøpte mat, hvor mye penger de brukte på mat, planlagt utdanning, hvem de bodde sammen med og foreldrenes utdanning (se Vedlegg 6).

Transkribering

Transkribering av intervjuene ble utført av en tredje person. Dette er ikke uvanlig og fordelene var at personen hadde satt seg godt inn i materialet og hadde god erfaring med å transkribere. Uregelmessigheter som kom frem under intervjuene ble kommentert og den muntlige formen fra intervjuene var beholdt. Intervjuene ble transkribert ordrett for å sikre at ikke vesentlig informasjon gikk tapt. Dette var en fordel for det videre analysearbeidet som ikke ble utført av verken intervjuer eller personen som transkriberte.

3.3.3 Analyseprosessen

Analyseprosessen i denne oppgaven startet med gjennomlesning av de transkriberte intervjuene. Lydfiler av intervjuene var tilgjengelige for gjennomlytting om nødvendig.

Lydfilene var anonyme. Kvale og Brinkmann (2009) sin form for meningsfortetting ble brukt som utgangspunkt for analysen. Meningsfortetting medfører en forkortelse av intervjupersonens uttalelser til kortere formuleringer, hvilket kan være til hjelp for å analysere lange og ofte komplekse intervjuetekster. Forskeren leter etter naturlige meningsenheter og uttrykker deres hovedtema. Disse temaene kan deretter gjøres til gjenstand for mer omfattende fortolkninger og teoretisk analyse (Kvale og Brinkmann, 2009). Analysen ble gjennomført i fem trinn:

- 1) Gjennomlesning for å få en oversikt og et helhetsinntrykk.
- 2) Bestemme og notere koder i marginen for å identifisere de meningsbærende enheter.
- 3) Fokuseret koding. Forsøke å uttrykke temaet som dominerer den naturlige meningsenheten, så enkelt og klart som mulig.
- 4) Undersøke meningsenheten i lys av undersøkelsens spesifikke mål og sammenfatte betydningene av kodene.
- 5) Binde sammen de viktigste emnene i teksten til et deskriptivt utsagn.

En induktiv tilnærming ved meningsfortetting er datastyrt, man går fra empiriske data for å finne svar (Malterud, 2003). Jeg hadde ikke forhåndsdefinerte kategorier og tilnærmingen til datamaterialet var induktiv. Datastyrt kategorisering innebærer at forskeren begynner uten koder og utvikler dem ved å lese materialet (Kvale og Brinkmann, 2009). På den måten fikk jeg friskhetens syn på dataene. Utviklingen av kategoriene bidro til å identifisere og samle sentrale tema og mønstre i materialet. Forskningsprosessen i de fleste studier kan karakteriseres ved en veksling mellom induktive og deduktive faser (Thagaard, 2003). Dette er også tilfellet i denne studien. Den rammefaktorteoretiske modellen ble brukt i dette arbeidet til å plassere ulike kategorier i henholdsvis dimensjoner og underdimensjoner (se Tabell 2, punkt 3.2.1). Dette bidro til å ordne handlingsrekkefølgen og ga mulighet for dypere tolkning og forståelse. Arbeidet med å utvikle den teoretiske analysemodellen har en deduktiv karakter.

3.4 Etske retningslinjer

Gjennom hele studien fra planlegging til den skriftlige rapporten, er det viktig å ta hensyn til etiske regler. Det er ikke bare den vitenskapelige verdien som skal ligge til grunn for en studie.

Kunnskapen som blir innhentet skal medvirke til positive endringer for den situasjonen som undersøkes (Kvale, 1997).

Prosjektet er godkjent av Regional komité for medisinsk forskningsetikk og meldt til Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste (NSD) (se Vedlegg 7 og 8). Det ble innhentet samtykke fra ledelsen ved de to skolene (se Vedlegg 9). Det ble også hentet inn samtykke fra de ansatte ved de ulike utsalgsstedene (se Vedlegg 10 og 11). For å sikre at alle opplysninger ble håndtert konfidensielt ble ingen navn på skoler eller elever nevnt i håndtering av innhentet data. Skolene er derfor presentert som skole A og B og elevene og intervjuobjektene er presentert med initialer (se punkt 3.3.2).

3.5 Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

I denne oppgaven gjennom hele arbeidet fra innsamling av data til diskusjon av funn er det gjort vurderinger som kan reflektere oppgavens troverdighet, bekreftbarhet og mulig overførbarhet. Dette vil bli omtalt i det følgende.

3.5.1 Troverdighet

Troverdighet er vurdering av dataens kvalitet. Troverdighet kan knyttes til kvaliteten av den informasjonen prosjektet baserer seg på og til vurderingen av hvordan forskeren bruker og videreutvikler det. Dette innebærer at en må reflektere over de ulike valgene en må ta gjennom hele studien (Thagaard, 2003).

I utvalgskriteriene var det et ønske om å få med skoler med ulik organisering av kantinedrift. Dette ville gi et videre perspektiv av håndteringen av hvordan skolemåltidet ble organisert. Videre var elevene i utvalget positive til deltakelse. Ulempen kan da være at bare spesielt interesserte meldte seg.

I denne studien er det brukt to former for intervju, fokusgruppeintervju og intervju av enkeltpersoner. Gruppeintervju kan bidra til å utdype de temaene som tas opp, fordi deltakerne kan følge opp hverandres svar og gi kommentarer i løpet av diskusjonen (Thagaard, 2003). På den andre siden kan det være de mest dominerende synspunktene som

fremmes i en gruppesituasjon, fordi personer med avvikende synspunkter kan vegre seg for å presentere dem i gruppen (ibid). Fokusgrupper gir også den fordelen at man når mange personer, men samtidig kan intervjuformen også prege resultatet. Ungdom kan være en sårbar gruppe å intervju. I fokusgruppeintervjuene kan elevene ha påvirket hverandre slik at elevene ikke tør si sin egen mening i gruppen. Dette kan føre til konforme svar hvor nyanser mangler eller at videre diskusjon innen ulike tema blir ”kvalt” av ulike uttalelser, som bastante svar etc. Dette kan svekke oppgavens troverdighet.

Teoretiske modeller er skjematiske teoretiske resonnementer fremstilt i diagram. Modeller kan være nyttige redskap og kan fungere som veivisere for å fremstille logikken i undersøkelsen (Ringdal, 2001). ”Modeller” kan være med på å øke studiens troverdighet (Kvalsund, 1998) og i denne studien er den rammefaktorteoretiske modell (Tabell 1) blitt brukt. På den annen side innebærer en modell forenklinger som kan gjøre det vanskelig å fremheve nyanser i dataene (Thagaard, 2003). Intervjuguide og skjema for bakgrunnsinformasjon er med på å strukturere arbeidet og kan være med på å øke troverdigheten.

I presentasjonen av resultatene blir det brukt sitatform på direkte utsagn fra intervjuobjektene. Slik uttrykkes et tydelig skille mellom direkte informasjon fra felten og forskerens fremstilling og vurdering av denne informasjonen. Troverdigheten styrkes også ved at flere forskere deltar i prosjektet (Thagaard, 2003). Mine to veiledere har lest oppgaven underveis i prosessen og bidratt med innspill til diskusjon og kritiske evalueringer av fremgangsmåtene i prosjektet.

3.5.2 Bekreftbarhet

Bekreftbarhet innebærer både at forskeren forholder seg kritisk til egne tolkninger og at prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning (Thagaard, 2003). Bare når forskeren klarer å vise frem den vei hun har fulgt, får leseren nødvendige forutsetninger for å forstå versjonene, tolkningene og slutningene hun kommer frem til. Målet er ikke enighet, men innsikt og forståelse (Kvale, 1997).

Triangulering gir assosiasjoner til navigering, der man finner posisjonen ved hjelp av to punkt (Ryen, 2002). Å bruke to ulike informantgrupper, ansatte ved utsalgssteder og elever i

fokusgrupper, kan sees på som en triangulering for å utdype forståelsen for ulike aspekter knyttet til samme sak. Dette kan øke bekreftbarheten av studiens funn.

I utgangspunktet hadde intervjuer ikke kjennskap til miljøet som skulle studeres. Men intervjuer kjente temaet godt og hadde et godt grunnlag for å forstå informantenes verden og hva de kunne gi et budskap om. Ved å få bekreftet informantenes utsagn underveis øker bekreftbarheten av intervjuene (Kvale, 1997). Dette brukte intervjuer mye tid på i intervjuene.

Videre innebærer bekreftbarhet at prosjektets resultater støttes av annen forskning. Denne sluttvurderingen kommer i siste kapittel, punkt (6.6).

3.5.3 Overførbarhet

Overførbarhet er knyttet til at den forståelsen som utvikles innenfor rammen av et enkelt prosjekt også kan være relevant i andre situasjoner (Thagaard, 2003). En kvalitativ studie med et forholdsvis lite datamateriale er ikke representativt for hele befolkningen. Likevel kan studien bidra til å gi et inntrykk av organiseringen av skolemåltidet på to forskjellige skoler i Oslo og hva det fører med seg av utfall for elevene. Videre kan studien kanskje gi noen ideer om ”hvor skoen trykker”. Det vil bli gjort en sluttvurdering av dette i siste kapittel (punkt 6.6).

DEL II PRESENTASJON AV FUNN

I kapittel 4 og 5 presenteres funn og analyse av datamaterialet fra henholdsvis skole A og skole B. Begge kapitlene er bygget opp på samme måte. Først belyses det fysiske miljøet sammen med de symbolske rammene. De fysiske og symbolske kategoriene sier noe om mulighetene og tilgangen elevene har til mat og drikke når det gjelder skolemåltidet. Deretter belyses det sosiale miljøet. De sosiale kategoriene sier noe om forholdet mellom sosiale forutsetninger og atferd innenfor de fysiske rammefaktorene. Situasjonene er her samhandlingen mellom elevene og foreldre/hjemmet, elevene som kunder og samhandling mellom elevene – vennegjengen. Videre presenteres i kapittel 6 oppsummering av hovedfunn på skole A og B, funnene og den rammefaktorteoretiske modell og en sammenligning av forskjeller i rammefaktorer på skole A og B. Til slutt kommer diskusjon av funnene med konklusjon og implikasjoner.

KAPITTEL 4 FUNN VED SKOLE A

Skole A hadde ca 590 elever og var en skole med elever fra 1. til 10. klasse med tre paralleller på ungdomstrinnet. Skolen hadde fruktabonnement og melkeabonnement.

4.1 Elevene og det fysiske miljøet

Det fysiske miljøet inkluderer her både de fysiske rammefaktorene og de symbolske rammefaktorene og funn og resultater presenteres i kategoriene: *Mattilgang på skolen, mattilgang utenfor skolen, og spisested.*

4.1.1 Mattilgang på skolen

Skolen hadde i utgangspunktet en kantine, men den ble drevet på to forskjellige måter og var åpen tre dager i uken til sammen. Elevene var målgruppen i begge driftsvariantene og de fikk lov til å handle i kantinen fra 5. klasse.

Kantine 1: Kantinen hadde åpent i storefri hver tirsdag og torsdag og var åpen fra kl 11.20 til 12.05. Mellomtrinnet hadde lov til å handle her en av dagene. Den kantineansatte fortalte at de kunne smøre 30 halve rundstykker og selge alt, men hun oppga ikke noe eksakt antall kunder per dag. Målet var ikke overskudd, men at det skulle gå rundt økonomisk. Hensikten med K1 var at de skulle prøve å holde elevene på skolen, i stedet for at de forlot skolens område for å handle. K1 hadde ingen retningslinjer for hva slags matvarer/drikke som kunne lages og selges.

Kantine 2: En lærer drev kantinen i et undervisningsopplegg, praktisk tilvalgsfag, i niende og tiende klasse. K2 var åpen på fredager og holdt åpent fra ca kl 11.10 til 11.50. De hadde valgt å åpne litt før friminuttet startet for å få unna køen med 5. -7. klassinger først. Ellers kunne det variere med kiosksalg noen ekstra dager i uken. De lagde mat til ca 100 elever. Læreren mente at hvis de hadde hatt en mer daglig kantinedrift, så hadde de hatt flere av ungdomskoleelevene her.

Mattilbudet var forskjellig i de to formene for kantinedrift. I K2 solgte de alltid en varm rett med salat som tilbehør på fredager. Den varme retten kunne for eksempel være ulike gryteretter og spaghetti med kjøttsaus. De solgte også påsmurte baguetter. Læreren i K2 var opptatt av at maten skulle smake godt, være varm og se grei ut. De gjorde en undersøkelse hvert år om hva elevene ønsket seg av mat og lagde menyen ut ifra resultatet. IK2 mente at elevene var bevisste; hvis ikke maten så grei ut, kjøpte ikke elevene maten. Likevel mente IK2 at elevene ikke bare var opptatt av kaker og brus. Han beskrev situasjonen slik:

IK2: Hvis ikke maten ser grei ut. Ser pen ut. Og de ser det, så kjøper de ikke...() ungdomsskole-elevene er veldig kresne...() Det bare beviser at de er bevisst på da ikke er opptatt bare av kaker og brus...() får de en god pastarett for eksempel så velger de det...(), setter seg ned og ...() synes det er godt. Istedenfor å gå på senteret.

Av drikke solgte de kun produkter fra Tine, blant annet iste (rød og grønn), litagomelk (sjokolade og jordbær), saft, go'morgen-yoghurt, yoghurt, risifrutti og milk shake.

I K1 bestemte de ansatte selv hva som skulle selges. De prøvde å variere tilbudet og solgte blant annet påsmurte rundstykker med litt salat en dag, og gryterett med salat en annen dag. De varierte med taco, pasta carbonara, hjemmelaget pizza. De ønsket å ha noe sunt på menyen, men solgte ofte boller, vafler eller langpannekake ved siden av. IK1 forklarte det slik:

IK1: Ja - vi prøver det- og med noe søtt også...noen ganger, ikke alltid vi har søtt, men ...() De må jo liksom ha noe ved siden av...()ja, vafler har vi en del av da.

Av drikke solgte de iste (rød og grønn), litago (jordbær og sjokolade) og litt appelsinjus.

4.1.2 Mattilgang utenfor skolen

Skolen tillot elevene å forlate skolens område i friminuttet fra og med 8. klasse. Skolen hadde to dagligvarebutikker inne på et handlesenter i nærheten, hvor elevene handlet. Senteret lå tre minutters gange fra skolen.

Bedrift 1: Butikken hadde 60 ansatte og den hadde forskjellige avdelinger som for eksempel ferskvaredisk og bakeri. Hovedkundegruppen var, for tiden, eldre. Butikken var opptatt av å gi god service og den var sentraltstyrt når det gjaldt markedsføring og tilbud. De hadde ingen produkter hvor markedsføring var rettet spesifikt mot ungdom. Ungdommen kom i flokk i friminuttet, men var ikke deres målgruppe.

Bedrift 2: Butikken hadde 17 ansatte og hadde lavpris som profil. Hovedkundegruppen var barnefamilier og pensjonister. De kunne bestemme egne tilbud på frukt kjøpt fra Norgesfrukt, utover det var alt sentralstyrt. De hadde ingen produkter som de markedsførte direkte mot ungdom, men de hadde styrkjølere med cola rett ved inngangen. Elevene kom fra halv tolv til tolv hver dag, anslagsvis 50-70 stykker.

4.1.3 Spisested

Foruten klasserommene hadde skolen en aula hvor elevene kunne sitte og spise. Der kunne elevene spise hva de ville. Læreren i K2 sa at elevene var veldig miljø sensitive. Derfor hadde de i K2 prøvd å gjøre aulaen mer attraktiv ved å sette frem bord med telys og stoler. De satte på musikk og så at når noen elever satte seg, så kom flere til. Læreren forklarte det slik:

IK2: De ER miljøbevisste og mange av elevene sier at de gidder ikke å være på skolen her, for det er så utrivelig, aulaen er så trist og dum og sånt noe. Og jeg tror at DEN dagen når vi klarer å FÅ den MER attraktiv, så tror jeg at vi får FLERE elever...og jeg tror også at vi, hvis vi får...Altså...god mat som elevene liker, så vil de også være her. Det er jeg overbevist om. For det er ofte de går og kjøper på senteret.

I butikkene var det ikke noe sted for ungdommene å sette seg ned annet enn på rekkverk og langs vegger. De ansatte beskrev at elevene spiste fra det øyeblikket de hadde betalt i kassen. Elevene pleide å stå og spise litt utenfor butikken inne i senteret, eller de spiste mens de gikk.

Elevene selv mente at mange spiste i klasserommet eller på veien mens de gikk. Noen mente at det å spise i klasserommet var de ferdig med. Det kom frem blant annet slik:

Gutt: På barneskolen måtte du sitte inne i klasserommet og spise maten. Og DET gjør vi ikke lenger, for å si det sånn. Da går vi opp på senteret, sitter i aulaen... (FG 2).

Jente: Hvis du har noe igjen som du ikke har spist på veien fra senteret til skolen så spiser du i aulaen vanligvis. Eller setter deg i trappa (FG 1).

Mange synes det var sosialt og ok å gå og spise, mens andre ville gjerne hatt et sted å sitte ned og spise. Det ble forklart slik:

Gutt: Når du går nedover og spiser så er det så vi blir splitta opp når vi går... ()noen går kjappere og noen går litt saktere. Jeg vil heller bare ha et stort sted og sette meg ned og spise. Jeg ville til og med betalt for det altså (FG 1).

Noen rakk heller ikke å spise opp maten sin; først skulle de gå til butikken, så stå i kø, og da rakk de ikke å spise opp maten før timen begynte igjen. En gutt uttrykte de slik:

Gutt: Problemet er at jeg rekker aldri å ete det opp før jeg kommer til timen. Det blir liksom (til) at det ligger igjen en skolebolle i sekken eller en sjokolade eller lignende (FG 1).

4.2 Elevene og det sosiale miljøet

Her presenteres de sosiale rammefaktorene med kategoriene: *Elevene og hjemmet, elevene og de ansatte ved utsalgsstedene, elevenes opplevelse av å være kunde, elevene og vennegjengen og elevenes holdninger og refleksjonertil hva som var viktigst ved kjøp av mat.* I disse relasjonene mellom elevene og omgivelsene utspiller det seg en rekke handlinger og vurderinger, bevisste og ubevisste, som kan relateres til elevenes skolemåltid.

4.2.1 Elevene og hjemmet

Spørsmål som her vil bli belyst er om eleven skal ha med matpakke, hvem som smører matpakken og kjøperegler hjemmefra.

Matpakke eller kjøpe mat

Elevene hadde hovedsaklig med seg matpakke (71 %). I fokusgruppene hadde henholdsvis 7/8, 1/6, 7/7 og 5/7 stort sett med seg matpakke. Mange kjøpte likevel mat, selv om de hadde med seg matpakke. Noen spiste da matpakken først, mens andre ikke spiste matpakken som de hadde med seg. Det kom frem blant annet slik:

Gutt: Jeg spiser brødsiver og kjøper litt mat på senteret (FG 4)

Gutt: Jeg pleier å ta matpakke. Sånn en sjelden gang så kjøper jeg noe på senteret (FG 4).

Gutt: Matpakke er jo tradisjonelt. Det har jeg hatt siden første. Så den spiser jeg opp...()så er det senteret! (FG 5).

Jente: Jeg synes det er ekkelt jeg. Matpakke, er ikke så godt (FG 4).

De som ikke hadde med matpakke kjøpte seg mat, eller de spiste ikke noe. Det ble uttrykt slik:

Gutt: Det er mange i klassen...()som bare kaster matpakka. De bare går og kjøper (FG 2).

Gutt: Jeg pleier aldri å ta med meg matpakke...()noen ganger kjøper jeg og noen ganger går jeg hele dagen uten noe mat (FG 2).

Gutt: Jeg pleier ikke å ta med meg matpakke eller noe sånn. Spiser ingenting (FG 2).

Gutt: Jeg kjøper mat på senteret fordi jeg ikke orker å lage mat selv (FG 4).

Noen få elever kjøpte noe i storefri daglig, ganske mange kjøpte noe 1-2 dager i uken, litt færre kjøpte noe 3-4 dager i uken, mens de færreste kjøpte noe sjelden eller aldri.

Tabell 6. Prosentandel av elever (n= 35) i fokusgruppene som kjøpte noe daglig, 1-2 ganger i uken, 3-4 dager i uken og de som kjøpte mat sjelden eller aldri.

Elever	Kjøpte noe i storefri daglig	Kjøpte noe i storefri 1-2 dager i uken	Kjøpte noe 3-4 dager i uken	Kjøpte sjelden eller aldri mat
Skole A	17 %	43 %	26 %	14 %

Å smøre matpakken

Veldig mange hadde foreldre som smurte matpakken. En av årsakene til at elevene ikke smurte selv var at de ønsket å sove lenger. Elevene beskrev situasjonen slik:

Gutt: Sove lenger, sove lenger, sove lenger. Man gidder ikke å smøre matpakke sjøl...(FG6).

Gutt: Jeg orker ikke å stå opp tidlig for å smøre den jævla matpakken (FG6).

Gutt: Jeg har aldri gjort det sjøl. Aldri. Og skal aldri gjøre det (FG 3).

Noen mente likevel at maten smakte best når man smurte den selv. En jente forklarte at det var alltid noen som klaget på matpakken foreldrene hadde smurt. Det kom frem slik:

Jente: Det var mange som sa at det var foreldra som smurte matpakke og hvis man hadde kjøpt inn noe godt pålegg eller noe og så smørt den kvelden før eller noe, så hadde dere kanskje gleda dere litt mer. For det at det er mange som sier sånn:” Å søren, nå har mamma tatt på leverpostei igjen eller et eller annet sånn...()Det er alltid noen som klager, men hvis man gjør det selv så blir det kanskje bedre enn den maten man kjøper (FG 1).

En del av elevene tok med frukt hjemmefra. Skolen hadde fruktabonnement, men det var få som abonnerte. Grunner til at få abonnerte var blant annet at de fikk frukt de ikke likte, frukt

som var sølete eller frukt som var upraktisk å spise. En av de som abonnerte var ikke begeistret og beskrev det slik:

Gutt: Det er helt for jævlig frukt her på skolen. Enkelte ganger så har vi epler og de ser ut som de er plukket i skolehagen...() med høl i: Er ikke særlig fristende å ta seg en bit for å si det sånn (FG 1).

Mange drakk vann

Til drikke hadde mange med vann. Skolen hadde melkeabonnementsordning, men få var med. Elevene mente at mange av de som var med ikke drakk melken sin siden det alltid var mye til overs. Noen mente melken smakte surt eller var varm. Elevene beskrev det slik:

Gutt: Det er ikke mulig å drikke mer enn to av de melkene så er det sånn at man må kaste opp, det er helt forferdelig (FG 6).

Gutt: Jeg liker ikke skolemilka for jeg synes den er for varm. Derfor kjøper jeg meg heller en brus hver dag (FG 6).

Gutt: Det er jo femti liter til overs hver dag så det er ingen som sjekker, så hvis en er desperat, så er det bare å ta melk ellers så går det til overs og kastes (FG 6).

Kjøperegler hjemmefra

Få av elevene hadde konkrete kjøperegler hjemmefra, men ungdommene hadde nok en formening om hva foreldrene mente. Noen av elevene mente at foreldrene var mest opptatt av at de skulle bli mette. Det ble beskrevet blant annet slik:

Gutt: "Kjøpte du cola i dag og?"(imiterer mors stemme). Har hørt den noen ganger (FG 3).

Gutt: "Trur du ikke jeg så deg, med bollepose og pepsi i hånda"...() nei, nei (FG3).

Gutt: Foreldrene mine bryr seg ikke med hva jeg spiser. Bare jeg liker det så er det greit for dem, om jeg blir mett og sånt (FG 7).

4.2.2 Elevene og de ansatte ved utsalgsstedene

Her presenteres rollen som matleverandør og matleverandørenes syn på elevenes matvaner.

Rollen som matleverandør

De ansatte i begge butikkene mente at butikken var et sosialt møtested og at mange av elevene småhandlet. De forklarte det slik:

IB2: Men det virker som det er litt sånn blant ungdommen...()kommer jo i flokk. Sant. Kanskje noen føler seg litt pressa... De kommer veldig mange, og de kjøper bare...()en tyggispakke, kanskje. For de skal spise matpakka si, ikke sant. Men de føler de må være med. Det er litt sånn gjengmentalitet på en måte... at de blir dratt med. Det er ikke alle som kjøper like mye.

IB3: Det er ikke alle som kjøper...()det er litt sånt sosialt...()møtested. Slipper du inn en pulje på ti som er kompiser så henger dem fort...()på samme stedet og bare står og prater og, ja. Så det er ikke bare for å handle de er her.

De ansatte i butikkene syntes det ble mye kø og bråk. Det kom frem slik:

IB2: Når det er lunsj så - det blir kø. For det at de småhandler,...()og det er masse ungdommer overalt som hylar og skriker.

IB3: Det blir et helt annet støynivå og litt sniking i kø, og tøffe seg for kompiserne eller noe sånn som gjør at de blir et uromoment.

I kantinen opplevde elevene også kø. I K2 kunne køene bli lange hvis de solgte varm mat og da hendte det ofte at de gikk tom for mat. Det likte ikke elevene. Hvis kantinen plutselig var stengt en av de vanlige åpningsdagene likte ikke elevene det heller. IK2 forklarte det slik:

IK2: for å si det på godt norsk, de blir sure og forbanna, men de skjønner problematikken.

IK2: Hvis det for eksempel skal være tentamen eller plutselig kantina er stengt, UTEN at elevene får vite om det, så er det en sånn nesten katastrofe for det er så mange som velger å ikke ha med seg matpakke den dagen, eller drikke. Det gjør sitt til fortvilelse, klager og gråt (på grunn av) sterk sult-følelse.

I K2 følte læreren et ansvar for elevenes kosthold. Han prøvde gjerne ut fisk og nye retter og han mente at det var viktig å våge å la elevene få prøve nye ting. Det kom frem på denne måten:

IK2: Jeg gjør jo det... () målet vårt, er at det skal være god mat som flest mulig kan spise... () ernæringsmessig sett... () for det er mange ting vi har hoppa over helt med vilje. Ikke bare pommfri som jeg snakka om i stad, men en del andre retter som vi har latt være, som de er vant til, for eksempel... () nudler. Det er masse som vi VET kunne solgt. Men vi har gjort en del sånne eksperimenter i forhold til () mat, sånn som det med laksen som jeg sa. Vi vet at det spiser dem. Vi vet at dem kan spise supper vi vet også at de synes at fiskesuppe kan være veldig godt. Har hatt det noen ganger. Og bare det å TØRRE, å la dem få smaken på det.

I butikkene følte de ikke noe ansvar for ungdommenes kosthold.

Matleverandørenes syn på elevenes matvaner

I kantinene mente de at ungdommene var glad i søtt; kaker ble raskt utsolgt. K2 hadde også vanlig kiosksalg med bare meieriprodukter noen mandager og onsdager, da hadde klassene mulighet for å selge kaker til egen inntekt. Elevene kjøpte forskjellige typer drikke, litt appelsinjus, en god del litago-melk med sjokoladesmak eller jordbærsmak, men aller mest iste og milkshake:

IK1: Vi selger litt forskjellig, men rød iste, og den grønne. Det går veldig mye av den røde is-teen... () den er visst søt sier dem.

IK2: Fra Tine Meierier så sier det seg selv, for der har vi sånn der har vi veldig god oversikt over HVA, hva de vil drikke. Ja. Milkshake. Milkshake.

I dagligvarebutikkene mente de at elevene kjøpte alt utenom frukt og sunne ting. Felles for begge dagligvarebutikkene var at de solgte mye energirik mat. Den daglige lederen i B2 ramset opp en rekke drikker og bakverk som elevene kjøpte: Jus, litagomelk, sjokolademelk, sjokolade, skolebrød, wienerbrød, boller og bolleposer. I B1 solgte de mange lapper, doughnuts, kaker, muffins, bagels, kyllingvinger, lasagne, pastasalat og sjokolade. De uttrykte det slik:

IB2: Elevene kjøper alt utenom frukt og sunne ting.

IB1: Det blir MER og mer kaker. Det blir MER doughnuts. Det er MUFFINS, mer bagels, altså type amerikanske produkter, som vi som har kommet de senere år... Og så selger vi VELDIG mye LAPPER. Si at vi selger 60-70 lapper i løpet av den lunsj-timen.

Elevene kjøpte mye brus og sjokolademelk. Den daglige lederen syntes det gikk mye sjokolademelk. Det kom frem slik:

IB1: Til drikke kjøper de gjerne sjokolademelk, det er en VELDIG hit da...()selvfølgelig går det en del brus, cola, det har det jo alltid gjort...()men det går mye sjokolademelk altså. Både i halvliter og i, i LITER faktisk.

IB1 mente at pris kunne påvirke ungdommenes kjøpelyst. Elevene kjøpte ofte Snickers sjokolade, som var billig. Likevel mente IB1 at lyst kanskje var viktigste årsak til kjøp. Det virket som om elevene hadde tilgang på penger. Å låne penger eller spandere på hverandre var vanlig. IB1 beskrev situasjonen slik:

IB1: "De spanderer på hverandre, det går litt sånn på omgang, litt spleiselag". Så er de veldig flinke å låne av hverandre. Mangler man 2 kroner spør man nestemann... ingen fører noe regnskap virker det som.

IB1: Vi vil jo at folk skal bli frista av de varene vi har da. Når det er nystekte lapper, og varm kylling og sånt. Så er det klart at det skal jo friste...()ungdom, de har jo sikkert ikke MASSE penger, så PRIS spiller vel en rolle, skulle jeg tro. Men jeg vet liksom ikke om det er pris som er det AVGJØRENDE. Tror det er litt sånn at de kjøper det de har LYST på. At de er vant med å få det de vil ha, på en måte. Men akkurat sånn som den Snickersen jeg nevnte, så kjøper jo sikkert folk det fordi den er den billigste. Den er BILLIG, så det er derfor de kjøper den i forhold til annen sjokolade, men de hadde vel kjøpt sjokolade uansett, tror jeg, så det blir jo ikke sånn at "nei", vi kjøper en banan istedenfor å kjøpe sjokolade, kjøpe en sjokolade istedenfor en banan". Sant. Det er ikke sånn de fungerer. De kjøper sjokolade fordi de har lyst på sjokolade.

4.2.3 Elevenes opplevelse av å være kunde

Spørsmål som her vil bli belyst er hvordan elevene opplevde å være kunde, hvor de handlet og hva de kjøpte.

Elevenes opplevelse av å være kunde

Mange av elevene mente at de ikke ble behandla som ordentlige kunder i butikkene. De synes generelt ikke at de ansatte i butikkene var hyggelig mot dem. Dette kunne komme til uttrykk på følgende måte:

Jente: Ja, på B1 var dem skikkelig sure. Dem behandlet oss ikke noe bra. Så nå har vi bytta til B2 (FG 1).

Gutt: De på B1 er sure...() de slepper bare inn fem elever om gangen (FG 1).

Mange gikk til senteret

Det var stor variasjon i hvor elevene gikk for å handle. K2 hadde et variert omdømme blant elevene. Flere synes hun som jobbet der var hyggelig. Noen kjøpte drikke der og andre kjøpte varm mat der. De hadde gode rundstykker, men flere mente at det var lange køer og at det var negativt at 5. klassingene fikk handle der. Elevene uttrykte det slik:

Jente: Jeg synes ikke sånn toast de lager i kantina er godt. Men for eksempel når de lager sånn kyllingsalat...()så er det mange som står i kø...()da er det ikke noe vits i å stå kø...()for da er det skikkelig, skikkelig mange elever fra femte til tiende klasse som skal ha den..()jeg gidder ikke stå i kø liksom (FG 1).

Gutt: Det er litt sånn dårlig aura, jeg vet ikke jeg. Det er bare 5. klassingene og sånn der (FG3).

Andre mente at K2 solgte mat utgått på dato, usunn mat og dårlig mat, og de burde solgt frukt. Noen av elevene uttrykte dette slik:

Gutt: Kjøper sjokolademelk så få du sånne klumper i halsen (FG 2).

Jente: Det er veldig lite alternativ. Jeg synes det er dårlig mat der (FG3).

Jente: Den frister ikke. Det er ingen mat som frister der (FG 3).

Jente: Jeg synes kantina burde solgt frukt jeg for det tror jeg hadde solgt bra (FG 1).

Mange gikk til senteret. Den dyreste butikken ble mest brukt, fordi den hadde bedre utvalg og ferske varer. Den mer rimelige butikken kunne ha lange køer utenfor. Det gjorde at elevene fikk liten tid til å spise. En gutt forklarte det slik;

Gutt: Sånn som også de fleste sa at BI stenger ofte ute. Også da må vi stå et kvarter ute og vente...() når du først har fått maten din så hører du bare at det ringer inn og da er det ekstremt irriterende å vite at bare på grunn av BI så får du ikke spist (FG 1).

Elevene kjøpte mye boller

Elevene kjøpte boller av ulike slag, rundstykker, baguetter, muffins, lapper, risifrutti og sjokolade. Det kom frem blant annet slik:

Gutt: Det blir jo vel en brus innimellom da, en cola og et par skolebrød, liksom- Skal jeg innrømme (FG 2).

Jente: Jeg kjøper risifrutti og sjokolademelk (FG 3).

Gutt: De fleste kjøper jo bolleposer og brus (FG 1).

*Gutt: Det varierer jo. Jeg pleier å kjøpe meg sjokolade og brus...().
Berlinerbolle har jeg kjøpt i det siste (FG 1).*

Gutt: Bolleposer er mest populære for det er billig pluss at en får med seg så enorme boller. Pluss at det virker som alle driver og deler ut til hverandre. Kommer ved siden av en fyr så kan jeg få lov til å få en bolle liksom...(FG1).

Noen av elevene mente det var lite alternativ til boller. Det kom frem slik:

Gutt: Det er ikke så mye mat man får kjøpt da. Det er mer sånn...boller...som liksom er den eneste maten. Vi har jo tykklefsa er veldig god da (FG 2).

Når elevene kjøpte seg drikke, kjøpte de brus, iste eller sjokolademelk. Noen kjøpte daglig, andre kjøpte bare av og til.

Ungdommene satte pizza høyt på ønskelisten hvis de skulle velge fra øverste hylle. Varm mat generelt som for eksempel var kylling og ris, biff med bernaisesaus, pasta, havregrøt og lasagne, var populært.

4.2.4 Elevene og vennegjengen

Her presenteres relasjoner mellom elevene. Spørsmål som her vil bli belyst er hva venners valg betyr for ens eget valg av skolemat.

Sosialt å gå på senteret

Elevene påvirket hverandre. De syntes det var koselig og sosialt å gå på senteret. Muligheten til å handle var viktig. De synes det var fristende og spennende å handle når noen hadde penger og butikkene var der. Elevene beskrev situasjonen slik:

Jente: Jeg tror man gjør det for det er litt sosialt og kommer deg ut for det er ikke så mange som gidder når vi ikke må ut i frikvarteret så er det veldig mange som sitte inne. Men hvis du drar på opp på senteret så er det liksom mer sosialt og du ser mange andre og du kommer deg ut...()FG 1).

Jente: Jeg tror grunnen er at vi har muligheten jeg. Muligheten til å gå opp dit og fordi vi ikke har gjort det før...(). Og så fordi vi har penger (FG 1).

Jente: Det er jo noe med at du har muligheten, men...()hvis for eksempel noen av vennene dine da skal opp dit så er det lett for at du slenger deg på og blir med. Og så er det...()jo ganske billig...()så da er det lett å bare slenge på og dra opp og kjøpe noe (FG 1).

Gutt: Det å dra opp med kameratene på senteret virker bare mer fristende enn å stå i kø (FG 1).

Gutt: Noen ganger så er du egentlig litt lenger tid på skolen før du bestemmer deg for å gå opp på senteret, men etter fem minutter så ser du ut på skolegården så ser det ut som du tror det er en hærstyrke som skal opp der på senteret og bruke penger (FG 1).

Venners mening

Ungdommene ga uttrykk for at de kjøpte det de hadde lyst på. Venners mening så ikke ut til å ha noen betydning for valg av mat. De kjøpte det samme uavhengig av hvem de var sammen med. Det ble uttrykt slik:

Gutt: Det er jo sånn at hvis han liker det han spiser, så syns jeg han skal gjøre det. (FG 4).

Gutt: Det er 'ke sånn at du blir mobba hvis du kjøper frukt eller noe sånt (FG 3).

4.2.5 Elevenes refleksjoner til hva som var viktigst ved kjøp av mat

Hva som var viktigst når de skulle kjøpe mat og hva som hadde betydning for valgene, vil bli belyst her.

Smak var viktigst

Det var viktig at maten smakte godt. Mange av elevene var mer opptatt av at maten skulle smake godt og at den var fersk, enn at den skulle være sunn. Likevel var det forskjellig oppfatning av hva som var godt. Elevene uttrykte det slik:

Jente: Det er jo mye mer fristende å gå på senteret da, enn å spise sånn tørre brødsiver i matpakka. Det er mye bedre å kjøpe seg en fersk baguette da. (FG 2).

Gutt: Det smaker mye bedre enn matpakka. Gammel ost og skinke er ikke godt egentlig. I alle fall når man kan ha en sjokolade i stedet (FG 1).

Gutt: Ja, jeg syns når man kjøper noe så kjøper man noe som smaker godt. Det er det. Usunt eller ikke, det skal smake godt (FG 1).

Gutt: Det sunne smaker dritt. Bortsett fra brokkoli (FG6).

Sunn mat var av betydning

Å kjøpe sunn mat var av betydning for mange. Det kom frem blant annet slik:

Gutt: Jeg kjøper som regel mat en gang i uka, så spiser jeg matpakke resten av dagene. Det er for det første for å holde meg sunn, og for det andre fordi det er dyrt (FG 4).

Gutt: Jeg prøver å holde meg sunn, for eksempel så spiser jeg ikke Nugatti. Jeg spiser ikke Ha på. Jeg prøver å spise mye fisk (FG 4).

Likevel mente flere at det var vanskelig å handle sunn mat. De mente at det var lite utvalg i ferdiglaget mat som var sunn. De forklarte det slik:

Gutt: Du kan jo ikke når du er i frikvarteret...()kjøpe salat, en tomat og skinke og en baguette og lage det i frikvarteret. Da er det ...() lettere å kjøpe ferdiglaget (FG 1).

Gutt: Det er jo noen som kjøper sunne ting da. Som kjøper eple og sånn, men det er liksom, det er noen personer du vet kommer til å kjøpe grove rundstykker og sånn. Men åtti prosent kjøper jo usunne ting...(FG 1).

Mange syntes grovt brød var godt, men de spiste likevel mye fint brød. Noen mente det var lite næring i fint brød og at man ikke ble mett av det. Det kom frem slik:

Jente: Det spørs jo hvor grovt da. Klarer ikke for grovt...()det blir ikke noe godt (FG 3).

Gutt 1: Jeg har matpakka mi her, jeg. Kan vise matpakka mi... Her er fire fine brød med nugatti...().

Gutt 2: Men det er ikke noe næring i det... ().

Intervjuer: Men det smaker godt for det...()?

Gutt 1: Ja.

Gutt 2: Du blir ikke noe mett (FG 3).

Noen mente heimkunnskapsfaget hadde gitt dem litt mer kunnskap om sunn mat. De hadde teori om vitaminer og fisk andre mente at heimkunnskapstimene var mest koselige og sosiale. Flere mente de spiste mer sunt nå enn før og de følte seg påvirket av media. Elevene forklarte det slik:

Gutt: Før så var det litt sånn, brus hver dag og. Bolle hver dag. Og..så ble det litt mye til slutt da. For det jeg begynte med matpakke senere (FG 3).

Gutt: Dom er redd for å bli feite av ting.

Intervjuer: er det noe med media?

Gutt: Ja

Gutt: Ja

Jente: Mye av tenåringsstoffet er sånn derre "du er hva du spiser"! (FG 1).

Når det gjelder endringer i kjøp over tid kan det se ut til at elevene drakk mindre brus og at de hadde byttet ut brusen med andre drikkevarer. De forklarte det slik:

Gutt: Jeg har kutta ut colaen. Driker iste istedenfor (FG 2).

Gutt: Faktisk istedenfor brus, så drikker jeg nå sånn derre MELK-sak (les sjokolademelk) (FG 2).

Flere elever kjøpte mindre potetgull enn før, men samtidig var creme brulee blitt populært for noen. Det kom frem slik:

Jente: Det er litt rart å gå og kjøpe seg en potetgullpose...

Gutt: Ja det er ganske "last year" liksom... ()det var populært i fjor, men nå er det creme brulée liksom (FG 3).

Penger og pris var av betydning

Elevene kunne prisene og var opptatt av hvor mye ting kostet. Det økonomiske aspektet kom frem i mange sammenhenger. Blant annet slik:

Jente: Det (kommer) jo litt an på pengene. Jeg har IKKE så mye penger (FG 3).

Intervjuer: Ser dere på prisen når dere kjøper, eller har dere bestemt dere før dere går på butikken?

Gutt: Jeg kan dem utenat for å si det sånn (FG 5).

Gutt: ...()det regner ikke penger!

Intervjuer: Betyr det at prisen spiller en rolle?

Gutt: Ja

Gutt: Har ikke noe med pris å gjøre egentlig da.

Intervjuer: Men prisen setter en begrensning?

Gutt: ja (FG 2).

Penger og pris satte en begrensning for hva elevene kjøpte. Hvis de ikke hadde penger, så lånte de av hverandre. Noen syntes det var ålreit, andre var litt mer negativ til det. En gutt forklarte det slik:

Gutt: Det som er negativt med å gå på senteret er jo at det blir til at vi låner penger og sånn... ”du skylder meg 20 kroner” (FG 3).

Gutter og jenter

Når det gjelder forskjell mellom gutters og jenters kjøpevaner kan det se ut til at jentene kjøpte mer små sjokolader og jus, mens det var en tendens til at guttene kjøpte mer brus. Guttene kjøpte større produkter, for eksempel bolleposer, 200 grams sjokolade og en hel liter sjokolademelk. Men de kunne ikke forklare hvorfor:

Gutt: Det er ikke så ofte en ser jentene komme med store bolleposer...(). Så jeg vil si at gutta kjøper litt større ting av en eller annen merkelig grunn. Jentene kjøper for de meste småting som små sjokolader, mens vi gutta kjøper 200 grams (FG 4).

Jentene spiste mer frukt og grønt. Generelt spiste nok jentene mest grønnsaker og frukt. Det kom blant annet frem slik:

Gutt: det er ikke ofte du ser en gutt som går nedover med sånn salat eller gulrot. Jeg har faktisk, når jeg tenker meg over det så har jeg aldri sett en eneste gutt spise eller gå nedover med noe som er grønt (FG 1).

KAPITTEL 5 FUNN VED SKOLE B

Skole B hadde 600 elever og var en ren ungdomsskole. Skolen hadde både frukt- og melkeabonnement.

5.1 Elevene og det fysiske miljøet

Det fysiske miljøet inkluderer her både de fysiske rammefaktorene og de symbolske rammefaktorene. Funns og resultater presenteres i kategoriene: *Mattilgang på skolen, mattilgang utenfor skolen, og spisested.*

5.1.1 Mattilgang på skolen

Skolen hadde to forskjellige kantiner som var inne på skoleområdet, *Kantine 3 (K3)* og *Kantine 4 (K4)*.

Kantine 3 var egentlig et lavterskeltilbud i regi av uteseksjonen, og den ble senere til et ungdomshus. De holdt åpent så mye de kunne dag og kveld, mandag til torsdag. De hadde hjelp av elever fra skolen til kantinesalget i storefri, det gikk på rundgang i klassene og alle måtte hjelpe til. Ca 150 elever var innom i store friminutt.

Kantine 4 ble drevet av en deltidsansatt sammen med en assistent og en lærer som hadde ansvar for det administrative arbeidet. Skolen var økonomisk ansvarlig for kantinen og hver klasse hadde ansvar for å hjelpe til i kantinen i 14 dager hver. Det økonomiske målet med kantinedriften var å få balanse i regnskapet og de hadde åpent i storefri hver dag. Ca 200 elever var innom daglig.

I K4 hadde de bestemt at det ikke skulle selges noe usunt og elevene kunne komme med ønsker gjennom elevrådet. Det hadde vært en diskusjon om sjokolademelk. Det ble forklart slik:

IK4: Ja, vi har bestemt at...()det skal ikke være USUNT i hvert fall. Så vi har hatt litt diskusjoner rundt denne sjokolademelken men det ØNSKER ungene VELDIG. Og elevrådet fikk lov til å være med å presse på hva DE vil ha. Og så er det rektor...()som tar

den endelige beslutningen. Så har de ønsket pølser og hamburgere og sånn og det er blitt avvist.

Andre avgjørelser som var tatt, var at de ikke fikk lov til å selge kaker og lignende til egen inntekt for klassene. Det kom frem slik:

IK4: Vi vil ikke ha kaker og vafler og sånn. Men det er vafler på fredager. JA...() Vi lar IKKE klasser selge til inntekt for seg selv til klasseturer og sånn. Det gjør vi ikke.

5.1.2 Mattilgang utenfor skolen

Skolen hadde to dagligvareforretninger i nærheten. En litt dyrere matvarebutikk lå nærmest skolen med 4-5 minutters gange, *Bedrift 3 (B3)*. En lavpris butikk lå litt lenger borte i samme retning med totalt 6-7 minutters gange *Bedrift 4 (B4)*. Skolen tillot elevene å forlate skoleområdet i friminuttet fra 8. klasse.

Bedrift 3 hadde 18 ansatte og profilen var at de ønsket å være den beste butikken nær kunden. Hovedkundegruppen var barnefamilier. Tilbud og markedsføring var stort sett fjernregulert. De hadde ingen produkter de markedsførte mot ungdom spesielt. Mellom 50 og 80 elever var innom butikken og handlet mellom halv tolv og tolv hver dag.

Bedrift 4 hadde eldre og familier som hovedkunder og den hadde ti ansatte. De hadde ingen markedsføring mot ungdommene spesielt. Deres profil var gule priser, som var billige priser. De hadde 30-60 elever innom i storefri daglig.

5.1.3 Spisested

På skolen hadde elevene mulighet til å spise i klasserommet og i K3, hvor de også hadde bordtennisbord og biljard. I K3 mente de at mange elever ikke tok seg tid til å spise i det storefriminuttet fordi de var opptatt med å spille. I K4 førte plassmangel på skolen til at elevene ikke hadde tilgang til å sitte i kantinen og spise. IK4 mente at det kunne være fint for elevene å ha et felles møtested med venner på tvers av klassene, men uttrykte at det kanskje ikke var så viktig, fordi elevene hadde klasserommene. Det ble forklart slik:

IK4: Vi har egentlig et sted skjønner du, inne i festsalen. Men så har vi så få klasserom, så det må være musikkrommet. Tror ikke det spiller noen rolle, de kan jo

gå til klasserommet igjen. Men jeg tror det kan være okei, for det er mange som har venner på tvers av klassene, så et felles møtested tror jeg kunne vært okei.

For de som valgte å gå andre steder var mulighetene færre for å sette seg ned og spise, fordi det ikke var tilgjengelige sitteplasser eller fordi det ikke var tid til å sette seg ned. B3 beskrev situasjonen slik:

IB3: Mange slår seg ned utenfor butikken, sitter på gelender og sånne ting. Men de har jo for så vidt ikke tid da- til å sitte ned. De henger i kanskje fem minutt og så må de tilbake.

5.2 Elevene og det sosiale miljøet.

Her presenteres de sosiale rammefaktorene med kategoriene: *Elevene og hjemmet, elevene og de ansatte ved utsalgsstedene, elevenes opplevelse av å være kunde, elevene og vennegjengen og elevenes holdninger og refleksjoner til hva som var viktigst ved kjøp av mat.* I relasjonene mellom elevene og omgivelsene utspiller det seg en rekke handlinger og vurderinger, bevisste og ubevisste, som kan relateres til elevenes skolemåltid.

5.2.1 Elevene og hjemmet

Spørsmål som her vil bli belyst er om eleven skal ha med matpakke, hvem som smører matpakken og kjøperegler hjemmefra.

Matpakke vanligst

De fleste elevene hadde med seg matpakke (87 %). I fokusgruppene hadde henholdsvis 6/7, 7/8, 8/8 og 6/8 stort sett med seg matpakke. Det kom frem blant annet slik:

Gutt: Pleier alltid å spise matpakke. Men det hender jo at jeg kjøper (FG5).

Jente: Jeg tror de fleste har med matpakke, men det er fortsatt mange som kjøper. Men man spiser ofte ikke matpakken ute da så man får inntrykk av at alle går og kjøper (FG 3).

Jente: Jeg synes det er helt unødvendig å kjøpe mat...() egentlig er det ikke nødvendig i det hele tatt (FG 3).

Selv om de hadde med seg matpakke var det mange som likevel kjøpte mat. Det ble forklart slik:

Gutt: Jeg har med matpakke, men jeg spiser den ikke så ofte... (FG4).

Gutt: Jeg har med matpakke, og så hender det noen ganger at jeg kjøper noe på senteret og så spiser jeg når jeg kommer hjem (FG 2).

Andre spiste ikke matpakke i det hele tatt, hvorav noen fikk penger med seg istedet. Det kom frem blant annet slik:

Jente: Jeg synes det er ekkelt jeg. Matpakke. Bare. Ikke så godt, ta opp matpakken og spise den.

Gutt: Jeg er enig...() når mora mi lagde matpakke til meg, så lager a med brunost... og ...syltetøy...() og så har jeg den i sekken, ikke sant, så slenger jeg sekken litt der og der, dunker og så kaster jeg ´n (matpakken) og så kommer jeg hjem og så sier mamma. "ja, hvor er matpakken din". Og jeg svarer: "Har spist den opp, den var kjempe god!"...().

Og så får du det samme neste dag. Det var da jeg sa til mamma "Ikke lag matpakke til meg, gi meg heller 20 kroner" (FG 3).

Det var stor variasjon i hva det endelige skolemåltidet resulterte i for den enkelte, matpakke, kjøpemat eller begge deler. Noen kjøpte mat i tillegg til matpakken, andre kjøpte mat istedenfor matpakken. Noen få elever kjøpte noe i storefri daglig, ganske mange kjøpte noe en til to dager i uken, litt færre kjøpte noe tre til fire dager i uken, mens de færreste kjøpte noe sjelden eller aldri.

Tabell 7. Prosentandel av elever (n= 36) i fokusgruppene som kjøpte noe daglig, 1-2 ganger i uken, 3-4 dager i uken og de som kjøpte mat sjelden eller aldri.

Elever	Kjøpte noe i storefri daglig	Kjøpte noe i storefri 1-2 dager i uken	Kjøpte noe 3-4 dager i uken	Kjøpte sjelden eller aldri mat
Skole B	17 %	50 %	19 %	14 %

Å smøre matpakken

Mor eller far smurte ofte matpakkene. Mange av elevene hadde dårlig tid om morgenen og de begrunnet det slik:

Jente: Dårlig tid om morgenen (FG 6).

Jente: Har liksom ikke tid til å lage matpakke selv (FG 6).

Gutt: Mamma lager den hvis jeg har dårlig tid. Pleier å lage den selv (FG 7).

Det var stor variasjon i hvor fornøyd elevene var med den ferdiglagde matpakken. Noen var ikke alltid like fornøyd. Det kom frem slik:

Gutt: Tørt frøbrød med ost liksom, det er 'ke akkurat så veldig godt. Da kjøper man heller noe (FG 6).

Gutt: Makrell i tomat... () jeg hater fisk (FG 6).

E3: Det kommer an på åssen brød man har hjemme... () Ferskt brød er veldig godt, men dersom det er litt gammelt, hardt brød, så (er det) lettere å gå til butikken for å si det sånn (FG 3).

Andre hadde positive erfaringer. Det kom frem på denne måten:

Gutt: Noen ganger får jeg sånn koselig lapp fra faren min, sånn "glad i deg gutten min" ... () det er koselig beskjed, da smaker maten ekstra godt. (FG 8).

Gutt: Jeg får baguetter hver dag jeg, siden moren min jobber i kantine... () Jeg er ganske heldig (FG 6).

Noen hadde ikke tid til å smøre matpakke selv og hadde heller ikke foreldre som gjorde det. De hadde derfor ikke med seg matpakke. De begrunnet det slik:

Jente: Det er derfor jeg egentlig ikke har med matpakke selv, fordi jeg rekker ikke å smøre den om morgningen, men hadde jeg rukket det. Så hadde jeg gjort det (FG 8).

Gutt: Jeg går på butikken hver dag. Det er fordi jeg ikke har tid til å lage matpakke om morgningen (FG 8).

Gutt: Jeg hadde matpakke før da, men det har jeg slutta med, fordi jeg rekker ikke å lage mat om morgningen. Så, da kjøper jeg stort sett mat. Men jeg prøver å kjøpe noe sunt da (FG 8).

Det var likevel noen som smurte matpakken selv. De syntes blant annet at maten var best når de smurte selv og da hadde de kontroll på hva de fikk til neste. Det kom frem blant annet slik:

Jente: Det er bare så mye bedre når jeg lager den selv. For det er liksom. Ikke for mye smør, og ikke for lite smør. Ikke for mye ost og sånn. Det er liksom, perfekt (FG 7).

Gutt: Man vet selv best hva man liker (FG 7).

Jente: Jeg likte ikke maten mamma og pappa smurte så jeg begynte (å smøre selv) i sjette klasse(FG 7).

Regler hjemmefra ikke avgjørende

Regler hjemmefra syntes å spille liten rolle. Elevene kjøpte gjerne det som ellers ikke var tillatt. Det ble uttrykt slik:

Gutt: Det er jo litt sånn at det du ikke får lov til å kjøpe hjemme, det kjøper du gjerne når du er på butikken, ikke sant, så GÅR det jo mye i det du IKKE får lov til å kjøpe (FG 9).

Noen ga likevel uttrykk for at de tenkte på hva foreldrene hadde lært dem. Det kom frem slik:

Gutt: Jeg har i hvert fall blitt ganske sånn innprenta fra jeg var liten i hva jeg spiser og hvorfor jeg spiser det og det er sånn du tenker på når jeg går og kjøper mat på butikkene senere (FG 7).

5.2.2 Utsalgsstedenes opplevelse av elevene som kunder

Her presenteres rollen som matleverandør og matleverandørenes syn på elevenes matvaner.

Rollen som matleverandør

Utsalgsstedene hadde ulike utgangspunkt for elevene som kunder. I kantinene var elevene målgruppen og elevene var ønsket. Læreren i K4 fortalte at det kunne bli litt problemer i køen når åttende klasse alltid stod bakerst og niende klasse skulle hevde seg, siden de ikke var minst lenger. Men de hadde en lærer som hadde oppsyn med dem og passet på at de oppførte seg.

I dagligvarebutikkene syntes de at lydnivået på ungdommene var det største problemet. To av de ansatte uttrykte det slik:

IB4: Generelt så syns jeg LYDNIVÅET er det største problemet.....rett og slett....()Det er veldig, veldig stor forskjell på når det kommer skoleelever og når det kommer voksne. Det

er vel det jeg syns er hovedproblemet med ungdommene, at det er så mye bråk med dem og sånt.

IB3: (ler) Fullstendig kaos- og mye leven. Men det er jo...()ikke noe vondt i dem. De GJØR jo ikke noe galt, men det følger jo en del bråk og action...()med en sånn gjeng. De er jo totalt uten oppsyn, det merker man jo. De er vel litt tøffe holdt jeg på å si. Fullstendig kaos den halvtimen de er her, mye leven.

IK3 var skeptisk til å ta ansvar for elevenes kosthold. Han mente det var lite han kunne gjøre, elevene fikk tak i det de ville uansett. Han mente at foreldrene hadde ansvaret. Han uttrykte det slik:

Intervjuer: Nettopp. Føler du ansvar for ungdommenes kosthold?

IK3: Nei, ingenting. Hadde jeg jobbet på institusjon langt oppe i marka, så kunne man kanskje gjort noe med det. Men det er noe med det at det i storefri, innenfor en radius på fem minutter gange så er det 5-6 steder å velge mellom.. dem får tak i det de vil uansett. Har'n LYST på en cola en sommerdag, sååå...Når dem VET butikkene har det, så går dem på butikken. Jeg tror det er MINIMALT man kan gjøre med det. Jeg tror det er foreldra...() som må ha ansvaret der.

IB4 mente det ikke var hans jobb å veilede om elevenes kosthold. Det kom frem slik:

Intervjuer: Føler du ansvar for hva de kjøper?

IB4: Nei.

Intervjuer: nei

IB4: Jeg kunne ikke gitt mer blaffen.

Intervjuer: Nei.

IB4: Helt likegyldig. Det er ikke min jobb.

IB3 synes elevenes kosthold var forferdelig, men følte ikke noe ansvar selv. Han var likevel litt i dialog med ungdommene angående hva de kjøpte. De ble sagt slik:

IB3: Kostholdet til ungdommene er FORFERDELIG, men vi var ikke bedre sjøl.

Forskjellen er vel at vi kanskje ikke hadde så mye penger å bruke.

Tenker du som leder av en butikk at du HAR noe ansvar for hva de kjøper? Hva de spiser?

IB3: Jeg føler ikke at jeg har noe ANSVAR, men personlig synes jeg det er litt ille...og det gjør vi vele egentlig alle som jobber her, og sitter i kassa når de stormer igjennom. Så er det mange av de som jobber her som av og til kommenterer- ”Er det her det eneste du skal ha til lunsj?!” Særlig han ene assistenten min sier ”JA – nei, noen sier ja og blir litt brydd, andre sier at de har spist en brødiskive” OG da er LIKSOM – det er liksom godkjent, da (latter).

Kantinene hadde flere ideer om hva som kunne blitt gjort hvis de skulle endre tilbudet sitt, blant annet vanddispenser, frukt og grove baguetter. IK3 mente at mange elever hadde frukt med seg hjemme fra, men at de elevene han skulle ønske spiste frukt, knapt visste hva frukt var. Han forklarte det slik:

IK3: Hvis vi skulle endre på noe så måtte det være å få en vanddispenser, det er mange som spør etter vann. Og frukt, men de som ville hatt frukt, får det stort sett med hjemmefra også. Så de du skulle ønske kunne spist litt mer frukt...()de vet knapt hva det er. I enkelte anledninger har vi satt frem gratis frukt på disken og det forsvinner SÅNN! Og så kunne vi vært flinkere til å kjøpe grovt toastbrød

IK4: Vi kunne tenkt oss det å ha...()grove baguetter ...(). Og så er det veldig dumt det at det ikke er frukt.

I butikkene mente de det var lite penger å hente hos elevene. Det ble forklart slik:

IB3: Det måtte vært småtterier, siden de ikke har så mye penger. Vi har prøvd å selge gulrøtter og kålrot med dip, men det koster for mye for dem. Solgte ingenting, måtte kutte det ut. En barnefamilie impulshandler mer og er lettere å påvirke.

Matleverandørenes syn på elevenes matvaner

I dagligvarebutikkene mente de at ungdommene var prisbevisste. Det kom frem på flere måter:

Intervjuer: Nettopp, så du har inntrykk av at ...hvor mye de får ut av pengene er viktig?

IB3: Å det er veldig viktig (ler).

Intervjuer: Hvordan, hvordan har du opplevd det? Kan du fortelle?

IB3: Nei. De snakker jo seg imellom hele tiden, så det. Og vi er jo blant dem, mens vi er jo der for å ha en viss oversikt. Og det er jo "Nei, nå har jeg så mye igjen" og "Nå har jeg så mye igjen", og (ler).

Intervjuer: Hvor mye har du inntrykk av at de syns det er greit å bruke?

IB3: Av og til så blir jeg skremt – for det er jo mange som kjøper for, altså 100-150 kroner. Og ofte så handler de også for hverandre hvis EN har penger så kjøper han til alle, har jeg inntrykk av.

IB3: Det går mye i sjokolade, har hatt tilbud på småsjokolade nå og de teller antall biter for å få nok utav tieren...()og i og med at vi har en veldig billig kjeks på tilbud så er det en bestselger. Den koster 7 kroner.

Når det gjaldt mat, solgte dagligvarene mye bakverk og energirik mat. Bedriftene forklarte det slik:

IB3: Det går i bakverk, boller og skolebrød rundstykker.

IB4: Nå skal ikke jeg si at det er slik generelt, men veldig mange er jo sånn- en drikke, en bolle og en sjokolade – for eksempel da...()En ny ting nå- det er noe som heter pizza-bolle.

IB4 synes kanskje det gikk mindre brus enn ventet og var litt imponert over ungdommenes valg av drikke. Det kom frem slik:

IB4: Det går forbausende lite brus. Men det GÅR jo en del brus også. Dem er veldig flinke til å kjøpe iste og jus og ...()sjokomelk selger jeg...()litt sunnere ting enn brus. Nesten litt imponert over det.

Kantinene hadde ikke så mye bakverk. I K3 solgte de Pizza Grandiosa, baguetter, toast, yoghurt og Tine-produkter. Toast var veldig populært hos ungdommen, men de kjøpte også baguetter og salat. Læreren i K4 antydte at pris og lukt var faktorer som påvirket ungdommens kjøpevaner. Han forklarte det slik:

IK4: Altså det går jevnt, de kjøper litt av hvert, men jeg vil tippe toast, for det er billigst.

Intervjuer: Nettopp. Så det du antyder er at de er veldig opptatt av pris, eller?

IK4: Ja, de har jo ikke så god råd, og så er jo toast det som, det LUKTER veldig godt, da. Og så har de på sånn grillkrydder, og så er det mye fett, ja. Det synes de er kjempe godt. Må ha på smør, ikke sant, for at det ikke skal brenne seg. Så er det fint brød, og så...så det er godt. Men så er det en del god del av elevene som er bevisst da. Som kjøper salat, så det går, ja.

Av drikke var iste, kakao og sjokolademelk favorittene blant elevene. Kantine 3 hadde kakaomaskin og den var veldig populær. Det ble presentert slik:

IK3: Ja...()vi har kakao-maskin som er veldig populær... () eksakt hvor mange kopper som går med aner jeg ikke, men...() det går mye.

5.2.3 Elevenes opplevelse av å være kunde

Her beskrives hvordan elevene opplevde å være kunder, hvor de handlet og hva de kjøpte.

Ikke ordentlige kunder

Elevene synes generelt at de *ikke* ble behandlet som ordentlige kunder i butikkene. De beskrev det slik:

Gutt: Veldig skittent...() (vi) blir rakka ned på av de bak disken av og til (FG 8).

Gutt: De gir jo litt blaffen i oss unge og så veldig sånn skeptiske...() og tror vi stjeler og nasker og sånn. Og så prioriterer de..() og er liksom hyggelig mot eldre kunder og voksne, men mot oss barn så...() så bare dytter de igjennom og får pengene og sier ikke hei og ha det liksom (FG 3).

Flere elever hadde forståelse for at de økte beredskapen og passet bedre på når elevene var inne i butikken. Det kom frem blant annet slik:

Jente: De vet at vi kommer...sånn litt over halv tolv...så da er de kanskje flere ute i butikken, eller flere i kassa og flere som GÅR rundt i butikken...() for de vet at det er veldig lett for at når det kommer så pass mange inn, så er det lett for at noen tar og stjeler (FG 6).

Gutt: Men så er det, vi blir veldig dårlig likt fordi det er veldig mange skolebarn som driver og stjeler ikke sant. Og derfor så blir man veldig dårlig likt av andre. Og det går utover mange andre (FG 8).

Noen elever mente det var forskjell på om de handlet der i storefriminutt og om de handlet der ellers. De forklarte det slik:

Jente: Når vi er der i storefri eller i skoletiden ...()da blir vi ikke behandlet så pent som når vi er der på en annen tid av døgnet. For da er det så mange av oss, og da er det jo sånn stjeling (FG 3).

Handlet mest i butikkene

K4 hadde et variert omdømme, noen syntes den var kjempebra, mens andre synes den var dårlig. Prisene var ok, men det var enighet om at det var lange køer i kantinen, det var mye smør på maten og kantinen burde solgt frukt. Elevene fortalte det slik:

Gutt: Boller på butikken, baguetter og rundstykker i kantina.(FG 3)

Jente: Jeg synes de burde ha mer frukt og sånne ting...()ikke bare sånn loff...()jeg synes ikke den er sånn kjempebra (FG 6).

Jente: Jeg synes egentlig det er ganske dårlig for jeg syns man skulle få lov til å kjøpe frukt (FG 5).

Jente: Det er mye usunn mat på kantina (FG 5).

Jetnte: Så er det skikkelig lang kø der (FG 3).

Noen elever syntes K3 var bedre enn K4. Følgende sitat er et eksempel på hvordan de opplevde dette:

Jente: Jeg synes den (K4) er litt dårlig jeg for det de har sånn tjukke rundstykker med masse smør og sånn...()det er ikke så mye smak på heller. Syns de kunne brukt mer ti på å lage mer friske og fristende baguetter og mer salat og sånn. På (K3) der borte er det veldig bra (FG 3).

Elevene handlet mest på B3, B5 og K3. K3 hadde billigst brus, B3 hadde gode ferskvarer og B4 hadde best utvalg. Elevene forklarte det slik:

Gutt: De har mer kvalitet på B3, men så har de mye bedre utvalg på B4. Og B4 er... () et mye greiere sted egentlig (FG 8).

Gutt: Det kommer litt an på hva du skal ha... () Jeg foretrekker bollene på B3 og... () brusen på K3, den er billigst for å si det sånn (FG 5).

Elevene kjøpte boller og rundstykker

Elevene mente selv at de kjøpte oftest boller av ulike slag; skolebrød, hveteboller, pose med boller. Men de kjøpte også baguetter, rislunsj, yoghurt, rundstykker, bananer, toast, kjeks og brownie. Som drikke kjøpte elevene både jus, brus, iste, kakao. De mente at det som var klart til å spise i butikkene ofte var det som var mindre sunt. De forklarte kjøpene sine slik:

Jente: Det blir ofte noe usunt når man drar på butikken. Siden de har så lite sunt der på en måte... () Å kjøpe rundstykke uten noe på, det er så tørt og vondt. Da kjøper man gjerne noe med melis på, eller noe usunt. Godteri eller brus... (FG 8).

Jente: Det er mye cookies. Det er liksom kjeks og boller (FG 7).

Jente: Jeg pleier som regel ikke å kjøpe sjokolade eller sånn, jeg pleier helst å kjøpe fordi jeg er mer sulten... () siden de ikke selger noe grovt... så blir det til at man kjøper loff eller sånn (FG 6).

Likevel var det andre elever som visste råd. Det ble forklart på denne måten:

Gutt: Man kan gjøre sånn som jeg gjør noen ganger hvis jeg har glemt matpakke så kjøper jeg meg et brød på butikken og en bananklase. Det er sånn brytebrød, som er ganske billig... () og grovt og da spiser jeg det og så tar jeg en banan ved siden av og går og jafsar i meg (FG 7).

5.2.4 Elevene og vennegjengen

Spørsmål som her vil bli belyst er hva venners valg betyr for ens eget valg av skolemat.

Handlet på impuls

Elevene gav uttrykk for at de syntes det var sosialt å gå på butikken. Mange lot seg friste av sine venner til å bli med. Selv om de egentlig ikke hadde tenkt å kjøpe noe og køen var lang, ble det ofte til at de kjøpte noe. De handlet på impuls fordi de ble fristet av at andre kjøpte, og

mulighetene til å kjøpe var der. Hadde de ikke penger lånte de av hverandre. Elevene forklarte det slik:

Jente: Det er sånn hvis vennene mine liksom kjøper noe, så...() blir man på en måte fristet ...() hvis de ikke hadde kjøpt noe så hadde man ikke blitt fristet, man hadde ikke gidde, for det er sånn "åh –stå i kø" ...() det gidder jeg ikke (FG 6).

Jente: Det er sånn...() "Ja, blir du med på butikken?" "Ja, ok da". Men man blir frista til å kjøpe noe annet enn matpakka si som sikkert kan virke litt kjedelig i forhold til maten man kjøper da (FG 7).

Gutt: Hvis du bare drar på butikken og så, hvis du har nok penger for du drar dit for å kjøpe deg noe å drikke da til matpakka, så kanskje du bare tar deg noe annet også (FG 7).

Jente: Hvis man går på butikken, blir med andre på butikken, og så har man ikke med noen penger og senest i går så var jeg med...og så lånte jeg penger...() når jeg så alle andre kjøpe (FG 6).

Jente: Ja, men der er så vanskelig å unngå å kjøpe, fordi vi har jo kantine, K3 og to butikker like ved. Så...() har man penger på skolen, så kjøper man alltid noe sånn (FG 8).

Rikelig, godt og billig

Vennenes mening om valg av mat så ikke ut til å ha veldig stor betydning for hva de kjøpte selv. De kjøpte stort sett det de hadde lyst på. Smak var viktig. Maten skulle smake godt og det kom frem i mange sammenhenger. Maten skulle aller helst være god, rikelig og billig. Elevene beskrev det blant annet slik:

Jente: Man har lyst på noe GODT liksom, man har ikke lyst på tørt brød (FG 6).

Intervjuer: Går det i trender hva man kjøper på en måte?

Gutt: (flere) nei

Gutt: Kjøper det man har lyst på.

Flere: ja

Gutt: Det kommer an på smak og behag.

Gutt: De fleste kjøper ... () det samme hver gang. Jeg vet at mine kamerater pleier å kjøpe en bolle og sjokolademelk. Og de fleste vet at jeg kjøper en viss type bolle (FG 8).

Gutt: Om å gjøre å kombinere: Godt, mye og billig. Og da havner man ofte på boller og kjeks (FG 7).

5.2.5 Elevenes refleksjoner til hva som var viktigst ved kjøp av mat

Ulike refleksjoner, hva som var viktigst når de skulle kjøpe mat og hva som hadde betydning valgene, vil bli belyst her.

Spiste sunnere nå

En trend var at mange elever sa at de spiste mer usunt før. Før kjøpte de mer boller, nå kjøpte de mer rundstykker. Det kom blant annet frem på denne måten:

Jente; Mer rundstykker nå, lei av boller, ønsker å bruke mindre penger på mat (FG 5).

Gutt: Før så kjøpte jeg mest sånn sjokolade og godteri. Nå er det mer kanskje boller og rundstykke (FG 7).

Andre elever kjøpte mer godteri før, og de kjøpte heller boller nå. Elevene la det frem slik:

Gutt: Altså når man kommer hit fra barneskolen fikk man ikke lov til å ha godteri, så når man kommer til åttende hadde man virkelig lyst på det. Man kjøper, og så går man litt lei og skjønner at man ikke kan leve på det. Når du blir større da så begynner du å kjøpe litt vanlige ting da, litt mer boller og sånn (FG 7).

Heimkunnskap kan ha gjort elevene mer bevisste. De beskrev det på denne måten:

Gutt: Jeg har begynt å bli litt sånn etter heimkunnskapen i niende klasse. Før spiste jeg Bremykt nå har jeg gått over til Softlight (FG 7).

Å bli eldre betydde også noe. Elevene mente selv at de forstod litt bedre nå hva man burde velge. Det ble begrunnet blant annet slik:

Jente: Man blir eldre og forstå kanskje litt mer av hva man burde spise og ikke og tenker litt mer på kostholdet (FG7).

Bevissthet og handling så likevel ut til å være to forskjellige ting. Elevene mente at hovedtyngden av elevene på skolen ikke var opptatt av å være sunne fordi alle spiste sjokolade og drakk brus. Det kom frem blant annet slik:

Intervjuer: Men dere vil si at hovedtyngden av elevene her på skolen er veldig opptatt av å være sunne?

Jente: Nei, ikke i det hele tatt.

Gutt: Nei.

Jente: ...()alle spiser sjokolade og drikker brus...()(FG 9).

Intervjuer: Så det er mye snakk om sunn /usunn mat?

Gutt: nei...

Gutt: Egentlig ikke.

Jente: Ikke sånn veldig sånn "oi, har dere kjøpt usunn mat" ... ()det er ganske normalt tror jeg.

Gutt: Det er mer sånn "oi, har dere kjøpt sunn mat" (FG 6).

Prisen var av betydning

Prisen hadde betydning for hva elevene kjøpte. De mente sunn mat var dyrere enn usunn mat. Det kom frem i flere sammenhenger, blant annet på denne måten:

Gutt: Jeg tenker, noen sunne ting, er ganske dyre altså, som en hel kylling til 30 kroner. Det er dyrere enn en hel sjokolade til 10, ikke sant (FG 8).

Gutt: Tenker ikke så mye sunt når man er på butikken for det at det som er sunt og ferdig, det er dyrt (FG 7).

Forskjeller mellom gutter og jenter

Elevene så flere kjønnsforskjeller når det gjaldt kjøp. Guttene kjøpte større produkter, mens jentene kjøpte mindre produkter. Guttene forklarte det med at de ville ha mer for pengene. Det ble forklart slik:

Intervjuer: Hva, når det gjelder sjokoladen. For jeg har hørt at det er forskjell på størrelsen, at guttene kjøper store sjokolader og jentene kjøper små sjokolader.

Gutt: Ja det er for at det de har mer penger, ikke sant. De bare bruker penger, for de små sjokoladene koster like mye som de store, det er bare... bortkasta penger (FG 8).

Det ser ut til at guttene kjøpte mer brus, mens jentene kjøpte kakao og jus. Tendensen var trolig at jentene kjøpte litt mer sunn mat, som frukt og salat, enn guttene.

I K4 så det ut til at jentene kjøpte mer produkter med mindre kalorier sammenlignet med guttene. Læreren i K4 uttalte det slik:

IK4: Jentene er mer opptatt av salat og noen jenter vil ha kylling i salaten. Det er mange som danser og trener der ...

Intervjuer: Hvorfor tror du det?

IK4: Ja, de ser jo hva som skjer med kroppene. De kommer inn som barn og går ut som unge voksne. Det skjer VELDIG mye på de tre årene. Og mange av jentene SER jo at de legger på seg, det SKJER jo en del hormonelle ting og sånn.... og det er SÆRLIG jentene som det SYNS på. Eller det syns vel sikkert på gutta, men det er bare at jentene er mer opptatt av dette her med helse og sånn.

KAPITTEL 6 HOVEDFUNN OG DISKUSJON

Formålet med studien var å undersøke mekanismer i det fysiske og sosiale miljøet som har betydning for elevenes skolemåltid i et helsefremmende perspektiv.

I dette kapitlet presenteres en oppsummering av funn på skole A og skole B. Videre presenteres hovedfunnene satt inn i den rammefaktorteoretiske modell fulgt av en sammenligning av funnene, under rammevilkår i underdimensjonene, på skolene. Til slutt vil hovedfunnene bli diskutert på grunnlag av studiens problemstilling og forskningsspørsmål og samtidig bli diskutert opp mot teori og annen forskning (jmfør kap 2).

6.1 Oppsummering av funn og resultat på skole A

Mangelfull mattilgang på skolen:

Salgsdager: Elevene på skole A hadde mattilgang på skolen tre dager i uken. Den ene formen for kantinedrift var en del av et undervisningsopplegg og ble drevet av elever. Hensikten med kantinedriften var at de skulle prøve å holde elevene på skolen i stedet for at de gikk til senteret.

Organisering: Køene kunne bli lange hvis de solgte varm mat og da kunne de også gå tom for mat. Kantinen kunne også være stengt når aulaen ble brukt til andre arrangement. 5.-7. klasse fikk lov til å handle i kantinen en dag i uken.

Retningslinjer: Ingen av de to formene for kantinedrift hadde retningslinjer for hva som skulle selges. De solgte ut fra elevenes ønske. Skolen tillot klassene å ha kakesalg til egen inntekt i kantinen.

Mattilbud: Det ble solgt varm eller kald mat to dager i uken og en varm rett med salat og brød hver fredag. De solgte hovedsaklig fint brød og ingen frukt. De solgte produkter fra Tine-meierier, ikke brus. Kaker ble solgt jevnlig og vafler hver fredag. Skolen hadde ikke vanddispenser.

Skolens ordenregler: Skolen tillot elevene å forlate skolens område i det store friminuttet og elevene hadde mattilgang utenfor skolens område, hvor de daglig kunne kjøpe mat.

Mattilgang utenfor skolens område:

To dagligvarebutikker lå inne på et handlesenter. Den ene butikken hadde ferskvaredisk og bakeriavdeling.

Spisested:

Elevene kunne spise i klasserommene eller i skolens aula. Elevene hadde ikke tilgang til sitteplasser ved butikkene. Mange spiste mens de gikk.

Individuelt matvalg:

Elevene hadde hovedsaklig med seg matpakke, og mange drakk vann. Noen hadde med seg frukt hjemmefra. Det var vanlig blant elevene at foreldre smurte matpakken. Det var store variasjoner når det gjaldt kjøp av mat, både om det var i tillegg til eller istedenfor matpakken, og hva som ble kjøpt. Noen spiste matpakken først, andre spiste kjøpt mat istedenfor matpakke og noen spiste ingenting. Nesten en femtedel av elevene kjøpte noe 3-4 dager i uken og i tillegg kjøpte opp mot halvparten av elevene noe 1-2 dager i uken.

Fravær av voksen personer:

Få av elevene mente at kjøperegler hjemmefra hadde betydning for matvalget. Lærerne var ikke til stede hos elevene i friminuttet (*jamfør Retningslinjene*). De ansatte i kantinen følte et ansvar for elevenes kosthold; målet var god mat som de fleste kunne spise ernæringsmessig (*jamfør retningslinjene*). De ansatte i butikkene følte ikke noe ansvar for elevenes kosthold.

Matkultur:

Mange av elevene gikk til senteret. I butikkene kjøpte elevene boller, wienerbrød, skolebrød og søte drikker. Det var forskjell på hva gutter og jenter kjøpte og det så ut til å være en tendens til at gutter kjøpte større produkter og at jentene spiste litt mer frukt og grønt.

Ungdomskultur:

Venners mening så ikke ut til å ha noen betydning for eget valg av kjøpt mat, men det sosiale aspektet ved å gå og kjøpe mat så ut til å være viktig for elevene. Sunn mat var av betydning, men det viktigste var at maten smakte godt. Det var vanskelig å finne sunn fastfood. Flere mente de spiste sunnere nå enn før. Penger og pris hadde betydning for elevenes kjøpevaner,

men var ikke avgjørende. De som ikke hadde penger lånte av andre, og det så ut til å være en utbredt praksis.

6.2 Oppsummering av funn og resultat på skole B

Mangelfull mattilgang på skolen:

Salgsdager: Elevene på skole B hadde mattilgang på skolen i to kantiner som hadde daglig drift og elevene hadde derfor tilgang til kantine på skolen hver dag. Begge kantine hadde elever som hjalp til.

Organisering: K4 hadde et variert omdømme, den hadde blant annet lange køer.

Retningslinjene: K4 solgte mye lyse baguetter, toast og salat og i K3 solgte de baguetter og toast, men også Pizza Grandiosa. Av drikke solgte de søte drikker inkludert kakao og brus. K3 hadde ingen retningslinjer for hva som skulle selges, de solgte ut fra elevenes ønske og de hadde brusautomat og kakaomaskin. I K4 ble retningslinjer for skolemåltidet fulgt i store drag. Elevene kunne komme med ønsker gjennom elevrådet, men rektor hadde siste ordet. Skolen tillot ikke klassene å ha kakesalg til egen inntekt i kantine og ingen av kantine solgte frukt. Skolen hadde ingen vanddispenser.

Skolens ordensregler: Skolen tillot elevene å forlate skolens område i det store friminuttet.

Mattilgang utenfor skolens område:

Elevene hadde mattilgang utenfor skolens område i to matvarebutikker hvor de daglig kunne kjøpe mat.

Spisested:

Elevene kunne sitte ned og spise i klasserommene eller i K3. Sitteplassen i K4 var blitt til et klasserom. Elevene hadde ikke tilgang til sitteplasser ved butikkene og mange spiste på veien mens de gikk.

Individuelt matvalg:

Det vanligste blant elevene var å ha med matpakke og mange drakk vann. Noen hadde med seg frukt hjemmefra. Mor eller far smurte ofte matpakken. Det var store variasjoner når det gjaldt kjøp av mat. Noen spiste matpakke og kjøpt mat, andre spiste kjøpt mat istedenfor matpakke og noen spiste ingenting. Halvparten av elevene kjøpte noe 1-2 dager i uken og i tillegg kjøpte nesten en femtedel noe 3-4 dager i uken.

Fravær av voksenpersoner:

Foreldre så ut til å ha liten innflytelse på hva ungdommene valgte å spise på skolen og elevene kjøpte gjerne det de ellers ikke fikk lov til. Lærerne var ikke til stede hos elevene i friminuttet. I K3 mente de ansatte at det var lite de kunne gjøre for elevenes kosthold. I K4 følte de et ansvar for elevenes kosthold og det var bestemt at kantinen skulle ha en sunn profil. De ansatte i butikkene følte ikke noe ansvar for elevenes kosthold.

Matkultur:

Elevene handlet mest i butikkene, hvor de kjøpte mye bakverk som boller, wienerbrød, skolebrød, bolleposer og rundstykker. Det totale mattilbudet på og utenfor skolene bestod av mye usunn mat og drikke. Gutter og jenter kjøpte forskjellig. Det så ut til at gutter kjøpte større produkter og mer brus enn jentene som kjøpte kakao og jus. Jentene spiste sannsynligvis litt mer sunn mat som frukt og salat sammenlignet med guttene. Trolig kjøpte jentene også produkter med mindre kalorier sammenlignet med guttene.

Ungdomskultur:

Det så ut til at mange av elevene ble med til butikken. De planla lite og handlet på impuls. Elevene syntes det var veldig sosialt å spise. De gikk aldri alene til butikken. Venners mening for valg av mat så ikke ut til å ha veldig stor betydning, men smaken var viktig for elevene.

Det skulle aller helst være stort, godt og billig. Heimkunnskap hadde gjort elevene mer bevisste på sunn mat, men det så likevel ikke ut til å ha noen betydning for valgene.

6.3 Funn og den rammefaktorteoretiske grunnmodell

Her presenteres funnene i den rammefaktorteoretiske modell, se Tabell 8. Logikken for rammefaktorteoretisk tenkning er å registrere vesentlige resultat i den virksomheten som blir analysert. Deretter er spørsmålet hva som har skapt disse resultatene. Rammevilkårene skaper ikke resultatene direkte, de virker alltid gjennom formidlende generative prosesser som er samhandling mellom aktører. På den måten kan man identifisere de mønstre, det som gjentar seg under samme rammevilkår, og skille det fra de enkeltstående hendelsene (Kvalsund, 1998). Funnene viser at resultatene og handlingsmønstrene var sammensatt. Resultatene og prosessene kan derfor bli gjentatt flere steder i den rammefaktorteoretiske grunnmodellen.

Tabell 8. Hovedfunnene om skolematvalg blant 10. klassinger på 2 skoler i Oslo, satt inn i den rammefaktorteoretiske grunnmodellen.

<i>Underdimensjoner</i>	<i>Hoveddimensjoner</i>		
	Sosiomaterielt / de fysiske rammefaktorer.	Sosialpsykologisk/ de sosiale rammefaktorer.	Symbolsk/ de symbolske rammefaktorer.
	<i>Kategorier</i>		
Rammevilkår?	Mangelfull mattilgang og spisested på skolen (mattilbud og organisering). Mattilgang utenfor skolens område (liten tid til spising, ikke spisested).	Individuelt matvalg (elevene og hjemmet). Fravær voksenpersoner (Elevene og omgivelsene). Matkultur / ungdomskultur (elevmiljø).	Retningslinjene. Mattilgang på skolen (Retningslinjene). Tillat å forlate skolens område (Ordensregler). Fravær av voksenpersoner (Retningslinjene).
Prossesser?	Elevene går til butikkene. Elevene spiser svært forskjellig. Elevene kjøper mye usunn mat.	Elevene er overlatt til seg selv i spisepausen Elevene spiser svært forskjellig. Lystprinsippet absorberer realitetsprinsippet. Elevene påvirkes av vennene.	Elevene er overlatt til seg selv i spisepausen. Elevene går til butikkene.
Resultat?	Et skolemåltid på farten. Et skolemåltid med store forskjeller Et skolemåltid med mye usunn mat.	Et skolemåltid med store forskjeller og mye usunn mat. Et skolemåltid preget av impulshandling.	Et skolemåltid på farten. Et skolemåltid med mye usunn mat.
	<i>Levekårsperspektivet.</i>	<i>Kompetanseperspektivet.</i>	<i>Verdsettingsperspektivet.</i>

6.4 En sammenligning av skole A og B

Funnene viser at skole A og B hadde forskjellig organisering av skolemåltidet med to ulike former for kantinedrift på hver skole. Forskjeller av funn i underdimensjonen; rammevilkår, mellom skolene, er: Antall salgsdager i kantinen, organisering i kantinen, forhold til retningslinjer, tillatelse til kakesalg til inntekt for egen klassekasse, spisested, brussalg og antall elever i fokusgruppene som hadde med seg matpakke. Disse forskjellene presenteres i Tabell 9. Funnene i denne studien viser likevel at resultatet av skolemåltidet i sin helhet har mye til felles på begge skolene og i diskusjonsdelen vil funnene derfor bli diskutert sammen.

Tabell 9. Forskjeller av funn i underdimensjonen; rammevilkår, på skole A og B.

	Skole A	Skole B
Salgsdager i kantine:	3 dager i uken	5 dager i uken
Organisering i kantinen:	5. klassinger fikk handle samme sted.	
Retningslinjer:	Ingen	Ja, kantine 3
Tillot kakesalg for egen inntekt til klassene:	Ja	Nei
Spisested:	Ja	Ja, men kun i den alternative kantina.
Brus:	Nei	Ja
Matpakke:	71 % elevene i fokusgruppene (n= 28).	87 % av elevene i fokusgruppene (n=31).

6.5 Diskusjon av resultatene

6.5.1 Et skolemåltid på farten

I skolemåltidet er det opp til den enkelte skole å organisere skoledagen slik at det passer lokale forhold. Dette gir skolene større mulighet for å tilrettelegge for å inkludere måltider (se pkt 2.1.1).

Funnene viser at mattilgangen på skolene var mangelfull både sett ut i fra Retningslinjer for skolemåltidet og i følge elevene selv. Dette innebar både åpningstider, mattilbud og andre

rammefaktorer som kø og yngre elevers tilgang til kantinen. Et kantinetilbud som ikke tilfredsstilte elevenes ønsker kombinert med at elevene hadde mattilgang utenfor skolene, førte til at elevene gikk til butikkene i friminuttet. Spisestedet til elevene var ofte på veien, mens de gikk. Resultatet ble et skolemåltid med ungdommer på farten, hvor de brukte friminuttet til å forflytte seg og de hadde liten tid og få muligheter til å sitte ned og spise. Dette står i kontrast til et pedagogisk skolemåltid som har til hensikt å lære elevene gode måltidsvaner.

I skolen skal barn og unge lære å ta gode og bevisste valg med hensyn til egen helse. Det er derfor viktig å legge til rette for gode måltider og et sunt mat- og drikketilbud i skolen (Departementene, 2007). De overordnede rammefaktorene for skolemåltidet, de symbolske rammefaktorene, er her *Retningslinjer for skolemåltidet* og *Skolens ordensreglement*. Retningslinjene angir anbefalinger for organisatoriske forhold rundt måltidet og for tilgang til mat og drikke som skal fremme helse, trivsel og læring. Det er anbefalt at ungdomsskoler bør ha en kantine (Sosial- og helsedirektoratet, 2003), men siste skolemåltidsundersøkelse viser at et flertall av ungdomsskolene (61 %) oppga at de ikke hadde daglig tilbud om matvarer på skolen (Kunnskapsdepartementet, 2006). Funnene i denne studien viser at begge skolene hadde kantinedrift, men driften var svært ulik i de forskjellige kantinebårene både når det gjaldt salgsdager, mattilbud og hvem som bestemte mattilbudet.

I følge Kunnskapsdepartementet kjenner i overkant av 60 prosent av grunnskolene til retningslinjene for skolemåltidet og forskriften for miljørettet helsevern i barnehager og skoler. Flere undersøkelser påpeker viktigheten av å gjøre sunn mat mer tilgjengelig og foreslår å lage mer sunn mat som smaker godt og samtidig ser fristende ut (Neumark-Sztainer, 1999, Brug et al, 2008). Funnene i denne studien tyder på at skolene var opptatt av sunn mat og hadde gjort en rekke valg og endringer i helseriktig retning, men i praksis ser det likevel ikke ut til at retningslinjene hadde sin tiltenkte funksjon. Skolemåltidet var preget av at skolene ikke hadde et godt utvalg av sunn mat og i et helsefremmende perspektiv var både mattilgang og spisested en utfordring.

Tidligere studier påpeker viktigheten av å begrense mattilgang på usunn mat (Neumark-Sztainer, 1999). I følge rapporten *Skolemåltidet i grunnskolen* (2006) tillater de aller fleste skolene *ikke* å la elevene forlate skolens område i skoletiden. Men der det tillates er det mest

vanlig å la elever på 10. årstrinn få forlate skolens område. Funnene viser at begge skolene i denne studien tillot elevene å forlate skolens område fra 8. klasse. Miljøet omkring skolen har betydning for elevenes mattilbud (Pilant, 2006) og bør derfor ses på som en del av skolens ansvar. Miljøet rundt skolen har i flere land fått økt oppmerksomhet som rammefaktor for skolemåltidet (Whitaker, A. D et al, 1994). Funnene tyder på at skolene ikke har klart å begrense eller ikke har fokus på å redusere tilgang på usunn mat.

Både skoler og barnehager bruker måltidet som en pedagogisk mulighet til å lære den yngre generasjonen gode måltidsvaner, og måltidene er både i form og innhold svært lik de måltidene som serveres i den hjemlige sfære (Bugge og Døving, 2004). Det er interessant at disse institusjonelle måltidene ofte ikke kjennetegnes av det vi gjerne assosierer med institusjoner - slik som samlebånd, kø og kantineservering (ibid). Funnene i denne studien tyder på at skolene hadde et institusjonelt preg hvor kø i kantinen, usikkerhet om det var mer mat igjen og kvaliteten på maten var faktorer som påvirket elevenes matvalg.

I følge Sosial- og helsedirektoratets retningslinjer bør måltidets sosiale funksjon ivaretas ved at det er fysisk tilrettelagt for spising og avsatt tilstrekkelig tid til at trivsel oppnås (Sosial- og helsedirektoratet, 2003a). Funnene i denne studien viser at det å sitte og spise betydde mye for mange av elevene. Men like fullt så det ut til at mange av elevene spiste mens de var ute og gikk, både på vei til butikkene og på vei tilbake til skolen. Det kan se ut til at skolemåltidet var litt i oppløsning. Fellesskapet ved at man spiser sammen og måltidet som arena for sosial identifisering, tradisjon og integrasjon ser ut til å gå nye veier. I den matkulturelle debatten blir dårlig tid sett på som en viktig årsak til oppløsningen av måltidet; ”vi har ikke tid til å lage mat/spise lenger” (Bugge og Døving, 2004).

Som følge av både fysiske, sosiale og symbolske rammevilkår ser vi et skolemåltid som i denne studien gir assosiasjoner til ideen som knyttes sammen med det travle, moderne mennesket som spiser ”noe på veien”.

6.5.2 Et skolemåltid med store forskjeller og mye usunn mat

Med dagens skolemåltidsløsning hvor matpakken er dominerende legges det opp til et individuelt matvalg. Det innebærer at det er opp til den enkelte elev og dens miljø hva som

blir medbrakt, hva som kjøpes og hva som blir det endelige skolemåltidet. Foreldre og skolen har et felles ansvar for elevenes skolemåltid og funnene i denne studien viser at det var store variasjoner i hva som ble det endelige skolemåltidet for den enkelte elev. Matpakken var mest utbredt blant deltakerene i fokusgruppene, men hva som ble det endelige skolemåltidet varierte. Mattilbudet på og utenfor skolene bestod i sin helhet av mye usunn mat og drikke. Resultatet ble et skolemåltid hvor elevene kjøpte mye energirik og usunn mat og det var store forskjeller på hva den enkelte elev spiste eller ikke spiste til skolemat. Dette er ikke i tråd med de retningslinjene som Sosial- og helsedirektoratet har utarbeidet. Ansvar for tilsynelatende overlatt til elevene selv og resulterte i at noen elever fikk i seg ernæringsmessig riktig kost, mens andre fikk i seg mye energirik mat med lite næringsstoffer og atter andre ikke spiste noe mat i løpet av skoledagen. Skolemåltidet fremstår som rakte motsetning til myndighetenes intensjon om et skolemåltid med mest mulig like forhold for elevene.

Hva slags helserelatert atferd vi utvikler i ungdomsårene er av stor betydning for ungdommens helse nå og i fremtiden (Folkehelse et al, 2001). Funnene tyder på at skolemåltidet er preget av store forskjeller på hva den enkelte elev spiser, både når det gjelder kjønn, næringsinnhold og energimengde, enten det er matpakke eller kjøpt mat. Det kan se ut til at jentene var mer ernæringsbevisste enn guttene og at de også spiste sunnere. Dette bekrefter også Bugge i Skolematsurveyen (Bugge, 2007).

Hovedtyngden av elevene hadde matpakke med seg på skolen og mange undersøkelser bekrefter matpakkens status (Bugge, 2007; Kunnskapsdepartementet, 2006; Baardseth, 2010). Foreldre og barn bestemmer hva matpakken skal inneholde, og den tilpasses smak og andre hensyn (Kunnskapsdepartementet, 2006). Funnene viser at foreldrene var de som oftest smurte matpakkene, men elevene som smurte matpakken selv så ut til å være mest fornøyd med matpakken. Like fullt kjøpte mange av elevene mat, enten i tillegg til matpakken eller som erstatning for matpakken. Det var også vanlig å *ikke* spise noe i løpet av skoledagen. Det er vist i studier (UNG-KOST) at ungdommer som hopper over måltider, har et dårligere kosthold med høyere innhold av fett og sukker og lavere innhold av de fleste vitaminer og mineraler enn de som har regelmessige måltider. Frokost og lunsj er de måltidene som oftest droppes (Sosial- og helsedirektoratet, 2003b).

Foreldrene spiller en avgjørende rolle i å påvirke sine barn til gode helsevaner både som rollemodeller og i oppdragelsen ved å praktisere og oppmuntre til sunne vaner (Brug et al, 2008). I følge Bugge var foreldrene opptatt av at tenåringene skulle begrense sitt forbruk av søtsaker og snacks (Bugge, 2007). Barn og unges kostvaner er nært knyttet til foreldrenes kostvaner, samtidig som familiens kostvaner har sammenheng med sosioøkonomiske forhold. Skolemåltidet vil derfor kunne være en viktig faktor for å oppnå sosial utjevning (Kunnskapsdepartementet, 2006). Funnene tyder på at regler hjemmefra ikke ser ut til å ha betydning for hva elevene kjøpte og tyder på at foreldrene hadde begrenset mulighet til å påvirke elevenes matvaner på skolen. Elevene trekkes til butikkene hvor de butikkansatte ikke føler noe ansvar for elevenes kosthold. Konsekvensen var et skolemåltid hvor fysiske-, symbolske- og sosiale rammevilkår førte til at elevene hadde svært forskjellig utgangspunkt for en lang skoledag energimessig. Hvor verken foreldre, lærere eller ansatte ved utsalgsstedene hadde umiddelbar innflytelse på elevenes matvalg. Utifra Antonovskys teori om salutogenesen hvor evnen til å oppleve verden som rimelig forutsigbar og sammenhengende, ”sense of coherence”, var en viktig salutogen faktor (se punkt 2.1), er det grunn til å tro at voksen tilstedeværelse i skolemåltidet med stabile omsorgspersoner kan være av betydning for elevenes skolemåltid i et helsefremmende perspektiv.

I ungdomsperioden er det fysiologiske behovet for næringsstoffer større enn tidligere i barndommen, og et kosthold med høy kvalitet er viktig (Kunnskapsdepartementet, 2006). Uheldige trekk ved de unges dagligvaner er at de spiser mer søtsaker og sjokoladepålegg, flere boller og mye frityrmat, de drikker mest brus og de velger vekk fisk, frukt og grønnsaker (Bugge, 2007). Det høye sukkerforbruket skriver seg først og fremst fra brus- og saftdriking og søtsaker (Kunnskapsdepartementet, 2006). Funnene tyder på at ungdommene kjøpte mest boller og baguetter og søte drikker. På den andre siden tyder funnene på at mange av elevene drakk vann til skolemåltidet, dette bekrefter *Skolematsurveyen* (Bugge, 2007) hvor over halvparten av ungdommene hadde drukket vann til siste skolemåltid.

Inntaket av frukt og grønnsaker blant norske skoleelever er langt lavere enn anbefalt (Kunnskapsdepartementet, 2006). Funnene i denne studien viser lav oppslutning om fruktabonnementet, men noen elever hadde med seg frukt hjemmefra. Dette bekreftes av Bugge, som også mente at mange av tenåringene ikke hadde med seg frukt eller grønnsaker i matpakken. Mange svarte at det var noe de spiste hjemme (Bugge, 2007). Likevel viser

undersøkelser at fruktinntaket øker på skoler med fruktabonnement (Kunnskapsdepartementet, 2006). Om lag 40 prosent av skolene i Norge har et daglig tilbud av frukt og grønnsaker (ibid). En frukt og grønnsaks intervensjonsstudie blant 11-12 åringer i Hedmark og Telemark viste at når frukten var gratis økte inntaket av frukt på skolen (Bere, 2004). En pris-reduksjon studie viste også at redusert pris på frukt og grønnsaker ga stor økning i salget av disse varene (French and Stables, 2003) og funnene i denne studien viser at kantinene ikke solgte frukt, men det var noe elevene ønsket seg. Fra høsten 2007 har Kunnskapsdepartementet gitt rammetilskudd til kommunene for at de skal tilby elever på ungdomsskoler og kombinerte skoler gratis frukt/grønt. Ordningen er lovfestet fra 2008. Det er om lag 280 000 elever som går på denne type skoler, og de aller fleste av disse hadde et tilbud om daglig frukt høsten 2009 (Helsedirektoratet, 2010). Dette tilbudet kan ha stor betydning for det helsefremmende aspektet for skolemåltidet og det blir spennende å se om rammetilskuddene til kommunene får sin ønskede effekt.

6.5.3 Et skolemåltid preget av impulshandling

Ungdommene er i en fase i livet hvor ungdomskulturen råder og vennegjengen er av stor betydning. Funnene viser at elevene lot seg påvirke av sine venner til å bli med på butikken. Når de først var på butikken ble de fristet til å kjøpe noe. Likevel ser det ut til at venners mening var av liten betydning for hva de selv kjøpte, de kjøpte det de hadde lyst på uavhengig av vennenes valg. Elevene ønsket først og fremst at maten skulle smake godt. Pris var av betydning for elevenes kjøpevaner; med hadde de ikke penger lånte de av hverandre. Det så ut til at elevene generelt hadde kunnskap om hva som var sunn mat. Flere mente de var sunnere nå enn før og at media og heimkunnskap hadde gitt dem litt mer kunnskap. Likevel tydet elevenes refleksjoner og valg på at det var forskjell mellom kunnskap/bevissthet og handling.

Resultatet ble et skolemåltid preget av impulshandling, hvor tilfeldighetene fikk råde og hvor sosiale relasjoner og identitetskonstruksjon i ungdomskulturen så ut til å prege skolemåltidet. Resultatet ble et skolemåltid hvor det ble stilt store krav til elevenes vurderinger og valg, hvor ungdomskulturen og vennene hadde stor innflytelse. Det så ut også ut til at umiddelbar tilfredsstillelse dominerte, det vil si at lystprinsippet absorberte realitetsprinsippet (jamfør Bjurstrøm, 1982, se punkt 2.3.2).

I overgangen fra barn til voksen gjennomlever de unge en meget turbulent periode med biologiske så vel som psykiske forandringer. Frigjøring fra foreldre og barndom, som et ledd i en naturlig selvstendighetsprosess fører i ungdomsårene til en økt orientering mot jevnaldergruppen (Andrews, 1996). Det å kunne forlate skolens område og handle sin egen skolemat er en viktig måte ungdom markerer avstand til barndommen (Bugge, 2007). Gruppefølelsen blir en viktig støtte for ungdommen både kollektivt og individuelt, også i kritikk og utfordring av voksne verdier (Andrews, 1996). Funnene viser at det sosiale aspektet ved å gå på butikken /senteret i friminuttet var viktig. Selv om det var langt færre som kjøpte skolematen sin på salgs- og spisesteder i nærheten av skolen enn andelen som hadde med seg matpakke, ser det ut til at friheten til å kunne handle sin egen mat og drikke er en viktig del av tenåringenes identitetskonstruksjon. Jmfør Meads teori om ”den generaliserte andre” (se punkt 2.3.1) så hadde venner og vennegjengen stor påvirkning på den enkelte når det gjaldt det å bli med på butikken. De gikk i flokk. Veien videre var preget av impuls. Elevene ble fristet til å kjøpe. Hadde de ikke penger lånte de av hverandre.

I en studie fra USA hvor faktorer som influerer ungdommers generelle matvalg ble undersøkt delte forskerne inn valgene i kategorier på tre nivå basert på frekvensen av hvor ofte deltakerne pratet om de ulike faktorene. Sult, sug, smak, tid og hvor lett tilgjengelig maten var, hadde høyest frekvens (Neumark-Sztainer et al, 1999). Funnene i denne studien tyder på at smak var aller viktigst for valg av mat. Det skulle smake godt. Også i følge Skolematsurveyen la ungdom stor vekt på at maten skal smake godt (Bugge, 2007). I aldersgruppen 15-24 år var det 86 prosent som mente smak var en faktor de la stor vekt på.

De senere årene har det vært en betydelig økning i andelen unge som uttrykker skepsis til sukkerholdig mat og drikke (Bugge, 2007). Også funnene i denne studien viser en bevissthetsendring blant elevene. De begrunner det med at de er blitt eldre og mer bevisste og at heimkunnskap har hatt en påvirkning. Likevel ser det fortsatt ut til å være forskjell mellom bevissthet og handling. Funnene tyder på at elevene lærte om vitaminer og at fisk var sunt. Kanskje undervisningen burde innebære en større grad av bevisstgjøring i praktisk kosthold med mengder og antall måltider, jmfør Freires utdanningsmodell (se punkt 2.1) som ikke bare tok sikte på å lære fattige barn å lese og skrive, men som også bevisstgjorde om hva som bidro til å vedlikeholde fattigdommen. Dette støttes av Baardseth (2010) som peker på

behovet for å styrke kunnskapen om skolemat på flere nivåer, hvor blant annet skolemat bør bli en integrert del av undervisningen. Fra egen praksis som kostholdsveileder har jeg erfart at det å spise regelmessig er en utfordring for mange og det å la det gå mer enn 3-4 timer mellom hvert måltid påvirker både energinivået og hunger etter noe søtt. Samtidig ser jeg også viktigheten av å visualisere hvor store mengder sunn mat man kan spise sammenlignet med hvor små mengdene blir av usunn mat, når de har samme energiinnhold. I oppfølgingen av stortingsmeldingen og global strategi vil Helsedirektoratet blant annet arbeide for at undervisning i ernæring og praktisk matlaging i grunnskolen styrkes gjennom økte ressurser til faget og ved styrking av lærerutdanningen (Helsedirektoratet, 2010).

Det er ulike oppfatninger av hva som er det rette skolemattilbudet (se 2.1.2). Funnene viser at varm mat var noe elevene ønsket, selve drømmemåltidet var pizza. På den ene siden viser studie fra Finland at selv om det ble servert gratis, varm mat på skolen hver dag, så var det likevel bare 35 prosent av barna i alderen 13-16 år som spiste alle måltidene (Baardseth, 2010). På den annen side viser en studie av assosiasjonene mellom skolematmiljø og kostholdsvaner hos ungdom i Minneapolis, at skoleelevene på skoler som tilbød a la carte meny i tillegg til vanlig skolelunsj spiste mindre frukt og mer fett (Kubikk et al, 2003). Dersom foreldrene skulle velge mellom ulike serveringsalternativer, foretrekker de (56 %) variert brødmatt med ulike påleggssorter. Mange av dem som foretrekker variert brødmatt, ønsker å ivareta varmmattmåltidet som hjemmets ansvar (Kunnskapsdepartementet, 2006).

Ved innføringen av Kunnskapsløftet (se pkt 2.1.1) fikk skolene blant annet større mulighet til å tilrettelegge for og inkludere måltider i en ny organisering av hverdagen. Elevenes såkalte arbeidsmiljølov skulle trygge elevene et godt læringsmiljø som fremmet helse, trivsel og læring (Kunnskapsdepartementet, 2006). Dette er i tråd med den helsefremmende ideologien (se pkt 2.1) som bygger på at enkeltindividet og fellesskapet må få større innflytelse og kontroll over forhold som påvirker helsen. Funnene i denne studien kan tyde på at det er store forskjeller på gjennomføringen av skolemåltidet og hvilke tilbud elevene har. Gis skolene for stor frihet? Ivaretar praksisen med å sende elevene ut til butikker fulle av fristende godsaker elevenes arbeidsmiljø? Ville arbeidsmiljøet blitt tatt bedre vare på ved å ikke gi elevene tillatelse til å forlate skolens område og heller satse mer på kantinedriften? Vil dette også kunne gi tryggere rammer for skolemåltidet for ungdommer som er i en sårbar tid når det gjelder utvikling av egen identitet og hvor lojaliteten med vennegjengen (jamfør ”den generaliserte andre”, se pkt 2.1.3) er spesielt sterk? Funnene viser at tre av de fire formene for

kantinedrift hadde elevbasert drift. Kantine 4 på skole B er et godt eksempel på hvordan elevene kan delta i driften, men også være med på å bestemme tilbudet gjennom elevrådet. Denne praksisen kan ha ett stort potensial spesielt for ungdom, fordi smaksfellesskap og tilhørighet til jevnaldergruppen er av stor betydning for ungdommens egne matvalg (se pkt 2.2.1), samtidig som friheten til å kunne handle sin egen mat og drikke er en viktig del av ungdomskulturen (Bugge, 2007). Det å ha en kantine med et sunt og variert mattilbud, hvor elevene er med fra planlegging til utsalg, bygger på den helsefremmende ideologien om å delta aktivt i arbeidet for et sunnere samfunn lokalt (se pkt 2.1).

6.6 Metodediskusjon

Forskningsintervjuet er en interpersonlig situasjon, en samtale mellom to parter om et emne av felles interesse. I intervjuet skapes kunnskap i skjæringspunktet mellom intervjuerens og den intervjuedes synspunkter (Kvale og Brinkmann, 2009) og i denne studien er det en stor utfordring at intervjuer er en annen enn den som utførte analysen. På den andre siden var intervjuer en erfaren forsker, Nanna Lien, med gode kunnskaper om temaet. Selve produksjonen av data i det kvalitative intervjuet går utover en mekanisk overholdelse av regler og er avhengig av intervjuerens ferdigheter og situerte personlige vurderinger med hensyn til hvordan spørsmål stilles og det er viktig med kunnskap om intervjutemaet for å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål når intervjupersonen svarer (Kvale og Brinkmann, 2009). Intervjuer hadde tid til å lytte igjennom intervjuene og revidere etter behov mellom hvert intervju. Intervjuer har også vært min veileder i dette masterarbeidet og har derfor vært tilgjengelig for spørsmål om tolkning av data i analysearbeidet.

Båndopptakeren kan ha vært lydsensitiv og kvaliteten på opptaket ble innimellom forstyrret av høye lyder eller flere som pratet i munnen på hverandre. Transkribenten har også kommentert steder hvor personene prater lavt og hun er usikker på hva som blir sagt. Helhetsinntrykket ga likevel grunnlag for videre tolkning og analyse.

I analysen av funn i Kapittel 4 og 5 presenteres direkte informasjon fra felten i kursiv og med innrykk slik at det er et tydelig skille mellom sitat og forskerens egne vurderinger. Her har også intervjuers kommentarer og justeringer som ble gjort etter hvert intervju, vært tilgjengelige. Intervjuers og intern veileder har vært med og diskutert avgjørende beslutninger i forskningsprosessen og alt dette kan være med på å øke studiens troverdighet.

Informasjonen i intervjuene av ansatte i dagligvarebutikkene kan ha vært påvirket av at andre skoler (elever fra videregående skoler) handlet i samme butikk på samme tidspunkt og at dette ga utslag i deres oppfatning og ga feil inntrykk av 10. klassingene.

Mine veiledere har vært med på å vurdere mine analyser og kommet med innspill som har forsterket mitt kritiske øye til egne vurderinger. I tolkningen av datamaterialet er det blitt gjort rede for grunnlaget for tolkningen gjennom bruk av sitat. Sitatene bidrar også til å få frem mangfoldet i datamaterialet. Dette kan være med på å øke troverdigheten i studien. Skjemaet med bakgrunnsinformasjon gav også muligheten til å ”teste” ut deler av resultatene fra intervjuene med konkrete tall og kan også være med på å øke troverdigheten av resultatene.

Forskningsspørsmål 3 og 4 ga mer konforme svar enn forventet i fokusgruppeintervjuene (se punkt 4.2.4, 4.2.5, 5.2.4 og 5.2.5). Dette førte til en ny gjennomgang av data for å lete frem flere stemmer på tvers av gruppene om sosiale relasjoner. Et ”tynt” resultat kan på den ene siden vise at der hvor man har fått minst svar er ungdommene preget av hverandre og at dette skaper konforme grupper og preger samhandlingen. De som styrer ungdom mest kan være ungdommen selv, jamfør Andrews, (1996). På den annen side kan temaet oppfattes som lite konkret av ungdommene og av den grunn være vanskelig for dem å prate om.

I kvalitativ forskning er utvalgene alltid små og denne studien, som har et relativt lite utvalg, er ikke representativt for hele befolkningen. På den annen side er det grunnlag for å se om funnene kan overføres til å gjelde i andre sammenhenger enn der studien er gjennomført (Malterud, 2003). I første rekke vil funnene kunne ha en verdi for skolene som deltok i undersøkelsen. Overføringsverdien kan ligge i at andre skoler kan kjenne seg igjen i utfordringene i organiseringen av skolemåltidet. Studien kan bidra til å vise noen av utfordringene som kan oppstå i det fysiske og sosiale miljøet rundt skolemåltidet som skolen er ansvarlig for. Elevene og de ansatte sine budskap kan være nyttige innspill i denne sammenheng.

Datainnsamlingen ble foretatt i 2005-2006 og mye kan ha endret seg siden data ble samlet inn. Blant annet er det nå lovpålagt at det skal deles ut gratis frukt på ungdomstrinnet (se punkt 7.2). Undersøkelser utført på omtrent samme tidspunkt som datainnsamlingen i denne

studien viser likevel mye av de samme tendensene av funnene om ungdom og skolemåltidet (Kunnskapsdepartementet, 2006; Bugge, 2007).

6.7 Konklusjon og implikasjoner

6.7.1 Konklusjon

Hensikten med denne studien var å øke kunnskapen om ungdommens skolematvaner ved å se på hvordan skoleelevers valg av lunsj er, sett i sammenheng med fysisk og sosialt miljø.

Resultatene viser i det store og hele et skolemåltid hvor de fleste ungdommene spiser medbrakt niste og kjøper noe mat en til to ganger i uken. Likefullt viser funnene flere forhold som kan ha noe og si for elevenes helse, helseatferd og livskvalitet både på kort sikt og i et lengre livsperspektiv.

Det fysiske miljøet (de sosiomaterielle rammefaktorene) ser ut til å ha stor betydning for elevenes skolemåltid. Funnene tyder på at det fysiske miljøet legger føringer for elevenes valg ved kjøp og inntak av skolemat. Faktorer som mattilbud og åpningstider i kantinene, det estetiske miljøet som for eksempel innredning i spisesal og det organisatoriske miljøet som for eksempel kø, felles kantine med barnetrinn, tid og mattilbud utenfor skolene ser ut til å ha betydning for skolen som helsefremmende arena. Sett ut ifra et levekårsperspektiv vil dette i sin tur kunne påvirke elevenes helse.

Det sosiale miljøet (de sosialpsykologiske rammefaktorene) har stor innflytelse på elevenes skolemåltid i denne studien. Funnene tyder på den ene siden på at fravær av innflytelse fra foreldre, lærere og ansatte ved utsalgssteder gjør elevene ”friere” til å spise hva de vil. På den andre siden gjør en sterk orientering mot de jevnaldrene elevene sårbare for påvirkning, og mange av elevene velger å gjøre det som vennene gjør ved at de går til utsalgsstedene. I sin tur er sosiale relasjoner en pådrivningskraft til å kjøpe mat, der lystbehovet i stor grad absorberer realitetsbehovet. I et kompetanseperspektiv påvirker elevenes sosiale miljø elevenes matkultur og helseatferd.

Det kan se ut til at det symbolske overordna miljøet i denne studien, med lovgivning og reglement, tilrettelegges på en slik måte at elevene har et skolemåltid som skaper store forskjeller i hva den enkelte spiser. Slik skolemåltidet fortoner seg, blir et uformelt

læringsmiljø en trussel for det formelle læringsmiljøet. I lys av verdsetningsperspektivet utfordrer dette livskvaliteten til den enkelte elev og dermed også elevens verdsetting av seg selv.

6.7.2 Implikasjoner for videre praksis

Det helsefremmende arbeidet med å få et sunnere kosthold er komplisert og tidkrevende. Hovedfunnene i denne studien indikerer et dominerende mønster og utilsiktede konsekvenser i gjennomføringen av skolemåltidet. Det fysiske og sosiale miljøet påvirker elevatferd som i neste omgang er av betydning for elevenes helse og læringsmiljø. På grunnlag av dette kunne det være nyttig å se på Retningslinjene for skolemåltidet, hvordan de blir brukt i skolene og hvordan Helsedirektoratet følger dette opp. Videre ville det vært interessant å se på effekten av at undervisning i ernæring og praktisk matlaging i grunnskolen skal styrkes gjennom økte ressurser til faget og ved styrking av lærerutdanningen. Kan ballasten i form av økte ressurser gi kunnskap og et bevisst forhold til egen helse og eget kosthold som påvirker matvanene?

LITTERATUR

Andersen, L. F., & Øverby, N. (2002). *Ungkost – 2000: Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant elever i 4.-og 8. klasse i Norge*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet, avdeling for ernæring.

Andrews, T. (1996). *Ungdommens matvaner sett i et sosio-kulturelt perspektiv*. HEMIL-rapport nr 2. Bergen: Universitetet i Bergen, Hemil-senteret.

Baranowski T, Lin LS, Wetter DW, Resnicow K, Hearn MD. (1997). Theory as mediating variables: Why aren't community interventions working as desired? *Ann Epidemiol* 1997; *S7*:S89-S95.

Baranowski T, Cullen KW, Nicklas T, Thompson D, Baranowski J. (2003). Are current health behavioral change models helpful in guiding prevention of weight gain efforts? *Obes Res*, *11 Suppl*:23S-43S.

Bauer, K.W., et al. (2004). How Can We Stay Healthy when you're Throwing All of this in Front of Us? "Findings from Focus Groups and Interviews in Middle Schools on Environmental Influences on Nutrition and Physical Activity. *Health Educ Behav* 2004;*31*;34. Sage / Society for Public Health Education.

Bere, E. (2004). *Increasing schoolchildren's intake of fruit and vegetables. Fruit and Vegetables Make the Marks*. Oslo: Institute for Nutrition Research, University of Oslo: Unipub.

Bjelland M, Klepp K-I. (2000). *Skolemåltidet og fysisk aktivitet i grunnskolen*. Oslo: Institutt for ernæringsforskning, Universitetet i Oslo.

Bjurstrøm, E.(1982): *Generasjonsopprøret*. Oslo; Universitetsforlaget.

Brug, J et al. (2008). *Symposium on "Behavioural nutrition and energy balance in the young"*. *Environmental determinants of healthy eating; In need of theory and evidence*. 67, 307 – 316.

Bugge, A. (2007). *Ungdoms skolematvaner; refleksjon, reaksjon eller interaksjon*. Fagrapport nr.4. Oslo, Statens institutt for forbruksforskning.

Bugge, A., & Døving, R. (2000). *Det norske måltidsmønsteret: ideal og praksis*. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.

Baardseth, P. (2010). *Sunnere valg for barn*. Oslo: Nofima.

Departementene. (2007). *Handlingsplan for et bedre kosthold i befolkningen (2007-2011). Oppskrift for et sunnere kosthold*. Oslo: Departementene.

Folkehelse, Norges forskningsråd, Statens helsetilsyn og Forprosjekt for oppretting av Forsknings- og utviklingscenter for helsestasjons- og skolehelsetjenesten (2001). *Forskning og fagutvikling i forebyggende helsearbeid blant barn og unge*. Oslo: Etter initiativ fra Den norske Lægeforening.

- Douglas, M. (1984): *Food in the social order*. Russel Sage Foundation, New York.
- Eide, W.B. (1982). The nutrition educator's role in access to food – from individual orientation to social orientation. *Journal of Nutrition Education*, 14(1), 14-17.
- French SA, Stables G. (2003). Environmental interventions to promote vegetable and fruit consumption among youth in school settings. *Prev Med* 2003; 37:593-610.
- Frenn M, Porter C. (1999). Exercise and nutrition: what adolescents think is important. *Appl Nurs Res* 1999;12:179-84.
- Glanz, K., Lewis, F. M., & Rimer, B. K. (1997). *Health behavior and health education. Theory, research and practice*. Second edition. San Francisco: Josey-Bass Inc.
- Helsedirektoratet (2010). *Utviklingen i norsk kosthold 2009*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Holme, I. M., & Solvang, B. K. (1997). *Forskningsmetodik: Om kvalitative og kvantitative metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Imsen, G. (1984). *Elevenes verden*. Oslo: Tano A/S
- Johannessen, A., Tufte, P. A., & Kristoffersen, L. (2004). *Forskningsmetode for økonomiskadministrative fag*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kelder SH, Perry CL, Klepp K-I, Lytle LA. Longitudinal tracking of adolescent smoking, physical activity, and food choice behaviors. *Am J Public Health* 1994; 84:1121-6.
- Klepp, K-I. & Aarø, L., E. (2009). *Ungdom, livsstil og helsefremmende arbeid*. Oslo: Gyldendal.
- Kubberød E, Ueland O, Tronstad A, Risvik E. (2002). Attitudes towards meat and meat-eating among adolescents in Norway: a qualitative study. *Appetite* 2002;38:53-62.
- Kubik, MY, Lytle LA, Hannah PJ, Perry CL, Story M. (2003). The association of the school food environment with dietary behaviors of young adolescents. *Am J Public Health* 2003; 93:1168-73.
- Kunnskapsdepartementet (2006). *Skolemåltidet i grunnskolen – kunnskapsgrunnlag, nytte- og kostnadsvirkninger og vurdering av ulike skolemåltidsmodeller*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Add notam Gyldendal.
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2.utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kvaavik, E. (2005). *From childhood to adulthood – Stability and prediction of body weight and eating habits*. Universitetet i Oslo.
- Lien N, Lytle LA, Klepp K-I. (2001). Stability in consumption of fruit, vegetables and sugary foods in a cohort from age 14 to 21. *Prev Med* 2001;33:217-26.

Lien N, Kumar BN, Holmboe-Ottesen G, Wandel M. (2004). *Social inequality in adolescents' eating behaviours – the association with five measures of socio-economic status*. (submitted). Lien, (2005).

Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning – en innføring*. (2. opplag.ed.). Oslo: Universitetsforlaget AS.

Mæland, J.G. (2005). *Forebyggende helsearbeid – teori og praksis* (2.utg.ed.). Oslo: Universitetsforlaget AS.

Møllen, K.S., Olsen, E. O.& Torgrimsby, T. (2005). *Skolen som helsefremmende arena – med fokus på mat og måltider*. Lillestrøm, Høgskolen i Akershus.

Neumark-Sztainer, D. (1999). The social environment of adolescents: Associations between socioenvironmental factors and health behaviors during adolescence. *Adolesc Med State Art Rev* 1999;10:41-55.

Neumark-Sztainer D, Story M, Perry C, Casey MA.(1999). Factors influencing food choices of adolescents: Findings from focus-group discussions with adolescents. *J Am Diet Assoc* 1999; 99:929-34, 37.

Neumark-Sztainer D, Story M, Ackard D, Moe J, Perry C. (2000). The “Family Meal”: Views of adolescents. *J Nutr Educ* 2000;32:329-34.b

Pilant, V.B. (2006). Position of the American Dietetic Association: Local Support for Nutrition Integrity in Schools. *Journal of the American Dietetic Association*, 106, 122 – 133.

Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sosial- og helsedirektoratet (Shdir). (2005a). *Levekårsundersøkelsen*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Sosial- og helsedirektoratet (Shdir).(2005b). *Norske anbefalinger for ernæring og fysisk aktivitet*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Sosial- og helsedirektoratet (Shdir). (2003a). *Retningslinjer for skolemåltidet i grunnskole og videregående skole*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Sosial- og helsedirektoratet (Shdir). (2003b). *Resept for et sunnere Norge*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Starrin B, Dahlgren L, Larsson G, Styrborn S. (1997). *Along the path of discovery. Qualitative methods and grounded theory*. Lund: Studentlitteratur.

Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (2 ed.). Bergen: Bokforlaget.

WHO/FAO. (2003). Expert Consultation. *Diet, Nutrition and the Prevention of Chronic Diseases*. 916. 2003. Geneva, Switzerland, WHO.

Vaage, S., Bøe, L., Heggen, K., Madssen, K. & Kvalsund, R. (1998). I lærande fellesskap. I Vaage (Ed.), *Perspektivtaking og rammefaktorer*. Volda: Høgskulen i Volda og Møreforskning i Volda.

Vaage, S. & Thuen, H. (1989). *Oppdragelse til moderne*. Oslo: Universitetsforlaget.

World Cancer Research Fund/American Institute for Cancer Research (WCRF). (2005). *Food, nutrition and the prevention of cancer: a global perspective*. Washington DC: American Institute for Cancer Research.

VEDLEGG

Intervjuguide for fokusgrupper

VEDLEGG 1

Jeg presenterer meg.

1. Send rundt navnelisten.
2. Noen regler
 - a. Skru av mobiltelefonene
 - b. Taushetsplikt
 - c. Snakk en og en – vis med en hånd når dere vil ha ordet.
3. Fortell mest mulig selv. Kom gjerne med historier eller eksempler.
4. Noen spørsmål før vi begynner?

1) Intervjuet

TEMA 1: Fra matpakke hjemmefra til kjøpt mat

- Hva gjør dere vanligvis: har med matpakke, kjøper eller en kombinasjon?
 - Hva tror dere er det vanligste blant elevene her på skolen?
 - De som har en kombinasjon – kjøper de noen dager eller kjøper de noe i tillegg til matpakken hver dag?
- Når dere har med matpakke – hvem smører den? Grovt eller fint brød?
- Når begynte dere å kjøpe mat heller enn å ha med matpakke? Hvorfor?
- Hvor blir matpakken vanligvis spist?
- Er det vanlig å kjøpe noe å drikke i tillegg til matpakken? I så fall hva?
 - Er det mange som deltar i skolemelk- eller fruktabonnementet?
- Er det vanlig å kjøpe noe å spise i tillegg til matpakken? I så fall hva?
- Hva synes dere om kantinen her på skolen?

TEMA 2: Kjøpe mat/drikke utenfor skolen

HVOR er det vanligst å handle?

Er det andre steder dere kan kjøpe mat/drikke? Hvorfor blir ikke de brukt?

Har noen elever faste steder å handle eller blir alle stedene brukt like mye av alle?

Hvor mange går vanligvis på butikken for å handle i matpausen?

HVA er det vanligste å kjøpe for å spise og å drikke?

Er det istedenfor matpakke eller i tillegg til matpakken, tror dere?

Har dette endret seg over tid? Hvordan? (sunnere?/heimkunnskap?)

Er det forskjeller på hva gutter og jenter kjøper? Hvilke?

Er denne maten forskjellig fra det dere ville tatt med i matpakken? Hvordan?

HVOR spiste dere maten/drikken dere handlet?

HVOR mye penger tror dere det er vanlig å handle for hver gang man handler mat/drikke i storefri? Er pris viktig? (Godt, mye, billig)

HVORDAN opplever dere at dere blir behandlet av de som selger maten/drikken til dere?

HVA tror dere er årsakene til at dere kjøper det dere gjør? (Smak, lettvin, slipper å lage, kan sove, ferskt, belønning/trøst, kontroll, utseende, sunt)

- Hvilken betydning har utvalg, pris/tilbud, køer eller sesong (is, varm drikke) for hva, hvor mye dere kjøper eller hvor dere handler?
- Impuls eller bestemt før dere står i butikken?
- Media - slanking, fedme

- Blir dere påvirket av venner mht hva dere kjøper? Finnes det noe man absolutt ikke kjøper (potetgull)? Hvem bestemmer hva som er kult å kjøpe?
- Hvor vanlig er det å kjøpe noe for å dele eller gi bort til andre?
- Regler hjemmefra mht hva pengene skal brukes til?
- Lite utvalg i sunne og billige alternativer?

TEMA 3: Den ideelle lunsjpausen

- Hva vil dere spise til lunsj hvis dere kunne velge helt fritt?
- Hva ville dere være villige til å betale for det? Er det avhengig av om det går fra lommepenger eller er matpenger fra foreldrene deres?
- Er det viktig med varm mat? Sesong avhengig?
- Er det viktig å sitte ned å spise?

2) Oppsummering/avrunding – noe de vil legge til? - Få alle til å si noe.

3) Bakgrunnsskjemaet

TEMA 1: Fra matpakke hjemmefra til kjøpt mat

- **Hva gjør dere vanligvis:** har med matpakke, kjøper eller en kombinasjon?
 - Hva tror dere er det vanligste blant elevene her på skolen?
 - De som har en kombinasjon – kjøper de noen dager eller kjøper de noe i tillegg til matpakken hver dag?
- Når dere har med **matpakke – hvem smører** den? Grovt eller fint brød?
- **Når begynte** dere å **kjøpe mat** heller enn å ha med matpakke? Hvorfor?
- Hvor blir matpakken vanligvis spist?
- Er det vanlig å kjøpe noe å **drikke** i tillegg til matpakken? I så fall hva?
 - Er det mange som deltar i **skolemelk- eller fruktabonnementet**?
- Er det vanlig å kjøpe noe å **spise i tillegg** til matpakken? I så fall hva?
- Hva synes dere om **kantinen** her på skolen?

TEMA 2: Kjøpe mat/drikke utenfor skolen

HVOR er det vanligst å handle?

Er det **andre steder** dere kan kjøpe mat/drikke? Hvorfor blir **ikke de brukt**?

Har **noen elever faste steder** å handle eller blir alle stedene brukt like mye av alle?

Hvor mange går vanligvis på butikken for å handle i matpausen?

HVA er det vanligste å kjøpe for å spise og å drikke?

Er det **istedenfor matpakke eller i tillegg** til matpakken, tror dere?

Har dette **endret seg over tid**? Hvordan? (sunnere?/heimkunnskapen?)

Er det forskjeller på hva **gutter og jenter** kjøper? Hvilke?

Er denne maten **forskjellig fra** det dere ville tatt med i **matpakken**? Hvordan?

HVOR spiste dere maten/drikken dere handlet?

HVOR **mye penger** tror dere det er vanlig å handle for hver gang man handler mat/drikke i storefri? Er pris viktig? (Godt, mye, billig)

HVORDAN opplever dere at dere blir **behandlet** av de som selger maten/drikken til dere?

HVA tror dere er årsakene til at dere kjøper det dere gjør? (Smak, lettvin, slipper å lage, kan sove, ferskt, belønning/trøst)

- Hvilken betydning har utvalg, pris/tilbud, køer eller sesong (is, varm drikke) for hva, hvor mye dere kjøper eller hvor dere handler?
- Impuls eller bestemt før dere står i butikken?
- Media – slanking, fedme.
- Blir dere **påvirket av venner** mht hva dere kjøper? Finnes det noe man absolutt **ikke kjøper (potetgull?)**? **Hvem bestemmer** hva som er **kult** å kjøpe?
- Hvor vanlig er det å **kjøpe noe for å dele eller gi bort** til andre?
- Regler hjemmefra mht hva pengene skal brukes til?
- Lite utvalg i sunne og billige alternativer?

TEMA 3: Den ideelle lunsjpausen

- Hva vil dere spise til lunsj hvis dere kunne velge helt fritt?

- Hva ville dere være villige til å **betale** for det? Er det avhengig av om det går fra lomme penger eller er matpenger fra foreldrene deres?

- Er det viktig med **varm mat**? Sesongavhengig?

- Er det viktig å **sitte ned å spise**?

2) Oppsummering/avrunding – noe de vil legge til? - Få alle til å si noe.

VEDLEGG 2

Intervjuguide for kantinetilbud**1) Intervjuet****TEMA 1: Om driften**

- Kan du fortelle litt om bakgrunnen for dette tilbudet?
 - Når begynte det?
 - Hvem startet det?
 - Hvorfor ble det startet? (mål/hensikt)
 - Hvem er det som jobber her?
- Kan du fortelle noe om den økonomiske siden ved driften?
 - Hvordan bestemmer dere prisene på det dere selger?
 - Betales husleie, lønn, strøm, utstyr etc over skolens generelle budsjett?
 - Hva skjer med et eventuelt overskudd?
 - Hvordan dekkes et eventuelt underskudd?
- Kan du fortelle om det mattilbudet kantina representerer?
 - Hva er åpningstidene?
 - Hvor mange er innom hver dag? Er det bare elever eller også lærere?
 - Må man kjøpe noe for å være her? Andre regler for å være her?
 - Hvilke typer av mat/drikke tilbyr dere?
 - Hva bestemmer hva dere tilbyr? (etterspørsel, ernæring, pris, tilberedningsmuligheter (utstyr, plass, tid))
 - Kan elevene komme med ønsker mht hva som selges?
 - Er det noe dere ikke ville tilby?

TEMA 2: Om ungdommer som kunder/målgruppe

- Kan du fortelle meg hva elevene helst kjøper for å spise/drikke hos deg?
 - Har dere nok av alle typer mat/drikke i forhold til etterspørsel?
- Har det skjedd endringer over tid mht hva som kjøpes, hvem eller hvor mange som kjøper mat/drikke?
 - Er det forskjell på de yngste og eldste elevene eller gutter og jenter mht hva de kjøper eller hvor mye penger de bruker?
 - Er det de samme elevene som går i kantina og i butikkene? Har du faste kunder her/kjenner du dem igjen?
 - Har dere problemer med lange køer? Hvor ofte?
- Hva tror du påvirker/bestemmer hva ungdommene kjøper hos dere?
 - Bruker dere noen måter for å selge mer av noen matvarer (pris, plassering, plakater, smaksprøver)?
 - Er det viktig for elevene å sitte ned å spise?
- Hvor mye penger tror du elevene bruker på mat/drikke/snop og lignende i matpausen? Er pris viktig for dem?
- Hvorfor tror du ungdommer kjøper mat/drikke i lunsjpausen? Er dette i tillegg til matpakka eller istedenfor, tror du?
- Hvordan vil du vurdere/hva tenker du om ungdommers spisevaner/kosthold ut fra det de kjøper?
 - Føler dere noe ansvar for kostholdet deres?

TEMA 3: Det ideelle mattilbudet

- Hvis du stod fritt til å drive kantina som du ville, hvilke endringer ville du da gjort og hvorfor?

2) Oppsummering/avrunding – noe du vil legge til?

3) Bakgrunnsspørsmål:

- Alder:
- Kjønn:
- Hvor lenge har du jobbet her?
 - Har du jobbet med tilsvarende ting før?

- Utdanning:

TEMA 1: Om driften

- Kan du fortelle litt om **bakgrunnen** for dette tilbudet?
 - **Når** begynte det?
 - **Hvem** startet det?
 - Hvorfor ble det startet? (**mål/hensikt**)
 - Hvem er det som jobber her?

- Kan du fortelle noe om den **økonomiske siden** ved driften?
 - Hvordan bestemmer dere **prisene** på det dere selger?
 - Betales husleie, lønn, strøm, utstyr etc over skolens generelle budsjett?
 - Hva skjer med et eventuelt **overskudd**?
 - Hvordan dekkes et eventuelt **underskudd**?

- Kan du fortelle om det mattilbudet kantina representerer?
 - Hva er **åpningstidene**?
 - **Hvor mange** er innom hver dag? Er det bare elever eller også lærere?
 - Må man kjøpe noe for å være her? Andre regler for å være her?
 - Hvilke **typer av mat/drikke** tilbyr dere?
 - **Hva bestemmer hva dere tilbyr?** (etterspørsel, ernæring, pris, tilberedningsmuligheter (utstyr, plass, tid))
 - Kan elevene komme med ønsker mht hva som selges?
 - Er det noe dere ikke ville tilby?

TEMA 2: Om ungdommer som kunder/målgruppe

- Kan du fortelle meg **hva elevene helst kjøper** for å spise/drikke hos deg?
 - Har dere nok av alle typer mat/drikke i forhold til etterspørsel?

- Har det skjedd **endringer** over tid mht hva som kjøpes, hvem eller hvor mange som kjøper mat/drikke?
 - Er det forskjell på de **yngste og eldste** elevene eller **gutter og jenter** mht hva de kjøper eller hvor mye penger de bruker?
 - Er det de samme elevene som går i kantina og i butikkene? Har du **faste kunder** her/kjenner du dem igjen?
 - Har dere problemer med lange **køer**? Hvor ofte?

- **Hva** tror du **påvirker/bestemmer hva** ungdommene **kjøper** hos dere?
 - Bruker dere noen **måter for å selge mer** av noen matvarer (pris, plassering, plakater, smaksprøver)?
 - Er det viktig for elevene å **sitte ned å spise**?

- **Hvor mye penger** tror du elevene bruker på mat/drikke/snop og lignende i matpausen? Er **pris viktig** for dem?

- **Hvorfor** tror du ungdommer **kjøper mat/drikke** i lunsjpausen? Er dette i **tillegg til matpakka eller istedenfor**, tror du?

- Hvordan vil du **vurdere/hva tenker du om ungdommers spisevaner/kosthold** ut fra det de kjøper?
 - Føler dere noe **ansvar for kostholdet** deres?

TEMA 3: Det ideelle mattilbudet

- Hvis du stod fritt til å drive kantina som du ville, **hvilke endringer** ville du da gjort og **hvorfor**?

2) Oppsummering/avrunding – noe du vil legge til?

3) Bakgrunnsspørsmål:

- Alder:
- Kjønn:
- Hvor lenge har du jobbet her?
 - Har du jobbet med tilsvarende ting før?

- Utdanning:

VEDLEGG 3

Intervjuguide for daglig ledere av butikker/restauranter**1) Intervjuet****TEMA 1: Om bedriften**

- Kan du fortelle litt om bedriften mht hva dere selger, **antall ansatte** (aldersgruppe/utdanning), åpningstider, **hovedmålgruppe/kundegrunnlag**?
- Har dere en spesiell **profil/image** som dere vil at kundene deres skal forbinde med dere?
- I hvilken grad bestemmer dere selv **tilbud, plassering og markedsføring** av enkelte produkter?
 - Har dere egne ansatte som er utdannet innen dette?
 - Er det forskjell mellom produktgrupper?
 - Er det produkter som dere markedsfører spesielt med tanke på skoleelever?

TEMA 2: Skoleelever som kunder/målgruppe:

- Kan du fortelle meg om hva skoleelever helst kjøper for å spise/drikke hos dere?
- Hvilke endringer har skjedd over tid mht hva som kjøpes, hvem eller hvor mange som kjøper mat/drikke? Er varm mat viktig?
- Hva tror du påvirker hva skoleelevene kjøper hos dere? Er pris viktig?
- Hvor mye penger tror du skoleelever bruker på mat/drikke/snop og lignende?
- Hvordan vil du vurdere/hva tenker du om elevenes spisevaner/kosthold ut fra det de kjøper?
- Hva tror du kan være grunner for at skoleelever kjøper mat/drikke i lunsjpausen? Er det heller enn matpakken eller i tillegg til matpakken?
- Hva synes dere om skoleelever som kunder?

TEMA 3: Den ideelle kunden

- Hva skulle til for at dere skulle satse på skoleelever som lunsjkunder?
- Hva ville dere selge?
- Hvordan ville dere organisere salget?
- Hvordan ville dere få skoleelever til å handle det dere ønsket å selge?

2) *Bakgrunnsopplysninger:*

- Alder:
- Kjønn:
- Hva er din stilling?
- Hvor lenge har du jobbet her?
- Hvor lenge har du vært i bransjen?
- Hva slags utdanning har du?

3) *Oppsummering/avrunding – noe de vil legge til?*

TEMA 1: Om bedriften

- Kan du fortelle litt om bedriften mht hva dere selger, **antall ansatte** (aldersgruppe/utdanning), åpningstider, **hovedmålgruppe/kundegrunnlag**?

- Har dere en spesiell **profil/image** som dere vil at kundene deres skal forbinde med dere?

- I hvilken grad bestemmer dere selv **tilbud, plassering og markedsføring** av enkelte produkter?
 - Har dere egne ansatte som er utdannet innen dette?

 - Er det forskjell mellom produktgrupper?

 - Er det produkter som dere markedsfører spesielt med tanke på skoleelever?

TEMA 2: Skoleelever som kunder/målgruppe:

- Kan du fortelle meg om **hva** skoleelever helst kjøper for å **spise/drikke** hos dere?

- Hvilke **endringer** har skjedd over tid mht **hva** som kjøpes, **hvem** eller **hvor mange** som kjøper mat/drikke? Er **varm mat** viktig?

- **Hva** tror du **påvirker** hva skoleelevene kjøper hos dere? Er **pris** viktig?

- **Hvor mye penger** tror du skoleelever bruker på mat/drikke/snop og lignende?

- Hvordan vil du vurdere/**hva tenker du om** elevenes spisevaner/**kosthold** ut fra det de kjøper?

- **Hva** tror du kan være **grunner** for at skoleelever kjøper mat/drikke i lunsjpausen? Er det heller enn matpakken eller i tillegg til matpakken?

- **Hva synes dere om skoleelever som kunder? OPPSUMMERING**

TEMA 3: Den ideelle kunden

- Hva skulle til for at dere skulle satse på skoleelever som lunsjkunder?

- Hva ville dere selge?

- Hvordan ville dere organisere salget?

- Hvordan ville dere få skoleelever til å handle det dere ønsket å selge?

- Tror du de ønsker et sted å sitte?

- Ville dere være opptatt av den **ernæringsmessige kvaliteten** på det dere selger?

2) Bakgrunnsopplysninger:

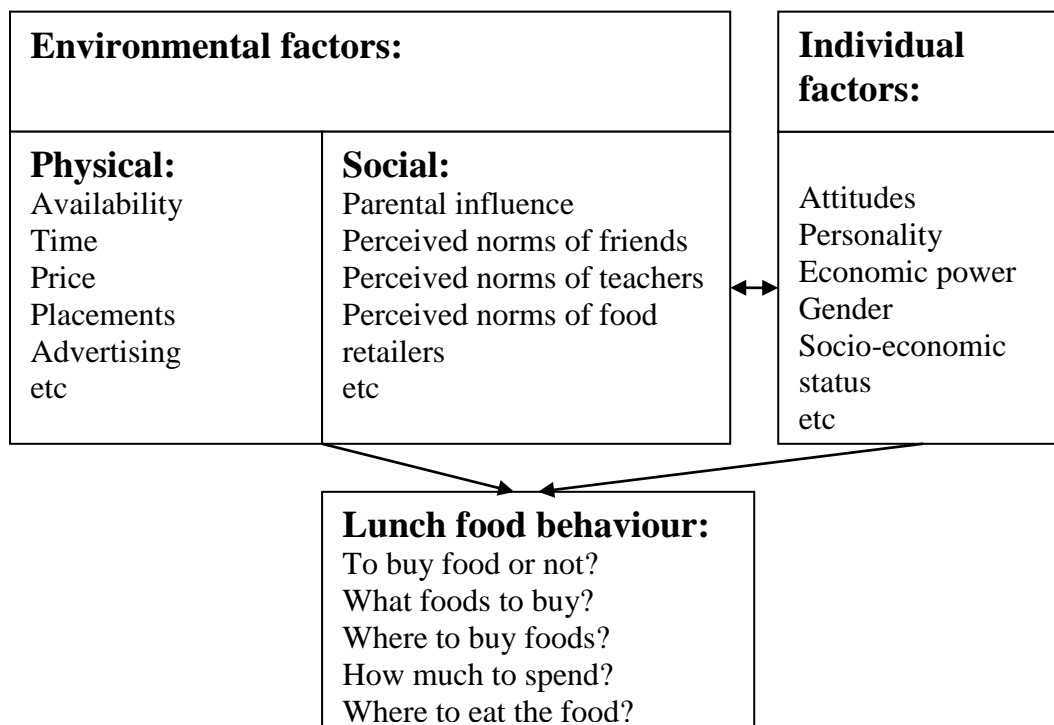
- Alder:
- Kjønn:
- Hva er din stilling?
- Hvor lenge har du jobbet her?
- Hvor lenge har du vært i bransjen?
- Hva slags utdannelse har du?

3) Oppsummering/avrunding – noe de vil legge til?

VEDLEGG 4

Intervjuers modell: Miljømessige (fysiske og sosiale) og individuelle faktorer som kan påvirke matvanene i skolemåltidet.

Denne oppgaven er basert på forskerens forforståelse om at årsaksforholdet til elevene og deres matvalg ikke er noen enten eller, men et sammensatt fenomen. Hun laget denne modellen som viser hennes oppfatning av miljømessige og individuelle faktorer som influerer ungdommenes matvalg i skolemåltidet.

VEDLEGG 5

1 0 1 0 1 0 1 0 1 0 1

e-post: nanna.lien@medisin.uio.noNettadresse: www.nutrition.uio.no/

Gaustad 23. september 2005

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Høsten 2005 skal det gjennomføres et kvalitativt forskningsprosjekt med tittelen **"Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo"**. Prosjektet er en del av forskningen på ungdommer og spisevaner som utføres ved Avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ledes av post dok Nanna Lien i samarbeid med Professor Margareta Wandel. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, og skal være avsluttet høsten 2006.

Bakgrunnen for prosjektet er at tiltak for å etablere sunne spisevaner blant barn og unge har vist seg å ha liten effekt. Dette kan skyldes at forskerne ikke godt nok har forstått hvordan miljøet påvirker de unges spisevaner. Kvalitativ forskning innebærer at forskeren observerer mennesker i deres daglige liv og intervjuer dem (enkeltvis eller i grupper) om det som er fokus for forskningen. Intervjuene blir tatt opp på bånd eller filmet og dette er utgangspunktet for tekster som blir analysert. Dette kan bidra til ny forståelse med hensyn til hvordan ungdommer opplever valg av mat og det å spise lunsj. Informasjonen som samles inn vil bli anonymisert slik at verken informanter, skole eller bedrifter skal kunne identifiseres når resultatene publiseres i vitenskapelige artikler.

For deg som deltaker i gruppeintervju innebærer dette at du sammen med 5-7 andre 10-klassinger fra din skole deltar med dine synspunkter i diskusjoner om det å spise lunsj (for eksempel hva, hvor, med hvem, hvorfor). Diskusjonene vil bli gjennomført i skoletiden i løpet av oktober/november 2005 og varer i ca. en skoletime. Intervjuet blir gjort av undertegnede og en medarbeider uten lærer til stede, og det vil bli tatt opp på bånd. På begynnelsen av intervjuet er det ønskelig at du fyller ut et kort skjema med spørsmål om kjønn, pengeforbruk på mat/snacks/drikke og sosioøkonomisk bakgrunn (foreldres utdanningsnivå). Det blir trukket en vinner av et gavekort på en CD i hver av gruppene.

Dersom du ønsker å delta i undersøkelsen, fyll inn vedlagte samtykkeerklæring og returner den til kontaktlæreren din, innen **fredag 30. september 2005**.

Det medisinske fakultet

Forskerne som deltar i prosjektet er underlagt taushetsplikt og dataene behandles konfidensielt. Dette innebærer at datamaterialet brukt i analyseprosessen blir avidentifisert ved at informantene blir gitt fiktive navn eller nummer, mens originale opptak av intervjuer og spørreskjema blir oppbevart slik at bare forskeren har tilgang til disse. Spørreskjema, lydbånd- og filmopptak vil bli slettet/ødelagt senest når prosjektet avsluttes 30. september 2006, og hele datamaterialet brukt til analyser vil bli anonymisert.

Deltakelse i prosjektet er frivillig og det er mulig å trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt uten begrunnelse eller andre konsekvenser.

Prosjektet er forelagt de regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk og meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ta gjerne kontakt med prosjektleder Nanna Lien på telefon 22 85 13 72 eller på e-post nanna.lien@medisin.uio.no dersom det er noe du lurer på.

Med vennlig hilsen,

Nanna Lien
Dr. Philos

Klipp av og lever til kontaktlærer innen **fredag 30.september 2005**.

SAMTYKKEERKLÆRING

Jeg har mottatt og lest informasjonen om undersøkelsen.

Deltagelsen er frivillig og jeg kan til enhver tid trekke meg fra undersøkelsen uten å måtte oppgi noen grunn. Det er en forutsetning for deltagelse at all informasjon som gis behandles strengt konfidensielt. Hvis jeg trekker meg fra undersøkelsen kan jeg kreve at alle persondata blir slettet.

Jeg gir mitt samtykke til å delta i undersøkelsen:

Navn (med store bokstaver): _____

Sted

Dato

Underskrift

VEDLEGG 6

Fokusgruppenummer: _____

Informant nummer: _____

Bakgrunnsskjema for deltakere i fokusgrupper.

1. Kjønn:
2. Klasse:
3. Hvor ofte kjøper du vanligvis noe å spise/drikke i matpausen? (sett ring)
Hver dag 3-4 dager/uke 1-2 dager/uke Sjelden/aldri
4. Hvor mye penger bruker du på å kjøpe mat/godteri/snacks/drikke til deg selv i løpet av en uke (også utenom skolen og i helgene)?
ca. _____kr/uke
5. Hvilken/hvor lang utdanning planlegger du å ta (se også punkt 7 og 8)?
6. Bor du sammen med både mor og far? (sett ring) Ja Nei
 - Hvis nei, hvem bor du med? _____
7. Hvilken utdanning har din far? (sett ring eller kryss)
 - Universitets-/høyskoleutdanning 4 år eller mer
 - Universitets-/høyskoleutdanning mindre enn 4 år
 - Videregående allmennfag
 - Videregående yrkesfag
 - Grunnskole eller mindre
 - Vet ikke
 - Annet _____
8. Hvilken utdanning har din mor? (sett ring eller kryss)
 - Universitets-/høyskoleutdanning 4 år eller mer
 - Universitets-/høyskoleutdanning mindre enn 4 år
 - Videregående allmennfag
 - Videregående yrkesfag
 - Grunnskole eller mindre
 - Vet ikke
 - Annet _____

Søknad til Regional komité for medisinsk forskningsetikk

VEDLEGG 7

UNIVERSITETET I OSLO
DET MEDISINSKE FAKULTET

Dr. philos. Nanna Lien
Avdeling for ernæringsvitenskap
Universitetet i Oslo

Regional komité for medisinsk forskningsetikk
Sør- Norge (REK Sør)
Postboks 1130 Blindern
NO-0318 Oslo

Dato: 20.06.2005
Deres ref.:
Vår ref.: S-05170

Telefon: 228 44 666
Telefaks: 228 44 661
E-post: rek-2@medisin.uio.no
Nettadresse: www.etikkom.no

S-05170 Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo

Komiteen behandlet søknaden i sitt møte torsdag 16. juni 2005.

Komiteen har ingen merknader til prosjektsøknaden.

Komiteen har følgende merknader til informasjonsskriv og samtykkeerklæring:

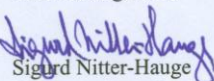
1. Kjære informant i informasjonsskrivet bør utgå, da henvendelsen skal være i nøytral form. "Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjekt (og evt. prosjektets tittel)" bør være hovedoverskriften på informasjonsskrivet.
2. Nei-alternativet bes strøket da man ikke skal behøve å aktivt tilkjennegi at man ikke ønsker å delta i studien.
3. Slettedatoer for video og bånd må oppgis.

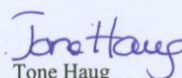
Vedtak:

"Komiteen tilrår at prosjektet gjennomføres. Revidert informasjonsskriv sendes komiteen til orientering."

Vi ønsker lykke til med prosjektet!

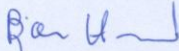
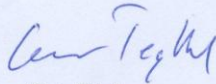
Med vennlig hilsen

Sigurd Nitter-Hauge
Professor dr.med.
Leder

Tone Haug
Rådgiver
Sekretær

VEDLEGG 8

Melding til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES			
Nanna Lien Avdeling for ernæringsvitenskap Institutt for medisinske basalfag Universitetet i Oslo Postboks 1110 Blindern 0317 OSLO		Hans Holmboes gate 22 N-5007 Bergen Norway Tel: +47/ 55 58 21 17 Fax: +47/ 55 58 96 50 nsd@nsd.uib.no www.nsd.uib.no Org.nr. 985 321 884	
Vår dato: 15.09.2005	Vår ref: 200501145 GT /RH	Deres dato:	Deres ref:
KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER			
Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.06.2005. Meldingen gjelder prosjekt:			
13010	<i>Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringene på øst- og vestkanten i Oslo</i>		
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>		
Daglig ansvarlig	<i>Nanna Lien</i>		
Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.			
Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres slik det er beskrevet i vedlagte prosjektvurdering. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.			
Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.			
Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, http://www.nsd.uib.no/personvern/register/			
Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.09.2006, rette en henvendelse angående status for behandling av personopplysninger..			
Vennlig hilsen			
 Bjørn Henrichsen	 Geir Teigland		
Kontaktperson: Geir Teigland tlf: 55 58 33 48			

VEDLEGG 9

DET MEDISINSKE FAKULTET

Institutt for medisinske basalfag
Avdeling for ernæringsvitenskap
Postboks 1046, Blindern
0316 Oslo

Besøksadresse
Domus Medica
Sognsvannsveien 9
Telefon: 22 85 13 72
Telefaks: 22 85 13 41
e-post: nanna.lien@medisin.uio.no
Nettadresse: www.nutrition.uio.no/

Dato: 24. august 2005

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Høsten 2005 skal det gjennomføres et kvalitativt forskningsprosjekt med tittelen *"Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo"*. Prosjektet er en del av forskningen på ungdommer og spisevaner som utføres ved Avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ledes av post dok Nanna Lien i samarbeid med Professor Margareta Wandel. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, og skal være avsluttet høsten 2006.

Bakgrunnen for prosjektet er at tiltak for å etablere sunne spisevaner blant barn og unge har vist seg å ha liten effekt. Dette kan skyldes at forskerne ikke godt nok har forstått hvordan miljøet påvirker de unges spisevaner. Kvalitativ forskning innebærer at forskeren observerer mennesker i deres daglige liv og intervjuer dem (enkeltvis eller i grupper) om det som er fokus for forskningen. Intervjuene blir tatt opp på bånd eller filmet og dette er utgangspunktet for tekster som blir analysert. Dette kan bidra til ny forståelse med hensyn til hvordan ungdommer opplever valg av mat og det å spise lunsj. Informasjonen som samles inn vil bli anonymisert slik at verken informanter, skole eller bedrifter skal kunne identifiseres når resultatene publiseres i vitenskaplige artikler.

For dere som skole innebærer deltakelse i prosjektet at dere tillater at prosjektleder og en masterstudent observerer i kantine og skolegården i lunsjpausen, samt intervjuer de som er ansvarlige for kantinen. Videre ønsker vi at dere lager 3-5 grupper med 6-8 10.klassinger i hver og at vi kan bruke en skoletime for intervju med hver av gruppene i løpet av september/oktober 2005. Intervjuene vil omhandle det å spise lunsj (for eksempel hva, hvor, med hvem, hvorfor). Gruppeintervjuene vil bli gjennomført av forskerne uten lærere tilstede, og de vil bli tatt opp på bånd. I tillegg er det ønskelig at elevene fyller ut et kort skjema med spørsmål om navn, alder, lunsjvaner, pengeforbruk og sosioøkonomisk bakgrunn (foreldres utdanningsnivå) på begynnelsen av intervjuet. Dette skjemaet vil bli brukt under analysene av dataene, og også til å rekruttere to vennegjenger for grundigere oppfølging. De to vennegjengene vil bli invitert til å delta i et eget gruppeintervju for hver gjeng, og et intervju der hver gjeng guider forskerne rundt på de stedene hvor elevene kjøper mat i lunsjpausen mens de filmer det de ser. Det er ønskelig at elevene som deltar om mulig får fri til å gjøre dette i skoletiden, og at dette gjennomføres i oktober/november.

UNIVERSITETET I OSLO
Det medisinske fakultet

Side 2 av 3

Dersom dere ønsker å delta i undersøkelsen, ber vi om at dere fyller inn vedlagte samtykkeerklæring/svarslipp og fakser den til tlf 22 85 13 41, eller sender meg en e-mail på nanna.lien@medisin.uio.no senest innen **onsdag 7. september**.

Forskerne som deltar i prosjektet er underlagt taushetsplikt og dataene behandles konfidensielt. Dette innebærer at datamaterialet brukt i analyseprosessen blir avidentifisert ved at informantene blir gitt fiktive navn eller nummer, mens originale opptak av intervjuer og spørreskjema blir oppbevart slik at bare forskeren har tilgang til disse til prosjektet er avsluttet i oktober 2006. Originale opptak av intervjuer og spørreskjemaene vil da bli forsvarlig slettet/ødelagt.

Deltakelse i prosjektet er frivillig og det er mulig å trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt uten begrunnelse eller andre konsekvenser. Lydbånd- og filmopptak vil bli slettet senest når prosjektet avsluttes 30. september 2006.

Prosjektet er forelagt de Regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk og meldt til personvernombudet for forskning ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ta gjerne kontakt med prosjektleder Nanna Lien på telefon 22 85 13 72 eller på e-post nanna.lien@medisin.uio.no dersom det er noe du/dere lurer på.

Med vennlig hilsen

Nanna Lien
Dr. Philos

UNIVERSITETET I OSLO
Det medisinske fakultet

Side 3 av 3

SAMTYKKEERKLÆRING – SVARARK - SKOLE

Vi har mottatt og lest informasjonen om undersøkelsen: "*Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo*".

Deltagelsen er frivillig og vi kan til enhver tid trekke oss fra undersøkelsen uten å måtte oppgi noen grunn. Det er en forutsetning for deltagelse at all informasjon som gis behandles strengt konfidensielt. Hvis vi trekker oss fra undersøkelsen kan vi kreve at alle persondata blir slettet.

Vi gir vårt samtykke til at _____ skole skal delta i undersøkelsen:

Sted	Dato	Underskrift
------	------	-------------

Dette arket faxes til:

Tlf 22 85 13 41

v/ Nanna Lien

Avdeling for ernæringsvitenskap

Universitetet i Oslo

Tlf. 22 85 13 72

VEDLEGG 10

UNIVERSITETET I OSLO
DET MEDISINSKE FAKULTET

Institutt for medisinske basalfag
Avdeling for ernæringsvitenskap
Postboks 1046, Blindern
0316 Oslo

Besøksadresse
Domus Medica
Sognsvannsveien 9

Telefon: 22 85 13 72

Telefaks: 22 85 13 41

e-post: nanna.lien@medisin.uio.no

Nettadresse: www.nutrition.uio.no/

Gaustad 23. september 2005

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Høsten 2005 skal det gjennomføres et kvalitativt forskningsprosjekt med tittelen **"Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo"**. Prosjektet er en del av forskningen på ungdommer og spisevaner som utføres ved Avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ledes av post dok Nanna Lien i samarbeid med Professor Margareta Wandel. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, og skal være avsluttet høsten 2006.

Bakgrunnen for prosjektet er at tiltak for å etablere sunne spisevaner blant barn og unge har vist seg å ha liten effekt. Dette kan skyldes at forskerne ikke godt nok har forstått hvordan miljøet påvirker de unges spisevaner. Kvalitativ forskning innebærer at forskeren observerer mennesker i deres daglige liv og intervjuer dem (enkeltvis eller i grupper) om det som er fokus for forskningen. Intervjuene blir tatt opp på bånd eller filmet og dette er utgangspunktet for tekster som blir analysert. Dette kan bidra til ny forståelse med hensyn til hvordan ungdommer opplever valg av mat og det å spise lunsj. Informasjonen som samles inn vil bli anonymisert slik at verken informanter, skole eller bedrifter skal kunne identifiseres når resultatene publiseres i vitenskaplige artikler.

For deg som daglig leder ved en butikk eller spisested som selger mat til ungdommer innebærer dette at prosjektleder og en medarbeider får observere ungdommer som kjøper mat hos dere, samt intervjuer deg om ditt syn på ungdommers spisevaner og betydning av det mattilbudet som din butikk/spisested representerer. Observasjonene vil kunne skje i skolens lunsjpause i løpet av hele høsten 2005. Intervjuet vil bli gjennomført i løpet av oktober. Det vil vare ca 30 minutter og bli tatt opp på bånd. Dersom du mener at en av dine ansatte heller bør bli intervjuet, vil denne bli forespurt av oss og gitt den samme informasjonen som du har fått før denne eventuelt gir samtykke til å delta. Skulle det være vanskelig å gjennomføre intervjuet i arbeidstiden, kan vi gjøre det på fritiden dersom dere er villige til det. I tillegg kan en gruppe ungdommer ønske å bruke din butikk/spisested når de skal guide forskerne i sitt matmiljø og kommentere tilbud og hva som blir kjøpt. Denne guidede turen i matmiljøet ønsker vi å filme, og vi

vil derfor varsle dere nærmere om når den planlegges gjennomført. Det er bare matvarer og ikke personer som skal filmes, og vi er mest opptatt av ungdommenes kommentarer og mindre av det som blir filmet.

Dersom dere ønsker å delta i undersøkelsen, fyll inn samtykkeerklæring nedenfor og returner den i den vedlagte ferdigfrankerte konvolutt, innen **fredag 30. september 2005**.

Forskerne som deltar i prosjektet er underlagt taushetsplikt og dataene behandles konfidensielt. Dette innebærer at datamaterialet brukt i analyseprosessen blir avidentifisert ved at informantene blir gitt fiktive navn eller nummer, mens originale opptak av intervjuer og spørreskjema blir oppbevart slik at bare forskeren har tilgang til disse. Spørreskjema, lydbånd- og filmopptak vil bli slettet/ødelagt senest når prosjektet avsluttes 30. september 2006, og hele datamaterialet brukt til analyser vil bli anonymisert.

Deltakelse i prosjektet er frivillig og det er mulig å trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt uten begrunnelse eller andre konsekvenser.

Prosjektet er forelagt de regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk og meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ta gjerne kontakt med prosjektleder Nanna Lien på telefon 22 85 13 72 eller på e-post nanna.lien@medisin.uio.no dersom det er noe du/dere lurer på.

Med vennlig hilsen

Nanna Lien
Dr. Philos

Klipp av og returner i vedlagte svarkonvolutt **innen fredag 30. september 2005**.

SAMTYKKEERKLÆRING

Vi har mottatt og lest informasjonen om undersøkelsen.

Deltagelsen er frivillig og jeg/vi kan til enhver tid trekke meg/oss fra undersøkelsen uten å måtte oppgi noen grunn. Det er en forutsetning for deltagelse at all informasjon som gis behandles strengt konfidensielt. Hvis jeg/vi trekker meg/oss fra undersøkelsen kan vi kreve at alle persondata blir slettet.

Vi gir vårt samtykke til at bedriften: _____ skal delta i undersøkelsen:

Sted

Dato

Underskrift, stilling

UNIVERSITETET I OSLO
DET MEDISINSKE FAKULTET

Institutt for medisinske basalfag
Avdeling for ernæringsvitenskap
Postboks 1046, Blindern
0316 Oslo

Besøksadresse
Domus Medica
Sognsvannsveien 9

Telefon: 22 85 13 72
Telefaks: 22 85 13 41

e-post: nanna.lien@medisin.uio.no

Nettadresse: www.nutrition.uio.no/

Gaustad 25. oktober 2005

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Høsten 2005 skal det gjennomføres et kvalitativt forskningsprosjekt med tittelen *"Lunsjmatvalg - en kvalitativ undersøkelse av 15-åringer på øst- og vestkanten i Oslo"*. Prosjektet er en del av forskningen på ungdommer og spisevaner som utføres ved Avdeling for ernæringsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Prosjektet ledes av post dok Nanna Lien i samarbeid med Professor Margareta Wandel. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, og skal være avsluttet høsten 2006.

Bakgrunnen for prosjektet er at tiltak for å etablere sunne spisevaner blant barn og unge har vist seg å ha liten effekt. Dette kan skyldes at forskerne ikke godt nok har forstått hvordan miljøet påvirker de unges spisevaner. Kvalitativ forskning innebærer at forskeren observerer mennesker i deres daglige liv og intervjuer dem (enkeltvis eller i grupper) om det som er fokus for forskningen. Intervjuene blir tatt opp på bånd eller filmet og dette er utgangspunktet for tekster som blir analysert. Dette kan bidra til ny forståelse med hensyn til hvordan ungdommer opplever valg av mat og det å spise lunsj. Informasjonen som samles inn vil bli anonymisert slik at verken informanter, skole eller bedrifter skal kunne identifiseres når resultatene publiseres i vitenskaplige artikler.

For deg som kantineansvarlig innebærer dette at prosjektleder intervjuer deg om ditt syn på ungdommers spisevaner og betydning av det mattilbudet som kantinen representerer. Intervjuet vil bli gjennomført i løpet av oktober/november. Det vil vare ca 30 minutter og bli tatt opp på bånd. Dersom du mener at en av de andre som jobber i kantinen heller bør bli intervjuet, vil denne bli forespurt av oss og gitt den samme informasjonen som du har fått før denne eventuelt gir samtykke til å delta. Prosjektleder og medarbeider har allerede fått tillatelse av skolen til å observere i kantinen. Observasjonene vil kunne skje i skolens lunsjpause i november 2005. I tillegg kan en gruppe ungdommer ønske å bruke kantinen når de skal guide forskerne i sitt matmiljø og kommentere tilbud og hva som blir kjøpt. Denne guidede turen i matmiljøet ønsker vi å filme, og vi vil derfor varsle deg nærmere dersom det blir aktuelt. Det er bare matvarer og ikke personer som skal filmes, og vi er mest opptatt av ungdommenes kommentarer og mindre av det som blir filmet.

UNIVERSITETET I OSLO
Det medisinske fakultet

Side 2 av 3

Dersom du ønsker å delta i undersøkelsen, fyll inn vedlagte samtykkeerklæring og faks den til Nanna Lien tlf 22 85 13 41 snarest mulig.

Forskerne som deltar i prosjektet er underlagt taushetsplikt og dataene behandles konfidensielt. Dette innebærer at datamaterialet brukt i analyseprosessen blir avidentifisert ved at informantene blir gitt fiktive navn eller nummer, mens originale opptak av intervjuer og spørreskjema blir oppbevart slik at bare forskeren har tilgang til disse. Spørreskjema, lydbånd- og filmopptak vil bli slettet/ødelagt senest når prosjektet avsluttes 30. september 2006, og hele datamaterialet brukt til analyser vil bli anonymisert.

Deltakelse i prosjektet er frivillig og det er mulig å trekke seg på et hvilket som helst tidspunkt uten begrunnelse eller andre konsekvenser.

Prosjektet er forelagt de regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk og meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ta gjerne kontakt med prosjektleder Nanna Lien på telefon 22 85 13 72 eller på e-post nanna.lien@medisin.uio.no dersom det er noe du/dere lurer på.

Med vennlig hilsen

Nanna Lien
Dr. Philos

UNIVERSITETET I OSLO
Det medisinske fakultet

Side 3 av 3

SAMTYKKEERKLÆRING – Kantine

Jeg har mottatt og lest informasjonen om undersøkelsen.

Deltagelsen er frivillig og jeg kan til enhver tid trekke meg fra undersøkelsen uten å måtte oppgi noen grunn. Det er en forutsetning for deltagelse at all informasjon som gis behandles strengt konfidensielt. Hvis jeg trekker meg fra undersøkelsen kan jeg kreve at alle persondata blir slettet.

Jeg gir mitt samtykke til å delta i undersøkelsen:

Sted

Dato

Underskrift

Fakses til:
Tlf 22 85 13 41
v/Nanna Lien
Avdeling for ernæringsvitenskap
Universitetet i Oslo
Tlf 22 85 13 72